

Mircea Agabrian

MILITarii ȘI POLITICA

O sociologie politică a corpului ofițerilor

MIRCEA AGABRIAN

MILITARI ȘI POLITICA

O sociologie politică a corpului ofițerilor

Tehnoredactare computerizată: MIRCEA AGABRIAN
Coperta:

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	7
-----------------------------	----------

PRECIZĂRI INTRODUCTIVE	11
-------------------------------------	-----------

Capitolul 1

MILITARIИ ȘI POLITICA.....	17
-----------------------------------	-----------

1. Variabilele sociologice ale relației dintre militari si politică....	17
2. Profesia militară și puterea politică	21
3. Tipuri de organizații militare.....	27

Capitolul 2

CONTROLUL CIVIL AL INSTITUȚIEI MILITARE	40
--	-----------

1. Trei modele ale controlului civil al armatei	41
2. Huntington: controlul prin profesionalizare maximă	52

Capitolul 3

PROFESIE ȘI PROFESIONALISM	59
---	-----------

1. Conceptul de profesie; o trecere în revistă a abordărilor semnificative	60
2. Caracteristicile profesiei militare	66
3. Transformările istorice ale profesiei militare (profesionalizare 1)	83
4. Formarea concepțiilor și comportamentului (profesionalizare 2)87	
5. Valorile profesionale și mentalitatea militară.....	102
6. Dimensiunile influenței normative a armatei	110

Capitolul 4

ASPECTE SOCIOLOGICE ALE PROCESULUI SCHIMBĂRII INSTITUȚIEI MILITARE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE SPRE SOCIETATEA DEMOCRATICĂ.....	116
---	------------

1. Trăsături ale procesului de transformare a armatei într-o	

instituție democratică	116
2. Armata în statul democratic constituțional.....	126
3. Socializarea politică - calea integrării profesioniștilor militari în societatea democratică.....	128

Capitolul 5

INVESTIGAREA SOCIALIZĂRII POLITICE A

STUDENȚILOR MILITARI 135

1. Precizarea și operaționalizarea conceptelor	136
2. Descrierea populației investigate	138
3. Metoda și tehnica de cercetare utilizată	141
4. Analiza și prelucrarea datelor rezultate din chestionarul sociologic	143

CONCLUZII 175

Anexă 180

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE 191

CUVÂNT ÎNAINTE

Când și-a scris lucrarea - inițial, teză de doctorat sub conducerea subsemnatului, autorul era militar de carieră, cadru didactic într-o instituție de învățământ militar superior. Autorul și-a abordat tema concomitent din unghiul de vedere interior - de membru al instituției cercetate, care a realizat ani îndelungați observație coparticipantă - și din cel exterior, ca sociolog, iar împletirea fericită a acestor două unghiuri de vedere i-a asigurat competența necesară pentru realizarea cu succes a sarcinii pe care și-a asumat-o. Cartea se situează, din unghiul de vedere al domeniului științific abordat, la interferența sociologiei militare și a sociologiei politice; textul său dovedește că autorul se mișcă cu aceeași dezinvoltură în ambele domenii. Armata este un instrument de prim ordin al puterii, una din instituțiile de bază ale megainstituției care este statul, relațiile reciproce dintre armată și puterea statală fiind, în contemporaneitatea noastră, de cea mai mare importanță pentru orice societate. Cu atât mai importante sunt aceste relații pentru România în perioada actuală, de consolidare a noului regim democratic, când ele se așează în chip diferit față de înfățișarea lor din lungile decenii ale totalitarismului. Relațiile dintre armată și puterea politică sunt întotdeauna reglementate, într-un fel oarecare, pe cale juridică; totuși, cum subliniază corect autorul, analiza „constituțională” (juridică) a acestor relații nu este suficientă, ea trebuind completată prin cercetarea complexelor lor aspecte și implicații sociologice.

Intenția manifestă de a contribui la o asemenea analiză și la o asemenea nouă așezare a relațiilor în cauză constituie în sine un merit inițial al lucrării. Mai importantă decât intenția este însă, desigur, modalitatea de realizare a acesteia, prezentarea analitică, complexă și nuanțată totodată, a modurilor de raportare a militarilor profesioniști la politică și a deținătorilor puterii politice la armată, în lumea contemporană în general, în România zilelor noastre în particular. Cred

că merită subliniat și apreciat efortul încununat de succes al autorului de a ieși din vechile stereotipii inculcate militarilor timp de atât de mulți ani și de a-și realiza demersurile empirice și teoretice sub semnul valorilor democrației pluraliste. Acest mod de tratare implică o anume *depolitizare*, aș spune chiar *demitizare* a temei, tratarea ei cu obiectivitatea profesionistului, care nu ezită să numească și să cercezeze îndeaproape aspectele problematice, uneori nevralgice chiar, ale relației dintre profesioniștii militari și deținătorii puterii politice.

În această ordine de idei, demnă de relevat mi se pare atitudinea critică a autorului față de unele aspecte concrete ale procesului de restructurare a armatei române în ultimii ani (cu deosebire în capitolul al IV-lea, intitulat „Aspecte sociologice ale procesului schimbării instituției militare în perioada de tranziție spre societatea democratică”). Desigur, părerile oricărui autor sunt în principiu discutabile. În cazul de față însă, observațiile critice sunt întemeiate nu numai pe empiria comună a unei persoane implicate, ci pe observații sistematice și pe considerente teoretice bine elaborate, care mi se par demne de luat în seamă.

Remarcabil mi se pare un capitol (ultimul) al lucrării, care prezintă desfășurarea și rezultatele unei investigații empirice proprii a autorului, realizată pe un eșantion format din studenții Academiei Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” din Sibiu, cu privire la socializarea politică a viitorilor ofițeri activi, la cultura politică de care dispun aceștia în prezent, la atitudinile politice pe care le manifestă și la valorile politice pentru care optează ei. Fără a exagera reprezentativitatea eșantionului și deci gradul de valabilitate generală a diagnozei ce rezultă din această cercetare, cred că ea este semnificativă și utilă și mai ales demnă de a fi continuată - și controlată, completată în același timp - prin investigații similare în alte unități.

Lucrarea este fundamentată pe o informație complexă, nu numai înregistrată ca atare, dar și bine stăpânită și fructificată. Autorul nostru a parcurs în mod exhaustiv bibliografia autohtonă, din ultimele trei decenii, în materie de sociologie militară; a studiat de asemenea multe lucrări importante, de circulație universală, din sociologia militară occidentală, de pildă lucrări ale lui Samuel P. Huntington și Amos Perlmutter; în plus, cum i-a impus tema însăși, a consultat un șir de lucrări de bază din domeniile sociologiei politice și sociologiei

organizațiilor, făcând referiri competente la concepția lui Max Weber, la lucrarea lui C. Wright Mills despre elita dominantă în Statele Unite ale Americii și la multe altele. A inclus organic, în propriile demersuri, ideile-cheie ale lucrărilor de referință, dar a știut să se și detașeze de sursele sale, să formuleze, în unele puncte, cu circumspecție, observații critice față de acestea. Interesante și fructuoase mi se par ideile dezvoltate de autor - având ca punct de pornire bibliografia consultată - cu privire la tipologia trihotomică privind militari „profesioniști”, „pretorien” și „revoluționari” și punerea în relație a acestor tipuri cu natura regimului politic existent într-o țară dată, precum și sublinierea prevalenței tipului „profesioniștilor” în coordonatele statelor democratice, moderne. De asemenea, valoroasă mi se pare analiza procesului de profesionalizare a militarilor de carieră și în cadrul acestei analize distincția dintre ceea ce autorul numește „profesionalizarea 1” (profesionalizarea profesiei însăși, datorită dezvoltării istorice a tehnicii militare, a modalităților de recrutare a armatei și a cadrelor acesteia, a evoluției modurilor de organizare armatei) și „profesionalizarea 2” (pregătirea profesională pentru nevoile concrete ale armatei în coordonate concrete de loc și de timp). Mai amintesc analizele nuanțate privitoare la controlul civil al armatei în condițiile unui regim democratic modern, completate cu constatările referitoare la posibilitățile de acțiune ale militarilor ca un important grup de presiune în aceleași condițiuni.

Renunțând la reproducerea rezumativă a succesiunii capitolelor lucrării, remarc construcția clară și solidă a acesteia, logica strânsă a demersurilor autorului, coerența punctelor sale de vedere. Desigur, cum am mai arătat, aceste puncte de vedere prezintă unele aspecte discutabile, mai ales că nu toate afirmațiile se întemeiază pe un material empiric direct controlabil. Totuși, curajul de a-și fi formulat opinii personale în probleme controversate și efortul de argumentare a acestor opinii îl consider lăudabil. În ansamblu, lucrarea mărturisește maturitatea profesională a autorului, independența sa de gândire și capacitatea sa de a duce la bun sfârșit o întreprindere științifică de anvergură, bine încheagată și redactată îngrijit, fluent.

Cluj, 28 martie 2000

Andrei Roth

PRECIZĂRI INTRODUCTIVE

Istoria umanității este dintr-un anumit punct de vedere și istoria Războiului. Forța sau amenințarea cu forța a fost moașa multor state din sistemul internațional actual. În statele născute în război sau revoluție, politicienii în uniformă adesea domină scena politică sau devin parteneri esențiali ai civililor. Pe de altă parte, forța este un element al puterii în toate țările, ca și în relațiile între state, de aceea studiul legăturii dintre armată și politică, a influenței sau uneori a prezenței militarilor în politică preocupă deopotrivă pe cercetători și pe politicieni.

Ansamblul temei propuse are rădăcini istorice, atât ca dat obiectiv, cât și ca demers teoretic. Astfel, încă de acum 2500 ani, așa cum menționează Platon în **Republica**, societățile cu un grad ridicat de civilizație au analizat problema constituirii și ființării armatei ca instituție fundamentală a statului. Existența unei instituții înarmate în cadrul unei societăți civile neînarmate, căreia aceasta i-a încredințat puterea armelor, a generat de-a lungul istoriei trei tendințe diferite: (1) punerea puterii militare în serviciul societății în general și, nemijlocit, în cel al statului; (2) plasarea puterii militare în slujba unui grup social care o preia și o folosește în scop personal și, (3) preluarea puterii de către armată prin intervenția directă în politică. În aceste trei ipostaze în care se poate găsi instituția militară și care, la rândul lor, sunt determinate de tipul de regim politic, corpul ofițerilor se manifestă diferit în relație cu puterea politică. Cartea noastră are ca obiectiv major analiza acestei relații și surprinderea concepțiilor, atitudinilor și comportamentelor care fac din corpul ofițerilor moderni un grup social cu un rol important în sfera politică.

Considerăm că orice demers referitor la un aspect sau altul al fenomenului militar ce se dorește cât de cât comprehensiv, trebuie să pornească de la câteva idei fundamentale ale lui Karl von Clausewitz din celebra lui lucrare **Despre război**. Autorii militari au fost una-

nimi în a-l considera pe Clausewitz ca un gânditor proeminent al societății occidentale, un Shakespeare sau Goethe al scriitorilor militari și să descrie lucrarea lui ca „Biblia științei militare”. Cei mai mulți dintre acești comentatori au subliniat aportul lui Clausewitz la evoluția strategiei și tacticii. Dar contribuția lui semnificativă s-a produs la un nivel mai înalt al analizei, cea referitoare la natura războiului și relația acestuia cu alte forme ale activității umane.

Elementul fundamental în teoria lui Clausewitz îl reprezintă concepția despre natura duală a războiului și despre rolul militarului de profesie. Astfel, războiul este un fenomen social autonom, cu obiective și metode proprii dar în care, ultimele scopuri, vin din afara lui însuși. Războiul este întotdeauna subordonat finalităților politicii externe care determină conținutul și natura violenței care va fi angajată. Dualitatea naturii războiului o găsim formulată în cel mai celebru citat din lucrarea lui Clausewitz (1982, p. 67):

Războiul este doar o continuare a politicii cu alte mijloace.

De aici se deduce că „războiul are propria lui gramatică, dar nu propria lui logică”. Faptul că războiul are propria lui gramatică cere ca militarii de profesie să-și dezvolte specializarea în această gramatică, fără ingerințe externe. Aceasta deoarece calitatea unui corp de militari nu se găsește în natura cauzei pentru care luptă, ci în termenii standardelor militare proprii, autonome. Dar finalitatea pentru care acel corp de militari este angajat, se află în afara competenței lui de judecare, deoarece obiectivul politic al războiului depășește sfera lui specifică. Războiul nu are logica și scopul lui propriu, deoarece

intenția politică este scopul, războiul este mijlocul și niciodată mijlocul nu poate fi gândit fără scop.

Cu alte cuvinte, subordonarea punctului de vedere militar față de politică este singurul lucru posibil. Desigur că punctul de vedere militar interacționează în mod inevitabil cu obiectivul politic, ceea ce impune politicii să țină cont de mijloacele pe care le are la dispoziție, astfel „ca direcțiile și intențiile politicii să nu intre în contradicție cu aceste mijloace”. Dar, în final, politica predomină. Chiar dacă ea „ia o direcție greșită și preferă să promoveze finalități ambițioase, interese private ori vanitatea conducătorilor”, acest lucru nu privește

militarul. El trebuie să-și asume politica, s-o considere ca „reprezentativă a tuturor intereselor comunității în ansamblu” și să se supună ei.

Trei idei majore se decantează din scurtul comentariu în marginea textului lui Clausewitz: (1) subordonarea războiului (armatei) față de politic; (2) întemeierea rațională a profesiei militare; și, (3) justificarea teoretică a controlului civil al instituției militare. Aceste trei idei reprezintă fundamentul teoretic esențial pentru demersul care urmează.

În mod firesc, se cuvin a fi făcute și câteva precizări de ordin metodologic. Astfel, desemnăm comportamentul politic al armatei ca variabila cea mai semnificativă în explicarea relațiilor civili-militari. Aceste relații reprezintă o variabilă dependentă care se găsește în relație funcțională cu variabila independentă a profesionalismului militar. Pentru a explica această relație funcțională vom introduce o variabilă intermediară, ideologia „organizațională” care realizează simbioza profesionalism - birocrăție în armată și produce orientările birocratice ale ofițerilor. Fuziunea birocratului și profesionistului generează caracterul profesionist și de corp constituit al armatei care, într-o formă sau alta, implică instituția militară în politică.

Conceptele introduse, care se convertesc în instrumente metodologice, cer o explicație succintă a conținutului acestora.

Ideologia organizațională desemnează ansamblul concepțiilor produse de experiența grupurilor sociale, în cazul nostru grupul militar. Membri stabili și omogeni ai grupului militar stau împreună o perioadă de timp lungă și de aceea generează o ideologie organizațională puternică.

În plus, birocrăția ca determinant social contribuie la rândul ei la generarea unor moduri de gândire particulare. Sociologia militară a identificat un mod specific de gândire al membrilor organizației militare, denumit de Samuel P. Huntington (1957) „the military mind”. Ideologiile organizaționale puternice, așa cum este cea militară, leagă oamenii împreună, creează identificarea lor cu binele organizației și întemeiază premisele care asigură că membri acesteia vor acționa voluntar, în moduri adecvate, față de cerințele conducerii organizației lor.

Deși termenul de birocrăție este în mod obișnuit folosit cu conota-

ții negative, sociologii îl angajează pur și simplu ca un termen descriptiv. Ei consideră că birocrăția este o formă a administrației care se bazează pe organizații ce urmăresc obiective variate. În acest sens, organizația militară este un exemplu foarte bun. Ca termen tehnic în sociologie, birocrăția este legată de numele lui Max Weber. El i-a dat o definiție precisă și a sugerat că este cea mai bună formă administrativă pentru urmărirea rațională și eficientă a obiectivelor organizaționale. Pentru Weber

cauza fundamentală a extinderii organizării de tip birocratic rezidă în superioritatea sa tehnologică în raport cu orice altă formă de organizare... Între un mecanism birocratic pe deplin dezvoltat și celelalte forme de organizare există un raport similar cu acela dintre mașinism și moduri de producție manuale. Precizia, rapiditatea, claritatea, cunoașterea problemelor... subordonarea strictă, reducerea costurilor materiale și umane - toate aceste cerințe sunt aduse la un nivel într-o administrație strict birocratică. (apud Dicționar de sociologie, 1993, p.73).

Tipul ideal de birocrăție al lui Weber cuprinde următoarele elemente: (1) un grad înalt de specializare și diviziune a muncii, cu sarcini distribuite ca obligații oficiale; (2) o structură ierarhică a autorității cu domenii de comandă și responsabilitate circumscrise cu claritate; (3) existența unui corp formal de reguli care generează activitate organizației; (4) o administrație bazată pe documente scrise; (5) relații interpersonale între membrii organizației și între aceștia și clienți; (6) recrutarea personalului pe bază de abilități și cunoștințe tehnice; (7) angajarea personalului pe termen lung, promovare pe baza vechimii sau meritului, un salariu fix; și (8) separarea venitului privat de cel oficial. În concepția lui Weber, toate aceste elemente sunt legate într-o totalitate coerentă ce produce o construcție rațională.

Analizii de astăzi a concepției weberiene sugerează că ideea despre raționalitatea birocrăției cuprinde două sensuri ușor diferite. În unul din ele raționalitatea birocrăției constă în faptul că ea maximizează eficiența tehnică, adică regulile ce definesc cele mai potrivite mijloace care trebuie să realizeze finalitățile organizaționale sunt bazate pe cunoștințele tehnice moderne și totodată direcționează comportamentul membrilor în mod eficient. În alt sens, birocrăția este un sistem al controlului social sau al autorității, acceptat de

membri în cauză, deoarece ei văd regulile ca fiind raționale, cinstite și imparțiale, constituind un sistem valoric „rațional legal”. Datorită acestui lucru, autoritatea conducătorilor nu se bazează pe tradiție sau charismă, ci pe consensul care validează regulile procedurii de atribuire a statusului și care sunt percepute ca raționale.

Pentru Weber, calitatea majoră a birocrăției este pur și simplu predictibilitatea ei. Exact ceea ce interesează și corespunde în cel mai înalt grad organizației militare și activităților pe care aceasta o desfășoară.

În teoria organizației, *birocrația este considerată a fi chintesența formei moderne a organizației, care înglobează și promovează dominația instrumentului raționalității în toate domeniile vieții sociale, iar raționalitatea reprezintă procesul prin care orice aspect al relațiilor umane este subiect de calcul și administrație*. Bineînțeles că armata, birocrăție modernă de calibru mare, aflată permanent sub impactul forțelor științifice, tehnologice, economice și sociale, urmărește permanent raționalitatea structurii și funcționării ei.

Oamenii societății moderne acționează în contextul constrângerilor organizaționale. Organizațiile sunt de tipuri variate, au obiective diverse, dimensiuni și complexitate diferite precum și o mulțime de moduri în care se manifestă. În demersul nostru, identificăm armata ca pe o structură organizațională formală modernă. Din punct de vedere sociologic, *organizația desemnează grupul de oameni care își organizează și coordonează activitatea în vederea realizării unor finalități clar formulate ca obiective*. Teoria organizației se preocupă de două aspecte distincte, dar complementare, cu privire la obiectul ei de studiu: (1) factorii care afectează structura organizațională, respectiv modalitățile specifice ale organizării activității membrilor, așa încât să se realizeze performanțe cât mai ridicate și (2) comportamentul social al oamenilor în organizație.

Influența teoriei birocrăției a lui Weber a constituit solul pe care a crescut teoria organizației. Ea a venit cu soluții și dezvoltări noi la interogația weberiană fundamentală: care sunt caracteristicile raționale în măsura să asigure realizarea scopurilor propuse? Soluțiile identificate pornesc într-un fel sau altul de la cele propuse de Weber, pe care le-am prezentat mai sus și care, așa cum am văzut, constituie raționalitatea birocrăției.

Această abordare a condus la recunoașterea existenței de forme organizaționale și structuri manageriale dintre cele mai variate. În clasificarea formală a organizațiilor din societatea modernă găsim câteva modele de bază, unul dintre ele fiind și modelul militar, care evidențiază:

- ierarhie fixă a statusului și autorității;
- standardizare accentuată a tehnicilor și procedurilor de operare în situațiile problemă;
- reguli, modalități de verificare și control care generează un mecanism homeostatic puternic;
- comunicare formalizată;
- specializare ridicată a funcțiilor;
- recrutarea și calificarea personalului pe bază de abilitați și competențe;
- obiective specifice.

Aceste caracteristici structurale ale organizației militare afectează comportamentul militarilor, influențează motivațiile, percepțiile, cunoștințele lor și cauzează, printre altele, tendința de a influența viața politică sau de a interveni direct în politică. Acest din urmă aspect este mai intens ca urmare a simbiozei dintre profesionalism și birocrație în armată.

Capitolul 1

MILITarii ȘI POLITICA

1. Variabilele sociologice ale relației dintre militari și politică

Forțele armate din toate țările exercită o influență politică considerabilă. Ele sunt simbolurile suveranității statului și primele apărătoare împotriva unui posibil atac extern sau cele care, în ultimă instanță, sunt chemate să asigure ordinea internă. Având un prestigiu înalt datorită acestei responsabilități, cât și resursele materiale să o îndeplinească, toate instituțiile militare exercită un grad semnificativ al influenței politice. În acest sens, ofițerul^{x)} modern, indiferent de natura culturii politice în care trăiește, este orientat spre maximizarea influenței lui în viața politică.

Această tendință a forțelor armate, cu deosebire a corpului ofițerilor, se manifestă diferit în raport cu tipul de regim politic și cu particularitățile statelor. Dar ea se întemeiază, dincolo de manifestările ei specifice, pe ceea ce sociologul american S.E. Finer (1962,p.6) numește „forțele politice ale militarilor”. Autorul arată că

forțele armate au trei avantaje politice masive asupra organizațiilor

^{x)} În acord cu o linie unanim acceptată în sociologia militară, studiul nostru are în vedere numai ofițerii, ei fiind singurii semnificativi în relația instituției militare cu puterea politică.

civile: o superioritate semnificativă în organizare, un status simbolic emoțional înalt și un monopol al armelor.

Astfel, armata modernă a lumii contemporane se distinge prin calitatea superioară a organizării ei. Chiar cele mai modest organizate și susținute armate sunt de departe mai bine structurate decât orice grup civil. Ele sunt coezive și ierarhice, unic organizate, având drept obiectiv principal să lupte și să câștige războaie. Din acest scop central izvorăsc trăsăturile particulare ale organizării ei, orientarea sa de corp constituit: (1) comanda centralizată; (2) ierarhia; (3) disciplina; (4) intercomunicarea; (5) spiritul de corp și (6) autosuficiența (autonomia). La acestea se adaugă statusul emoțional ce se compune din virtuțile cum ar fi: patriotismul, supunerea, abnegația, curajul ș. a.

În cadrul acestor trăsături organizaționale de tip corp constituit se „mișcă” militarii de profesie, lucru ce face ca armata să devină o instituție aranjată într-o piramidă a ierarhiei și autorității, în categorii de personal cu putere, din care cea mai mare parte se află aproape complet în mâinile categoriei ofițerilor superiori. La rândul lor, ofițerii înșiși sunt aranjați ierarhic prin grad și funcție, cu niveluri de putere atribuite adecvat. Atribuirea puterii pare așa de importantă pentru construcția tipului ideal al ofițerului că unii cercetători o consideră o caracteristică distinctivă a acestei categorii. Puterile funcției de ofițer sunt în realitate mai mari decât literatura de specialitate pare în mod obișnuit să recunoască; câteva din ele fiind puteri care în circumstanțe normale sunt numai potențiale, în timp ce altele apar mai mult „de facto” decât „de jure”. Împreună cu Giuseppe Caforio (1991, p.24) putem identifica aceste puteri ca fiind următoarele:

1. putere internă, dispusă ierarhic de sus în jos, cel mai bine sintetizată în termenul „comandă”. Acesta este aspectul cel mai bine cunoscut și mai evident al puterii.

2. putere de influență asupra politicii militare a statului. Deși aceasta este domeniul de competență al politicienilor, el nu poate fi elaborat și condus fără experți militari și acest lucru poate fi, și de fapt este, un factor plin de semnificație.

3. putere generală de influență politică realizată de ofițeri considerați ca un grup de presiune. Deoarece grupul deține monopolul violenței organizate, această putere are o greutate considerabilă în anumite contexte.

4. putere economică ce rezidă în influența exercitată asupra opțiunilor pentru cheltuielile bugetare, cele militare fiind în mod obișnuit, într-un stat modern, printre cele mai mari.

5. putere în stare să influențeze direcția cercetării științifice, dând prioritate domeniilor cu finalitate militară.

Aceste dimensiuni ale puterii care izvorăsc din fuziunea orientării de tip corp constituit al armatei cu caracteristicile profesiei militare, fac din instituția militară un important actor politic și generează implicit o ideologie politică militară definită de A. Perlmutter (1987, p. 7) ca

totalitatea orientărilor corpului ofițerilor către societate, regimuri politice și politică.

Abordând acum profesionalizarea militară ca variabilă sociologică independentă, trebuie să spunem că ea a produs un număr mare de schimbări semnificative în profesia militară, cea mai importantă fiind transformarea corpului ofițerilor dintr-un grup angajat numai pentru un anumit timp, într-un corp permanent de experți instruiți tehnic și organizațional în managementul violenței, ce se sprijină pe o educație comună, practică de corp constituit și ideologie profesională specifică. În virtutea acestui lucru, a potențialului coercitiv al profesiei militare, a resurselor uriașe investite în armată, corpul ofițerilor devine unul din cele mai importante grupuri de presiune politică.

Privind din perspectiva istorică, profesionalizarea militară a fost însoțită de o suprapunere crescătoare între strategie și politică. Mai mult decât atât, în condițiile războiului modern, chiar deciziile militare locale pot avea serioase reverberații de ordin politic. Astfel, ofițerii moderni găsesc rolul lor în legătură directă cu aspectele politice variate și, în acest sens, adesea, ei sunt instruiți să rezolve probleme politico-strategice complexe. În acest fel, în locul separării ofițerilor de politică, așa cum credea Samuel P. Huntington (1957), profesionalizarea militară aduce aproape o fuziune a militarilor cu roluri politice și implicit îi investește cu putere politică. Datorită acestui lucru, expansiunea rolului politic al ofițerilor pare a fi un fenomen major important în cele mai multe țări. Devine natural ca profesioniștii militari să fie încredințați ca au „dreptul” să folosească resursele profesiunii și să utilizeze chiar astfel resursele, în modalitățile în care ele

sunt de acord cu profesiunea însăși. Opoziția la soluțiile profesioniștilor militari poate fi considerată de aceștia ca încercare ilegală, de limitare a independenței lor profesionale. Oricum, independența profesională a militarilor dobândește o semnificație specială din cauza dimensiunilor economiei militare, scopului organizației militare și eventual utilizării resurselor armatei.

Profesiunea militară a devenit astăzi mult mai complicată făcând ca instituția armatei, luată ca un întreg, să arate o notabilă similitudine cu societatea civilă. Practica și instruirea militară contemporană dă elitei militare experiență și competență managerială să conducă ceva care, cu excepția câtorva funcții, devine o replică a societății civile. Elita militară este instruită în conducerea unui mare grup social care are: sistem legal (în care multe legi sunt instituite și supunerea față de ele este asigurată tocmai prin medierea profesiei militare însăși); sistem educațional; sistem comunicațional (în multe privințe mai complicat și eficient decât acela al societății civile); sistem de transporturi; sistem de asistență medicală; sistem ingineresc (resurse organizaționale și materiale pentru infrastructură).

Nu există nici o altă profesie care să dea membrilor ei o instruire sistematică în așa de largi, variate și importante funcții sociale. Potențialul armatei pentru „acțiune civilă” a fost frecvent observată. Nu miră, atunci, că militarii înșiși ajung adesea la aceleași concluzii și decid să folosească capacitățile lor tehnice și administrative pentru a înclina balanța raportului dintre civili și militari în favoarea lor atunci când politicienii au intenționat sau încercat să aplice programe care amenințau interesele lor. Astfel că, într-o situație în care autoritățile civile vor urmări scopuri politice care sunt în dezacord cu cele preferate de armată, acele autorități vor întâlni o rezistență mai mare din partea unui corp de ofițeri înalt profesionalizați decât de la unul cu un standard scăzut de profesionalizare. Altfel spus, militarii nu sunt și nu pot fi servanți neutri ai statului; ei dețin anumite interese specifice și este de așteptat să favorizeze și să urmărească acele acțiuni politice care sunt compatibile cu concepțiile și interesele lor.

Acest lucru infirmă acele referiri din literatura de specialitate cu privire la pretinsa „neutralitate afectivă” a grupurilor profesionale după care funcția primară a profesioniștilor este serviciul neutru și imparțial în slujba interesului public. Această presupunere este în

mare măsură invalidată deoarece procesul profesionalizării tinde să sădească nu numai valori orientate spre serviciul public dar, de asemenea, devotamentul și loialitatea față de profesiunea însăși, pentru valorile și normele pe care ea le reprezintă. Prin urmare, aceste obiective și valori proprii profesiunii pot fi la un moment dat contrare intereselor grupurilor politice majore (ocasional - și populației în întregime), ceea ce face ca profesionalizarea să genereze comportamente contrare normelor serviciului neutru și imparțial față de societate. Spre exemplificare: cu greu ne așteptăm ca din valorile profesiunii militare să facă parte dezarmarea și încrederea în bunăvoința altor națiuni, ci mai repede exact opusul acestora. De aceea, un număr de probleme se vor ridica în interacțiunea dintre civili și ofițeri, când grupurile civile intenționează să restructureze economia prin reducerea cheltuielilor militare sau să aplice programe de asistență socială pe seama diminuării bugetului militar.

În concluzie, a vedea profesiunea militară numai din perspectiva „expertului neutru” perpetuează o presupunere invalidată de viața socială. Profesionalizarea creează experți, dar cu greu garantează neutralitatea acestora, în special în domeniile în care ei înșiși sunt cei mai competenți și activi.

2. Profesia militară și puterea politică

Există suficiente argumente să vorbim de puterea socială a profesiei militare, implicit a ofițerilor ca elită profesionistă. Se cere luarea în considerație a două tipuri de procese: unul pe termen lung, difuz și lipsit de evidență, celălalt mult mai limitat în timp, vizând probleme concrete, acționând public și uneori dramatic.

Primul reprezintă *influența normativă a armatei, care constă în abilitatea ei să difuzeze în marele public anumite valori relevante pentru domeniul profesiei militare*. Influența normativă este dependentă de unele trăsături specifice capabile să „genereze emoție, venerație și magie” față de valorile pe care le întruchipează și față de omul (profesionistul) care este purtătorul („gardianul”) lor.

Al doilea proces, cel care ne interesează aici, este puterea politică. Științele sociale contemporane oferă o varietate de perspective și,

implicit, definiții ale puterii.

Pentru Max Weber, *puterea desemnează capacitatea cuiva de a-și impune voința în urmărirea obiectivelor acțiunii sale în cadrul unei relații sociale, indiferent de rezistența pe care o întâmpină* (apud N. Abercrombie, S. Hill and B. S. Turner, 1994, p.329). Această definiție are următoarele caracteristici: (1) puterea este exercitată de indivizi și de aceea implică alegere, intenție și acțiune; (2) ea implică noțiunea de acțiune, deoarece un individ impune sau realizează obiective care sunt dezirabile; (3) puterea este exercitată asupra altor indivizi și presupune rezistență și conflict; (4) ea implică existența diferențelor de interese între cei cu putere și cei fără putere; (5) puterea este negativă, implicând restricții și privațiuni pentru cei supuși dominației.

Weber argumentează că atunci când exercițiul puterii este considerat de semenii ca legitim, devine autoritate. Derivând din acceptarea voită din partea unora a dreptului cuiva de a elabora reguli sau a emite imperative, așteptând în schimb ascultare, *autoritatea poate fi caracterizată drept influență bazată pe legitimitate*. Într-un sistem politic, autoritatea înseamnă că oamenii sunt dornici să urmeze anumite reguli, să accepte anumite rezultate și să se supună guvernanților. Tot Weber distinge trei tipuri ideale de autoritate: charismatică, tradițională și rațional-legală. Birocrația încarnează în mod exemplar tipul de autoritate rațional-legală, bazată pe „credința în legalitatea reglementărilor impuse și în dreptul de a emite ordine a celor plasați în poziții de autoritate prin asemenea reguli”.

Decizia politică este co-substanțială puterii, deoarece are legături cu interesele și valorile politice ale societății date, precizând și asigurând obiectivele comune ale unui sistem social. În acest sens, deciziile politice sunt „decizii cheie” care angajează aspectele fundamentale ale societății, printre care și problemele militare. De aceea, în cele ce urmează ne interesează gradul de influență al armatei în elaborarea și implementarea deciziilor care vizează interesele și obiectivele ei.

În consonanță cu abordările contemporane ale puterii, vom defini

puterea politică militară ca depășirea rezistenței în elaborarea deciziilor referitoare la obiectivele care au (real sau perceput) consecințe pentru instituția militară. (Bengt Abrahamsson, 1972, p.140)

sau, într-o altă formulare a aceluiași autor

abilitatea profesiei militare de a depăși rezistența în actul decizional pentru a implementa obiectivele militare.(p.140)

Mai departe, urmându-l pe alt autor, Hubert M. Blalock (1967), *puterea poate fi definită ca o funcție multiplicativă a resurselor și a mobilizării*. Subliniem că în această accepțiune, pentru ca puterea să existe, amândoi factorii menționați trebuie să fie prezenți. De exemplu, armele singure nu realizează o intervenție armată; ele trebuie să fie mobilizate, adică utilizate de un actor care este motivat să le folosească, care așteaptă un anumit succes și care are unele obiective concrete de realizat prin acțiunea lui. În acest sens, putem să definim mobilizarea ca un comportament motivat, o funcție multiplicativă a valorilor și obiectivelor grupului care acționează.

Resursele Ele asigură grupului militar potențialul necesar să exercite puterea. Resursele care susțin capacitatea armatei de a influența elaborarea deciziilor politice în domeniile ei de interes se prezintă sub două aspecte: (a) structurale și (b) cantitative. Ele sunt suficient de bine delimitate pentru a fi tratate separat, dar vom găsi că unii factori structurali nu pot fi luați în considerare fără componenta lor complementară de ordin cantitativ (spre exemplu, mai jos, a3).

a. **Aspectele structurale** se referă la relațiile armatei cu organele statului, cu alte grupuri politice semnificative, cât și relațiile dintre subgrupurile militare, cum ar fi cele dintre categoriile de forțe armate (uscat, aer, apă). Câteva variabile importante sunt:

a1. Poziția armatei în relația cu executivul și legislativul; locul ei juridic în stat. Cu cât accesul la aceste poziții este mai direct și ele sunt mai înalte, cu atât mai mari sunt resursele.

a2. Felul interacțiunilor dintre instituția militară și grupurile civile dominante cum ar fi liderii finanțelor, industriei și științei, zia-riști sau lideri de sindicat și manageri. Mai strânse și mai intime ace-
ste legături, mai mari resursele armatei pentru exercitarea puterii.

a3. Relațiile strânse ale armatei cu alte forțe ca poliția, jandarmeria, organizații de tineret etc. îi asigură mai mari resurse pentru manifestarea puterii. Menționăm că existența unor forțe paramilitare cu obiective diferite decât cele ale armatei constituie o amenințare la adresa ei mai mult decât o resursă pozitivă.

a4. Unitate relativă sau rivalități în cadrul instituției militare. Cu cât gradul rivalităților este mai mare, cu atât sunt mai scăzute resursele puterii.

b. **Aspectele cantitative** se referă la fondurile financiare, efectivele, armamentul și echipamentul de care beneficiază forțele armate. Acestea sunt:

b1. Procentul din P.I.B. cheltuit pentru susținerea armatei.

b2. Proporția militarilor în totalul populației.

b3. Numărul ofițerilor care ocupă poziții importante în executiv sau la președinție.

b4. Proporția din activitatea industrială destinată să producă tehnică și echipament militar.

b5. Procentul din bugetul pentru cercetare folosit în scopuri militare.

b6. Cantitatea de arme, mijloace de transport și echipament de comunicații pe unitatea luptătoare.

Mai mari toți acești factori, mai semnificativă puterea politică a armatei.

Bineînțeles că metodele utilizării acestor resurse pentru a influența deciziile politice pot varia în raport de situațiile concrete. În acest sens, putem spune că activitatea politică a ofițerilor are multe fațete și presiunea politică poate fi realizată prin forme diferite, ca de exemplu:

- Legătura legislativă (lobby) prin însărcinarea unui personal bine instruit pentru a menține contactul cu liderii politici care au cea mai mare influență în problemele apărării.

- Conferințe de presă, discursuri ale liderilor militari, articole și studii care vizează clarificarea argumentelor armatei în legătură cu anumite obiective de interes major pentru ea.

- Înțelegeri tacite cu grupurile opoziției guvernamentale pentru a înlătura rezistența ei la propunerilor militarilor.

- Amenințarea cu demisia sau chiar demisia din serviciu a liderilor militari.

- Refuzul de a proteja guvernul de violențele interne.

- Formarea unor grupuri speciale de presiune care să sprijine cerințele militarilor.

- Rebeliune deschisă, utilizarea violenței militare.

Așa cum am precizat, mobilizarea este comportamentul motivat, o funcție multiplicativă a valorilor și obiectivelor. Valorile militare își găsesc rădăcinile în cultura profesională, iar gradul lor de interiorizare este legat de nivelul spiritului de corp al ofițerilor, de eficiența procesului de socializare profesională a acestuia. Subliniem că valorile sunt mult mai puțin subiect de schimbare decât obiectivele. Acestea din urmă sunt reprezentate de orice este perceput ca profitabil pentru grupul profesional militar în sensul existenței lui ca un instrument pentru satisfacerea intereselor profesionale. Obiectivele sunt concrete, specifice și detaliate față de valori; ele izvorăsc din caracteristicile lumii reale. Dar obiectivele sunt de obicei legate de valori, în sensul că grupul profesional militar poate considera implementarea anumitor obiective ca pași importanți pentru realizarea unei sau unor anumite valori. De exemplu, „dacă nu obținem avioane moderne, aceasta pune în pericol securitatea națională”. Deci, funcția multiplicativă a mobilizării se produce atât pentru valori cât și pentru obiective. Nu există mobilizare numai pentru valori sau numai pentru obiective.

Două aspecte esențiale mai trebuie aduse în atenție. Prima, că mobilizarea resurselor va avea un grad ridicat de eficiență atunci când obiectivele armatei sunt percepute a fi intim conectate cu valorile ei specifice. Spre exemplu, în măsura în care un obiectiv se identifică cu „interesul național”, el are cele mai mari șanse să fie realizat. Al doilea pleacă de la premiza că un nivel mai ridicat de profesionalizare a grupului militar va genera un mănunchi mult mai pur și coerent al valorilor lui profesionale ce se angajează în mobilizare. Se deduce cu ușurință că o profesionalizare mai înaltă face ca mobilizarea resurselor să aibă un nivel mai ridicat. Aici găsim încă un argument contrar concepției lui Huntington că profesionalizarea diminuează tendința armatei de a participa la viața politică. (Vom examina teoria lui Huntington și implicațiile ei pentru neutralitatea politică a armatei în capitolul următor.)

Cele mai multe obiective ale politicii militare se găsesc în domeniul alocării resurselor pentru forțele armate. Dar datorită noilor forme organizaționale ale armatei, a extensiunii serviciilor logistice, a programelor de colaborare militară de tipul Parteneriatului pentru Pace ș.a., numărul domeniilor de interes militar potențial are tendința

să crească rapid. Drept rezultat găsim o gamă variată de domenii în care armata poate să-și exercite puterea.

Într-o sinteză sumară prezentăm principalele domenii de influență și/sau putere ale armatei. Unele dintre ele pot fi subdivizate, după cum se mai pot adăuga multe altele.

În domeniul politicii externe, armata adesea are interese în elaborarea deciziilor referitoare la:

- alianțele cu țările străine (propușe sau realizate);
- sprijinul cu arme și trupe (dat unei țări străine sau acceptat de la aceasta);
- deciziile strategice legate de dezvoltarea anumitor arme;
- politica de control al armelor etc.
- În politica internă armata poate urmări o multitudine de obiective legate de următoarele domenii:
 - planificarea alocării resurselor;
 - educația personalului forțelor armate (de exemplu, curricula academiilor și școlilor militare);
 - infrastructura economică a țării (drumuri, căi ferate și maritime, instalații portuare, fabrici de armament etc.);
 - producția industrială (de exemplu, tipurile și cantitatea producției pentru scopuri militare, planurile de conversie de la producția civilă la cea de război);
 - cercetarea științifică cu potențial aplicativ militar; informații economice, geografice, sociologice și politice despre țări străine;
 - diseminarea informației prin mass-media (exemplu, publicarea materialelor cu caracter militar în ziare, emisiunile de televiziune și radio, producția de filme, toate cu consecințe potențiale pentru moralul public și „spiritul de apărare”).

Mai mare numărul obiectivelor în aceste domenii, o mai mare semnificație a mobilizării și, cu resursele date, mai consistentă puterea politică a armatei.

În fața acestui evantai larg de domenii de influență și exercitare a puterii armatei, controlul civil va trebui să ia în calcul nu numai problemele legate de alocarea resurselor necesare instituției militare, dar, de asemenea, și măsura în care armata este capabilă să afecteze rezultatul deciziilor într-un număr mare de probleme din multe alte dome-

nii. Cu alte cuvinte, o analiză doar „constituțională” a puterii militare este insuficientă și poate fi serios eronată deoarece influența instituției militare într-o societate modernă este multidimensională și dispersată în multe domenii neprevăzute în regulile constituționale care reglementează relațiile dintre civili și militari.

3. Tipuri de organizații militare

Puterea politică a armatei se manifestă în mod particular în raport cu cele trei tipuri generale de organizații militare care au apărut în statul modern, fiecare ca răspuns la un tip diferit al autorității civile instituționalizate. Datorită acestui lucru distingem organizații militare profesioniste, pretoriene și revoluționare. Expresia condensată a fiecărui tip de organizație militară în parte este întruchipată de tipul caracteristic de militar. Perlmutter (1977) și alți autori disting: soldatul profesionist clasic prevalent în sistemele politice stabile; soldatul pretorian care se dezvoltă într-un mediu politic instabil și soldatul revoluționar legat de o ordină politică stabilă, în ciuda originii acesteia în instabilitate și declin sau într-un sistem politic nou.

Soldatul profesionist Potrivit lui Samuel P. Huntington, ofițerul profesionist al timpurilor moderne este un tip social nou care prezintă următoarele caracteristici de bază: (1) calitatea de expert (în management-ul violenței); (2) responsabilitatea (față de societate sau stat); (3) spiritul de corp (conștiința grupului și organizației birocratice); și (4) mentalitate specifică („the military mind” - concepții și valori). Aceste caracteristici sau variabile independente sunt proprii ofițerului din toate instituțiile militare moderne, fie în țările dezvoltate, fie în cele în curs de dezvoltare. Două dintre variabile, spiritul de corp și mentalitatea sunt mai importante decât celelalte și ele pot, de asemenea, acționa și ca variabile dependente în raport cu tipul de regim politic, de particularitățile procesului de profesionalizare a ofițerilor sau, uneori, de originea de clasă a acestora. Din această cauză ideologia politică a militarilor are conținuturi diferite, producând militari cu orientări diferite.

Huntington a evidențiat că soldatul profesionist clasic apare când o coaliție (un grup) civil câștigă supremația în stat prin suport electo-

ral și își stabilește autoritatea politică asupra armatei. În cadrul sistemelor parlamentare democratice din Europa occidentală, America de Nord și din alte câteva țări ale lumii, locul și rolul armatei sunt clar definite. În condițiile existenței unei reale divizări a puterii, soldatul expert, înalt profesionalizat este singurul și supremul protector al statului, cel care se ocupă în primul rând, sau aproape exclusiv, de securitatea externă. În teorie, cel puțin, controlul violenței interne este presupus a fi în răspunderea poliției și a altor forțe, în timp ce militarilor li se încredințează apărarea statului împotriva agresiunii externe. Aceasta este esența relațiilor civili-militari în sisteme politice puternic instituționalizate. În cadrul lor, armata este de așteptat să fie subordonată autorității civile, sau, cu alte cuvinte, profesia militară trebuie să servească obiectivele politicii, finalitățile statului. La rândul lui, omul de stat trebuie să recunoască integritatea profesiei militare, autonomia ei în domeniul său de competență specifică.

În aceeași lucrare, de referință pentru locul și rolul profesiei militare, **The Soldier and the State**, Huntington (1957) evidențiază cele trei direcții ale responsabilității ofițerului față de stat. Mai întâi, al are o funcție reprezentativă, adică exprimă cerințele securității militare în „mașinăria statului”. Pentru aceasta el trebuie să informeze autoritățile statului despre tot ce consideră necesar pentru realizarea securității naționale, în raport cu capacitățile militare ale altor puteri. El are dreptul și datoria să prezinte concepțiile și evaluările sale executivului sau legislativului, care sunt însărcinate cu repartitia resurselor între nevoile armatei și alte cerințe. Oricum, nivelul nevoilor militare este dificil de definit cu exactitate, dar militarii trebuie să recunoască și să accepte faptul că există limite reale pentru satisfacerea lor. În al doilea rând, ofițerul are o funcție de consilier, sfătuitor capabil să analizeze și să raporteze implicațiile alternativelor posibile ale acțiunii statului din punct de vedere militar. Preluând exemplul dat de autor, dacă liderii politici, conducători ai statului au în vedere trei cursuri politice posibile, ofițerul nu poate judeca care este cel dezirabil. El poate numai să spună că prima alternativă poate fi dusă la bun sfârșit cu capacitatea militară actuală, că cea de-a doua implică riscuri serioase și, în sfârșit, că cea de-a treia alternativă depășește pur și simplu capacitatea militară a statului. În sfârșit, ofițerul are o funcție executivă, de implementare a deciziei statului referitoare la

securitatea națională, chiar dacă ea este contrară judecății lui militare.

Există un domeniu, despre care am mai vorbit, unde strategia și politica se suprapun. Astfel, comandantul militar poate lua o decizie întemeiată numai pe considerente pur militare și să descopere că ea are implicații politice nebănuite. În asemenea caz, considerațiile strategice trebuie să lase locul celor politice, pentru că, după spusele lui Clausewitz (1982, p. 66),

războiul..., decurge întotdeauna dintr-o situație politică și este provocat numai de un motiv politic. Este așa dar un act politic.

Liderii de la vârful armatei operează inevitabil în această lume amestecată a strategiei și politicii. Ei trebuie totdeauna să fie atenți la implicațiile politice ale atitudinilor și hotărârilor militare și să accepte deciziile finale ale oamenilor de stat.

În concluzie, scopul forțelor armate în sistemul valorilor democrației este să servească statul și societatea ca un instrument al politicii statului. Armata este de aceea subordonată autorității civile, constituite a statului. Competența armatei este limitată la problemele militare legate de asigurarea apărării țării. Procesul politic din stat elaborează obiectivele generale ale politicii sale și alocă resursele necesare pentru îndeplinirea lor. Apărarea și securitatea militară sunt numai unul dintre aceste obiective și chiar în acest domeniu ofițerii profesioniști pot oferi numai sfaturi. În afara acestui domeniu militarilor nu au nici o competență. Deci, singurul domeniu de responsabilitate exclusivă a soldatului profesionist este să execute politica statului privind securitatea națională. Deși caută să-și maximizeze influența în elaborarea politicii în acest domeniu, soldatul profesionist permite constrângerile instituționale față de cerințele lui, acceptând limitele impuse de procesul politic instituțional.

Soldatul pretorian În multe state mai puțin dezvoltate, cu sisteme politice slab instituționalizate și guvernări ineficiente, cu o societate divizată ideologic și decalaje majore, ofițerii intervin de multe ori direct în politică. În această postură ei au fost numiți „bărbați călare” cu referire la poziția tradițională călare a ofițerilor armatei; „soldați în civil” deoarece ei adesea substituie titlurile și hainele civile cu gradele, insignele și uniformele lor kaki; „chirurgii de fier” ca

recunoaștere a justificării lor publice pentru intervenție în numele nevoii pentru acțiune decisivă în regenerarea politică și economică; „birocrați înarmați” deoarece atitudinile lor politice și stilul guvernării aproximează pe acela al înalților funcționari civili.

Astfel ne vom referi la ofițeri ca soldați pretorieni, iar situația în care ofițerii sunt - prin calitatea lor reală sau prin amenințarea cu utilizarea forței - predominant actori politici, este denumită pretorianism. Acest termen este luat de la un eveniment timpuriu și faimos al istoriei în care a avut loc o intervenție militară. Gărzile pretoriene ale imperiului roman au fost instituite ca o unitate militară specială pentru protecția împăratului. Ele au sfârșit utilizând puterea lor militară ca să înlăture împărații și să controleze modalitatea în care senatul roman alegea succesorii acestora. Adoptarea termenului de pretorianism exprimă ideea din celebrul studiu clasic al lui Edward Gibbon „Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman” (1910) care afirmă că intervenția gărzilor pretoriene „a fost primul simptom și cauza declinului imperiului roman”.

Ofițerii devin soldați pretorieni când ei amenință cu folosirea forței sau folosesc forța pentru a intra în arena politică. Pentru aceasta ei trebuie mai întâi să fie siguri de controlul militarilor subordonați, cei care mănuiesc direct armele. Acțiunea lor fie că vizează influențarea deciziilor guvernamentale, fie că încearcă să ocupe, prin lovitură de stat militară locul guvernului însuși. În cel de al doilea caz, regimurile civile sunt transformate în regimuri militare, chiar dacă anumite personalități sau grupuri civile continuă să se bucure de o oarecare influență politică.

Importanța unui fenomen politic particular depinde parțial de frecvența cu care se produce. Din acest punct de vedere, în multe țări din America Latină, Africa și Orientul Mijlociu intervenția militarilor constituie una din caracteristicile majore ale politicii. În aceste zone, intervenția frecventă a militarilor are o importanță mai mare, ca mijloc de schimbare a regimului, decât procesul electoral. Această particularitate contrastează puternic cu absența aproape totală a acestui fenomen în țările occidentale în perioada de după cel de-al doilea război mondial. Astfel, numai trei țări occidentale au trecut prin experiența loviturii de stat militare: Grecia, Portugalia și Turcia. Însă obiectivul acțiunii militarilor în cele trei țări menționate a fost diferit.

Astfel, dacă pentru Portugalia și Turcia intervenția militarilor a însemnat deschiderea drumului către un regim politic democratic, în Grecia ea a condus la instaurarea unui regim fascist.

Pentru a argumenta că activitatea politică independentă a forțelor armate este frecventă, larg răspândită și afirmată de mult timp, apellăm la câteva exemple, cifre și explicații semnificative din lucrările unor autori care s-au ocupat de acest fenomen cum ar fi: S.E.Finer (1962), Eric A. Nordlinger (1977) și Alfred Stepan (1988).

Dintre cele 20 de țări ale Americii Latine, după 1945, numai în Costa Rica și în Mexic militarii nu au acționat ca pretorien. În această zonă a lumii circulă o vorbă populară care spune că cel mai înalt grad militar este cel de președinte; ea s-a născut din realitatea că mai mult de jumătate din cei 121 oameni care au servit ca președinți ai statelor lor între 1940 și 1955 au fost ofițeri. Între 1965 și 1976 militarii au înfăptuit lovituri de stat în jumătate din cele 18 țări asiatice. În 1976 militarii au făcut cel puțin o încercare, cu sau fără succes, să dobândească puterea în două din trei state din Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Ei au instaurat regimuri militare în Egipt, Siria, Irak, Sudan, Libia și Algeria. Până în 1963, ofițerii nu au intervenit în țările Africii tropicale, ele fiind sub control colonial. Dar începând din 1966, guvernele civile au fost înlăturate dintr-o serie de state cum ar fi: Togo, Congo, Zair, Ghana, Dahomey, Volta Superioară și Nigeria. Din 1976, lovituri de stat militare s-au produs în mai mult de jumătate din țările africane.

În general, din 1945 militarii au intervenit de două, trei sau mai multe ori în cele 100 state neoccidentale. În plus, în multe din zonele amintite, regimurile politice civile trebuiau să dispună de bunăvoința forțelor armate, o favoare care putea să înceteze dintr-o dată, așa cum de fapt s-a și întâmplat de nenumărate ori.

Din cele arătate se pot trage două concluzii. Prima, că există o categorie distinctă de țări în care guvernele au suferit repetate intervenții ale forțelor armate. În mod sigur acestea nu sunt democrații liberale de tip occidental sau american în care armatele sunt subordonate strict civililor. A doua concluzie: armata ca forță politică independentă constituie un fenomen politic particular și distinct. Intervenția forțelor armate este în mod obișnuit decisiv politică și prin frecvența și persistența intervenției în aceleași țări avem de-a face cu

un fenomen politic adânc și constant și nicidecum cu unul efemer sau excepțional. Pe scurt, regimul de proveniență sau de conducere directă militară este un fenomen politic distinct.

Există, după S.E. Finer (1962), cinci factori, procese, mișcări care, separat sau în comun, formează condițiile necesare intervenției militare în viața politică.

Primul din acești factori este profesionalizarea corpului ofițerilor. Într-o anumită măsură, profesionalismul lucrează împotriva intervenției în politică. Încrederea forțelor armate în rolul lor specializat implică abandonarea scenei politice în favoarea politicienilor. Dar, în aceeași măsură, așa cum am arătat la început, în situațiile în care autoritățile civile urmăresc politici interne sau externe care aduc atingere intereselor armatei sau se interferează în autonomia instituției militare, ofițerii profesioniști cred că au motive puternice de a interveni în politică.

Al doilea factor este apariția naționalismului și a statelor naționale. Naționalismul furnizează militarilor o adevărată religie civică și un set de valori deosebit de prețuit. Deoarece ei au rolul unic de apărători ai teritoriului național, consideră că sunt și deținătorii și garanții ultimi ai valorilor națiunii. Două consecințe semnificative derivă din această situație. Prima: acolo unde naționalismul cuprinde masele, forțele armate devin simbolul vizibil și garanția independenței naționale, dobândind un prestigiu înalt pentru acest motiv. A doua, naționalismul asigură armatei, în unele cazuri, o ideologie și, posibil, chiar un program.

Al treilea factor, strâns legat atât istoric cât și logic de cel de-al doilea este ideea suveranității populare. În societatea modernă, democratică, suveranitatea este o emanație a societății globale, a voinței cetățenilor. Ei, oamenii, sunt unica sursă a puterii legitime. Pornind de la această premiză, orice persoană sau grup, inclusiv armata, care are succes în a reuni un suport popular puternic, poate dobândi putere și legitimitate în numele poporului suveran. Astfel, calea devine larg deschisă pentru militari să intervină și să înlocuiască puterea civilă pretextând că ei întruhidează suveranitatea poporului.

Al patrulea factor este asociat atât cu apariția naționalismului, cât și cu ideea suveranității populare. Este vorba de ceea ce autorul invocă numește „armată insurecțională”, adică o armată care acționează

pentru eliberarea teritoriului național sau pentru înlăturarea unei ordini sociale. Armatele insurecționale își trag puterea de la masele largi și tind să fie reprezentative pentru întreaga populație. Prin natura lucrurilor, liderii lor aspiră să devină conducătorii noilor state, ei fiind aureolați cu prestigiul dobândirii libertății naționale. Astfel, succesul armatei insurecționale tinde să asigure conducerea în noua ordine socială și acest lucru poate perpetua o tradiție a intervenției militare în politică.

În cele din urmă, conectat intim cu naționalismul, cu suveranitatea populară și cu armatele insurecționale, este al cincilea factor: apariția noilor state independente din fostele țări coloniale. Multe din aceste țări au moștenit serioase decalaje economice și antagonisme etnice sau religioase. Ținute sub control de regimul colonial-autoritar, acestea au erupt în societățile respective. Adesea, ele au fost exacerbate de dogmele naționalismului și suveranității populare cu ajutorul cărora a fost câștigată independența, dar au subminat bazele tradiționale ale societății, fără să asigure un echivalent moral. În plus, noile state s-au confruntat cu nevoia unui guvern central puternic. Toate acestea la un loc reprezintă o invitație sigură la intervenție militară.

Pe lângă acești cinci factori esențiali prezentați mai sus, cauzele imediate invocate de armatele pretoriene sunt greșelile guvernanților în domeniul economic, slăbiciunile politicienilor și în general, afectarea interesului național. Față de această situație, armata își susține intervenția directă în politică prin patriotismul corpului ofițerilor, detașarea lui de interesele grupurilor politice și prin competența managerială a liderilor militari.

În raport cu situația concretă dintr-o țară sau alta, armata pretoriană se poate afla în una din următoarele trei ipostaze: de moderator (arbitru), de gardian și de conducător. Tabelul 1.1 preluat de la E. A. Nordlinger, (1977, p.22) arată obiectivele politice și economice ale armatei situate în fiecare din aceste roluri.

Ca *moderator*, armata are tendința să opereze din spatele scenei ca un grup de presiune. Din cauza reținerii de a se implica direct în politică, armata de tip moderator (arbitru) tinde să influențeze guvernarea civilă ca aceasta să răspundă cerințelor populare, de unde și decizia ei de a nu interveni deschis. În această ipostază, amenințând

cu folosirea forței, armata blochează aplicarea unor hotărâri sau determină luarea altora.

Tabelul 1.1 Ipostazele armatei pretoriene

Roluri	Moderator (arbitru)	Gardian	Conducător
Obiective politice și economice	Puterea veto-ului; apărarea statu-quo-ului	Controlul guvernamental; apărarea statu-quo-ului și/sau corectarea deficiențelor	Conducerea politică; efectuarea schimbării politice și economice

Ca *gardian*, armata ia puterea politică din mâna civililor, de regulă, pentru o perioadă limitată, 2-4 ani, controlând guvernarea țării. Obiectivele prioritare sunt de ordin economic și de morală civică. Regimul instaurat este militar, dar nu atinge forma extremă a autoritarismului, nu este o dictatură. Unele partide politice, alte grupări cu influență în viața socială, mass-media, au o anumită libertate de exprimare, dar această libertate este imediat blocată când vizează mobilizarea populației împotriva activităților economice și politice ale guvernanților. Situatia armatei în postura de gardian generează o politică impusă de militari care, acceptând ordinea socială existentă, vizează probleme de bază de ordin politic, economic, a vieții sociale în general, dar și impune unele restricții forțelor care se opun schimbărilor crezute ca fiind necesare. Ofițerii armatei de tip gardian promit returnarea puterii către civili după ce sarcinile pe care le-au asumat au fost rezolvate.

Tipul de *conducător* al armatei pretoriene are următoarele caracteristici:

- Corpul ofițerilor respinge ordinea socială existentă și atacă legitimitatea ei. El tinde să abandoneze existența instituțiilor, ideologiilor și procedurilor de atribuire a puterii în favoarea unor instituții noi pentru a realiza modernizarea țării.
- Organizarea politică are tendința să legitimizeze și să maximizeze conducerea militară. Armata instituie un regim de dictatură, mobilizând întreaga societate să participe la realizarea sarcinilor

asumate. Pentru a face acest lucru, ea își creează un partid politic propriu (sau un tip de grup corporatist) și o ideologie care să-i sprijine organizarea politică.

- Are loc politizarea profesionalismului. Când armata de tip conducător este încrezătoare în acțiunea politică, ea este forțată să se rupă de concepțiile tradiționale ale soldatului profesionist. Politizarea, într-o anumită măsură, distruge statusul profesional. Considerațiile politice devin criterii interne de evaluare a carierei militare.

- Armata, în rol de conducător, nu face, de regulă, promisiuni cu privire la returnarea puterii către civili.

În concluzie, activitatea politică este contrarie eticii și standardelor armatei moderne cât și codului armatei profesionale care dictează promovările ierarhice prin specializare, abilitate și educație. Când armata intervine în politică, numirile și promovările sunt făcute pe bazele afiliației politice a ofițerilor mai mult decât pentru calitățile lor profesionale. În esență, loialitatea politică și capacitatea de a da lovituri de stat suplinesc trăsăturile tradiționale ale soldatului profesionist.

Remarcăm că armata devine pretoriană numai atunci când un grup mic de ofițeri reușesc să împingă armata în politică. De obicei, grupul nu este compus din mai mult de cinci procente din totalul corpului ofițerilor.

Soldatul revoluționar Ca un instrument al revoluției, în special înaintea și în timpul „războiului revoluționar”, („popular”), militarul revoluționar manifestă o puternică înclinație spre politică. Perlmutter și Valerie P. Bennet (1980 p.4) subliniază că

el nu este un agent birocratic al regimului (așa cum este soldatul profesionist), nici nu este gardianul pretorian amenințător; el este mai mult un independent și o parte coegală a guvernării.

Dar odată ce revoluția devine instituționalizată, mișcarea de partid devine autoritatea supremă în stat. Ea începe să se opună rolului surrogat al armatei în politică și acceptă tipul ofițerului profesionist. Însă puterea politică revoluționară respinge spiritul de corp al organizației militare, cât și dreptul pe care și-l rezervă soldații pretorienii de a interveni în politică. Dar lipsa protecției spiritului de corp puternic împiedică profesionalizarea militară modernă, face să sufere spe-

cializarea și performanța ofițerilor. Astfel, încă în etapele inițiale ale revoluției, armata își pierde autonomia și modifică deja unele din caracteristicile sale profesionale în favoarea partidului sau mișcării; ea devine un instrument al mobilizării pentru partidul revoluționar.

Ca cel mai celebru dintre politicienii-teoreticieni ai războiului revoluționar (popular), Mao Tse-tung este considerat un nou Clausewitz. (Francois-Chatelet, Evelyne Pisier, 1994, p.381). Tema lui fundamentală este cea a priorității factorului politic. Astfel, el consideră că războiul este un act politic care nu poate fi separat de aplicarea unei linii politice și de „mobilizare politică universală și profundă”. În acest mod, războiul popular se înfățișează atât ca o aplicare a unor principii politice, cât și ca un „mijloc politic specific”. Principiile militare sunt strâns legate de principiile politice. De aceea, nu materialul militar are prioritate, ci omul este factorul decisiv prin faptul că are „conștiință”. În acest sens, materialul uman trebuie mobilizat într-o cât mai mare măsură. Totodată, Mao Tse-tung subliniază apăsător că armata populară chineză și războiul revoluționar se găsesc sub conducerea absolută a partidului comunist și armata nu se bate de dragul luptei, ci pentru „a face propagandă în rândul maselor, pentru a le organiza, pentru a le înarma, pentru a le sprijini în instaurarea unei puteri politice”.

În multe cazuri, tendința militarilor revoluționari spre intervenție politică nu este eliminată total; armata continuă să aibă cel puțin un rol politic latent, în ciuda orientării ei profesionale. Este cazul Armatei Populare de Eliberare Chineză după intervenția brutală din zilele și nopțile din 3-7 iunie 1989, când, drept răsplată pentru reprimarea maselor de demonstrați din Piața Tienanmen, o parte din elita militară a fost instalată în inima politicii chineze, iar bugetul apărării a crescut cu 15,2%. (Paul H. B. Godwin, 1990, p.75)

Tipul militarului revoluționar se distinge cu claritate de tipul profesionist și de cel pretorian privind atitudinea față de corpul din care face parte și comportamentul său în relațiile cu civilii. Spre exemplu, pentru soldatul revoluționar, mobilitatea ierarhică ascendentă nu este rezultatul specializării sale militare, ci al devotamentului pentru cauza revoluției și suportului acordat mișcării partidului. În acest sens, armatele revoluționare manifestă o grijă deosebită pentru recrutarea și formarea cadrelor. Ele sunt îndochinate politic ca să corespundă

cerințelor partidului revoluționar, trecând astfel dincolo de necesitățile specifice organizației militare profesionale. În acest fel se încalcă clar granița dintre politică și instituția militară care în armata profesionistă este așa de bine stabilită. În plus, dacă pentru tipurile profesionist și pretorian recrutarea ofițerilor este restrictivă, pentru tipul revoluționar ea este universală. O armată revoluționară este o armată de masă, o națiune armată.

Recrutarea restrictivă, specifică primelor două tipuri, se realizează pe baza unor standarde intelectuale și fizice bine stabilite, după care urmează socializarea profesională realizată prin forme specifice și cu grade de dificultate diverse, în raport cu abilitățile și competențele necesare fiecărei categorii de forțe armate.

Recrutarea universală caracteristică armatei revoluționare renunță în bună măsură la aceste criterii clasice, prioritate având criteriul devotamentului pentru cauză. Pregătirea militară se realizează sumar și, în general, factorul cantitativ primează în raport cu cel calitativ, atât în ceea ce privește oamenii cât și armamentul și tehnica de luptă. În acest fel se ajunge la mulțimea înarmată, la armata de masă, la doctrina „războiul întregului popor”.

Cele mai semnificative distincții dintre soldatul revoluționar, profesionist și cel pretorian apar din relațiile lor cu clientul și din ideologiile specifice.

Clientul soldatului profesionist este în mod clar statul. Manifestări pretoriene se pot produce și la soldatul profesionist, dar numai atunci când liderii instituției militare descoperă că există o contradicție reală sau imaginară între statul căruia ei i-au jurat credință și regimul care a preluat acest stat. Iată câteva exemple de astfel de descoperiri: reproșul lui de Gaulle că cea de-a patra republică - cea condusă de mareșalul Pétain - a trădat Franța; credința generalului MacArthur că el a jurat supunere față de constituție mai mult decât președintelui Truman și administrației lui.

Clientul soldatului revoluționar se schimbă cu fiecare fază a revoluției. Înainte și în timpul revoluției, soldatul este loial față de mișcarea de partid. Odată ce partidul și statul sau regimul se identifică, el trăiește o dilemă și poate deveni mai loial față de națiune decât față de regim. În acest caz, revoluționarul profesionist poate să nu ajungă la consens cu noul regim, în special dacă armata a jucat un rol deci-

siv în războiul revoluționar de eliberare. Confuzia asupra loialității se produce și dacă partidul se identifică cu statul (cazul partidului unic), ori cu clasa muncitoare, sau cu o figură conducătoare.

Clientul armatei pretoriene poate fi oricare din câteva entități: regimul, un grup etnic, un trib, statul. Dar și armata pretoriană, la fel ca cea revoluționară, poate avea loialități contradictorii. Diferența este că armata pretoriană nu trebuie să lupte cu un partid revoluționar coeziv care domină statul. De fapt, apariția pretorianismului poate semnifica tocmai eșecul partidului revoluționar în stabilirea dominației asupra politicii statului. Cu alte cuvinte, criza partidului revoluționar ori eșecul lui poate deschide ușa pretorianismului.

Ideologia este corelată evident cu relația față de client. Tipul revoluționar trebuie în primul rând să fie loial revoluției. Preocuparea fundamentală a regimului revoluționar este să subordoneze partidului și ideologiei lui toate instrumentele controlului în societate. Datorită acestui lucru, ideologia revoluționară, contrazicând ideologia profesională (conservatoare) a armatei, ajunge să înglobeze cerințele soldatului profesionist numai după trecerea unui anumit timp, lucru ce s-a întâmplat în fosta Uniune Sovietică și China comunistă.

Capitolul 2

CONTROLUL CIVIL AL INSTITUȚIEI MILITARE

Din perspectiva teoriei organizației, Peter Blau și Richard Scott (1980) definesc armata ca o organizație a bunăstării comune. Caracteristica distinctivă a organizațiilor bunăstării comune este că primul lor beneficiar este publicul larg, ele executând în folosul acestuia din urmă servicii protective sau fiind un instrument administrativ. Alături de armată, organizații ale bunăstării comune sunt considerate ca fiind poliția, pompierii, cercetarea științifică ș. a.. Problema centrală legată de aceste organizații este aceea a controlului democratic extern. Pentru aceasta, publicul trebuie să dispună de mijloace de control asupra finalității serviciului făcut de aceste organizații. De fapt, rolul armatei în societate a fost discutat frecvent în termenii „controlului civil”. Așa cum arată Samuel P. Huntington (1957)

problema de bază în definirea controlului civil este: cum poate fi puterea militară minimizată?

Pentru aceasta au fost sugerate modele variate pe care societatea civilă le poate aplica ca să „maximizeze” controlul ei asupra instituției militare.

1. Trei modele ale controlului civil al armatei

După Eric A. Nordlinger (1977) există trei modele de bază ale controlului civil asupra armatei, dar nici unul care poate fi aplicat în toate tipurile de sisteme politice cu încrederea sigură că va asigura supremația civilă. Acest aspect explică frecvența cu care unele armate au devenit uneori pretoriene. Nordlinger pleacă de la ideea generală că influența sau intervenția militară în viața politică presupune manifestarea unor diferențe și, implicit, un conflict între militari și guvernării civili. Afirmatia este directă, fără echivoc, așa că implicația ei majoră nu poate trece neobservată: în absența diferențelor semnificative, civilii pot cu ușurință menține controlul asupra militarilor, deoarece aceștia nu au motive care să-i provoace (de exemplu, concepții opuse sau interese conflictuale).

Modelul tradițional Primul model al controlului civil este întemeiat pe premiza absenței diferențelor dintre civili și militari. Acest model a fost dezvoltat în cel mai înalt grad în monarhiile secolelor 17 și 18, unde aristocrația europeană constituia simultan elita civilă și militară. El a funcționat în epoca feudală, în care nobilii erau cavaleri în armură și lorzi ai domeniului lor, adică „aceiași oameni purtau atât pălărie cât și cască”. Dar chiar atunci când cele două elite au devenit distinctive, cu oameni diferiți care serveau într-un rol sau altul, concepțiile și interesele lor nu erau opuse. Ofițerii și liderii civili veneau din pătura socială a aristocrației, erau socializați în spiritul același valori și își susțineau legăturile familiale prin sânge și căsătorie. Mai mult decât atât, în acele rare ocazii când apăreau fricțiuni între civili și militari, aristocrații erau mai întâi civili și doar în al doilea rând soldați. În primul rând erau interesați de puterea, bogăția și statusul lor ca civili.

Modelul tradițional al controlului civil este capabil să susțină supremația civilă datorită suprapunerii dintre elitele civile și militare, a lipsei diferențelor dintre ele. Dacă acest model a fost eficient în acea perioadă, el are foarte puțină aplicabilitate în epoca contemporană. Elitele civile și militare sunt semnificativ diferențiate. Nu numai că sunt două elite alcătuite din indivizi în bună parte recrutați din gru-

puri sociale diferite, dar ele sunt deosebite în termenii instruirii de care au beneficiat, ai intereselor și atitudinilor specifice. Spre deosebire de elita politică civilă, ofițerii au dobândit atestarea profesională în management-ul forței, au un set caracteristic de atitudini politice și atribuie cea mai mare importanță protecției intereselor instituției militare care pot intra în conflict cu interesele civile. Datorită acestor aspecte, aplicabilitatea modelului tradițional al controlului civil este mai redus, dacă nu complet neglijabil.

Modelul liberal Acest model este explicit întemeiat pe diferențele elitelor potrivit atestării profesionale și responsabilităților lor. Civili dețin cele mai înalte funcții guvernamentale, ei fiind aleși, numiți sau unși, supervizând administrarea legilor și rezolvând conflictele între grupurile sociale, economice și politice. La rândul lor, ofițerii sunt instruiți să devină experți în management-ul violenței, responsabili pentru protecția statului împotriva atacului extern și, eventual, al violențelor interne contra guvernului. Având în vedere mult mai marile responsabilități ale civililor și presupusa lor abilitate în executarea lor, militarii acceptă o poziție subordonată față de aceștia. Nu numai că ei trebuie să se țină complet în afara tuturor problemelor care depășesc sfera securității naționale, dar chiar și în acest domeniu, ofițerii pot numai să sfătuiască guvernul, ei trebuind să accepte directivele civile când cele două grupuri susțin puncte de vedere divergente.

În esență, modelul liberal aduce cu sine maximul posibil de depolitizare a militarilor, dar, încă o dată, el nu realizează în mod absolut supremația puterii politice civile. Pentru a evidenția acest lucru, vom apela la unul din numeroasele exemple date de Nordlinger în acest sens. Într-o cuvântare din 1961, ținută în fața cadeților de la Academia Militară Ghaneză, președintele Nkrumah a enunțat modelul liberal în termeni fără echivoc și a precizat că „nu este datoria unui soldat să critice sau să năzuiască să intervină în orice fel în afacerile politice ale țării; el trebuie să lase asta politicianilor”.

La cinci ani de la această cuvântare, câțiva dintre cadeții cărora li s-a adresat, au luat parte la o lovitură militară de stat împotriva lui Nkrumah, în ciuda spuselor acestuia că „politica nu este pentru soldați”. Bineînțeles că modelul liberal nu se poate baza fără grijă doar pe afirmațiile, îndemnul și atenționările conducătorilor civili, de

genul celor mai înainte citate. Subordonarea autorităților civile trebuie să fie interiorizată printr-un set puternic de concepții și valori ce reprezintă ideologia democrației. Militarii care se raportează prin resorturile lor interne la valorile democrației sunt dispuși atitudinal să accepte autoritatea civilă și să mențină o postură neutră, depolitizată, chiar când sunt în dezacord cu guvernul.

În afara imperativului interiorizării concepțiilor și valorilor democrației, modelul liberal se bazează pe un al doilea fundament: civilii trebuie să se manifeste corespunzător cerințelor militarilor. În afirmațiile și acțiunile lor, guvernul trebuie să respecte onoarea militarilor, competența profesională, autonomia și neutralitatea lor politică. Să nu defăimeze corpul ofițerilor, să nu intervină în problemele lor profesionale, să nu introducă considerente politice în forțele armate (spre exemplu, prin promovarea ofițerilor în raport cu loialitatea lor politică), să nu folosească armata în scopul dobândirii unor avantaje politice. De fapt, cazurile de intervenție militară în politică se nasc când statul sau regimul politic provoacă integritatea armatei prin ingerința politicului în instituția militară. În acest fel, pretorianismul devine mijlocul apărării autonomiei și intereselor corpului militar. Iar odată instituția militară devenită pretoriană, ea își identifică aspirațiile de corp cu interesul național. În acest sens, armata egipteană, după Nasser (1971) și cea siriană de la 1966 sunt exemple bune.

Dacă cele două condiții fundamentale menționate sunt respectate, modelul liberal pare a fi unul efectiv și eficient pentru asigurarea controlului civil.

Dar așa cum am spus, nici modelul liberal nu este așa sigur pentru a întemeia controlul civil, chiar dacă, la prima vedere, pare a fi. Astfel, adesea civilii înșiși nu aderă la una din regulile cardinale ale acestui model: neîncălcarea domeniului rezervat militarilor. Nu este ceva neobișnuit pentru președinți, primi miniștri și monarhi ca, în afara atribuțiilor stabilite prin constituție, să intervină în probleme exclusiv militare. De asemenea, civilii nu au suficientă reținere în folosirea sau politizarea forțelor armate pentru propriile interese. Asemenea acțiuni generează motive puternice de atitudine pretoriană, pentru că numai prin intervenție militariii își pot proteja autonomia, profesionalismul, coeziunea și mândria în fața ingerințelor civi-

le.

Concretizând cu amintitul exemplu ghanez, Nkrumah a fost înlăturat în primul rând din cauză că el a infiltrat politica în armată pentru a putea să exercite un control mai strâns, atât asupra acesteia, cât și asupra societății civile. Și președintele ghanez nu este nici pe departe un exemplu izolat de guvernant civil care a încălcat domeniul rezervat militarilor pentru a-și extinde controlul asupra lor.

Adeziunea ofițerilor la concepțiile și valorile societății democratice are un efect restrictiv asupra unui posibil comportament intervenționist și asigură un control eficient al civililor asupra instituției militare. Dar atitudinile acestea nu pot fi însușite peste noapte. De obicei e nevoie de cel puțin o generație pentru socializarea oamenilor într-un set dat de atitudini și un timp considerabil mai lung, pentru ca aceste atitudini să devină o tradiție de grup. Interiorizarea valorilor democratice depinde de guvernării civili, care au datoria de a promova un respect constant față de corpul ofițerilor. Un corp ofițeresc care nu este înconjurat de guvernării civili cu cea mai înaltă considerație este puțin probabil că se va atașa concepțiilor și valorilor democratice. Mai mult, chiar atitudinile ferm interiorizate nu dictează obligatoriu comportamentul așteptat. Certitudinea că guvernarea civilă face o rană ireparabilă națiunii și armatei poate fi suficientă să neutralizeze impactul restrictiv al valorilor democrației temeinic interiorizate. Deci, forța circumstanțelor poate depăși chiar cele mai adânci atitudini interiorizate.

Dar, dincolo de toate, modelul liberal are cele mai favorabile valențe pentru a asigura supremația civililor asupra militarilor și instituției lor. El și-a dovedit eficiența în statele democratice, care au respectat cele două fundamente ale modelului: (1) interiorizarea de către militari a concepțiilor și valorilor democratice și (2) evitarea oricărei încălcări a domeniului rezervat militarilor, a autonomiei, onoarei și demnității lor profesionale, prin depolitizarea totală a forțelor armate.

O variantă a modelului liberal o aflăm de la sociologul Prudencio Garcia, colonel în armata spaniolă, acreditat în staff-ul NATO (apud C. Sinescu, 1992). Într-un studiu referitor la tranzițiile militare în Europa de Est prezentat la Colegiul Național de Apărare din București, el și-a început demersul printr-o interogație care de fapt a con-

stituit genericul expunerii sale: „Cine îi supraveghează la rândul lor pe paznici?” Garcia a lansat această întrebare plecând de la constatarea istorică că uneori puterea militară a fost folosită de un grup social în scop personal, sau armata însăși a preluat puterea politică.

La modul general, arată sociologul spaniol, societățile moderne soluționează această problemă prin două modalități simultane și complementare: prima se numește „limitarea imperativă” și ea derivă direct din supremația legii. Acesta înseamnă limitarea comportamentului în instituția militară, pornind de la nivelul cel mai înalt, Constituția, și până la ultimele norme și reguli disciplinare. A doua modalitate, numită „autolimitarea morală” rezidă din convingerile morale ale membrilor armatei, din interiorizarea de către aceștia a principiilor și valorilor democrației. Observăm că cea de-a doua modalitate se suprapune cu una din premisele fundamentale ale modelului liberal al lui Nordlinger. Diferențele dintre modelele celor doi sociologi constau în premisele subînțelese de fiecare, dar pe care nu le-au afirmat expres, însă într-o formă sau alta, le-au folosit în elaborările lor. Pentru Nordlinger este vorba de reglementarea cadrului legislativ de funcționare a instituției militare, iar pentru Garcia de asigurarea autonomiei profesiei militare de către puterea civilă.

Mai departe, sociologul spaniol precizează că în societățile care beneficiază deja de o îndelungată și stabilă democrație (Franța, Anglia, S.U.A. etc.) există o deplină concordanță între limitarea imperativă și autolimitarea morală. Această concordanță se explică prin faptul că, în țările respective, s-a dispus de timpul necesar pentru crearea cadrului legislativ adecvat, iar cadrele militare au fost instruite, generații de-a rândul, pe linia respectării valorilor democratice. Este și motivul pentru care, în societățile democratice consolidate, forțele armate nu intervin direct în politică prin lovituri de stat militare. Nu același lucru se poate spune despre noile democrații care, insuficient consolidate, sunt de obicei caracterizate prin existența unui serios dezechilibru între limitarea imperativă și autolimitarea morală. Prin legi și norme noi, limitarea imperativă dobândește un conținut de tip democrat care intră în contradicție cu convigerile, mentalitățile și valorile de care sunt încă atașați o parte din militarii formați în anii regimului comunist.

Modelul penetrației Al treilea tip al controlului civil, în viziunea

lui Nordlinger, poate să fie cel mai bine descris ca model al penetrației. Guvernanții civili obțin loialitate și obediență prin penetrarea forțelor armate cu idei politice și personal politic. În academiile și școlile militare, în centrele de instrucție, cât și în numeroasele ore afectate pentru îndoctrinare în programul de instruire al soldaților, se fac eforturi intense pentru formarea concepțiilor politice ale militarilor. De aici rezultă congruența dintre ideile politice ale civililor și cele ale militarilor, ce are drept consecință îndepărtarea unei surse de conflict dintre ei. În plus, acceptarea de către ofițeri a ideilor politice devine un criteriu semnificativ de promovare în ierarhia militară, alături de criteriul abilităților specifice. Conformarea politică este recompensată. Deoarece loialitatea și concepțiile politice au fost testate de nenumărate ori pe parcursul urcării ierarhiei militare, ofițerii superiori și generalii sunt cei mai dispuși să accepte controlul civil de tipul modelului penetrației. În acest fel, o bună parte din ei își găsesc locul în cercurile cele mai înalte ale puterii politice, intrând chiar în nomenclatura de vârf a acesteia. În China comunistă militarii ocupau în anii 70 unul din trei, iar în Cuba jumătate din posturile comitetului central. În acest fel ofițerii de rang înalt exercită o putere considerabilă în elaborarea atât a deciziilor militare, cât și a celor civile, confirmând tipul soldatului revoluționar ca fiind coegal la guvernare.

Împreună cu diseminarea până la ultimul nivel al organizației militare a ideilor politice, supremația civilă este susținută prin folosirea intensivă a controlului, supravegherii și pedepsirii. „Ofițerii politici” se găsesc în fiecare unitate și subunitate, la fiecare palier al ierarhiei militare. În ultimă instanță, ei răspund mai mult în fața liderilor civili decât în fața ofițerilor comandanți de rang superior. De cele mai multe ori ofițerii politici au întâietate în promovarea și dobândirea unor avantaje față de ceilalți ofițeri cu grad echivalent. Supravegherea și controlul sunt susținute prin angajarea poliției secrete și a rețelei sale de informatori din forțele armate.

Regimurile politice comuniste, și, în egală măsură - cu note specifice - cele fasciste, au aplicat modelul penetrației în forma lui cea mai dezvoltată. Controlul civil este proclamat puternic în faimoasa formulă a lui Mai Tse-tung că „puterea se află la țeva puștii”, iar principiul director este că „partidul comandă cu puștile” și este „ne-

cesar să nu se ajungă niciodată în situația în care puștile să comande partidul.” (apud F. Chatelet, E. Pisier, 1994, p.382)

Integrarea ideologică a sferelor militare și civile este evidentă în denumirea dată ofițerilor, care în variantă românească era exprimată de sintagma „specialist militar și activist politic”. În acest fel armata este integrată de sfera civilă în termenii împărțirii aceleiași ideologii. Penetrația ideilor politice în armată este edificatoare prin cele 20-40 de procente din instruirea soldaților și cadrelor militare ce sunt destinate „muncii” (îndoctrinării) ideologice. Spre exemplu, un soldat din armata română avea într-o săptămână 6 ore de învățământ politico-ideologic, o oră de informații politice, o adunare de partid sau U.T.C., plus obligativitatea vizionării la televizor a telejurnalului și a emisiunii pentru armată; de asemenea, trebuia să audieze emisiunea radiofonică pentru militari și să participe la orele culturale puternic îmbibate ideologic. Este de luat în considerație și mediul de viață din cazarmă bine garnisit cu propagandă politică vizuală și sonorizat cu emisiuni ale stației de radioamplificare a unității care transmitea versuri, cântece patriotice și ostășești închinat partidului și „conducătorului iubit”.

La un alt nivel de complexitate, toți ofițerii, maiștrii militari și subofițerii, nefiind uitat nici personalul civil, erau supuși unui sistem foarte bine pus la punct de prelucrare ideologică. De la 8 la 12 ore pe lună de învățământ politico-ideologic care era evaluat la sfârșitul anului. Calificativul obținut era trecut în notarea de serviciu, el devenind totodată un important criteriu de promovare a tuturor categoriilor de cadre. Aproape toți ofițerii, maiștrii militari și subofițerii, ca și o bună parte a personalului civil, erau înregimentați în organizații de partid, de tineret sau sindicat care își țineau cu regularitate draconică ședințele, plenarele, activele etc. A nu fi membru de partid însemna lipsa oricărei șanse de a urca în ierarhia militară.

Pentru ca acest sistem să funcționeze, exista o structură organizatorică politică în armată cu ramificații la toate nivelurile, care desfășura, supraveghea și controla întreaga muncă politică de partid din armată, învățământul și propaganda politico-ideologică, activitatea culturală etc. Consiliul Politic Superior la nivelul Ministerului Apărării Naționale, consilii politice la armate și mari unități și instituții militare de învățământ, birourile organizațiilor de baza la nivelul

subunităților.

Chintesența tuturor acestor aspecte o găsim în prevederile cuprinse în regulamentele de luptă la capitolul „Munca de partid, organizatorică și politico-educativă”. Astfel în Regulamentul operațiilor de uscat - A.N. 1 (1986,art. 89) al armatei noastre se preciza:

Conducerea muncii de partid, organizatorice și politico-educative se înfăptuiește de către Comitetul Central al Partidului Comunist Român. Ea se desfășoară pe baza Programului, Statutului și hotărârilor partidului, instrucțiunilor și regulamentelor aprobate de Comitetul Central al Partidului Comunist Român, criteriilor și indicațiilor data de către comandantul suprem al forțelor armate ale Republicii Socialiste România. Aceasta activitate mai are în vedere ordinele ministrului apărării naționale și dispozițiunile Consiliului Politic Superior al Armatei.

Regulamentele militare statuau că comandanții și locuitorii lor politici sunt responsabili de capacitatea de luptă și pregătirea politico-ideologică a subunităților, unităților și marilor unități. În principiu, comandanții erau răspunzători direcți de executarea ordinelor și desfășurarea pregătirii de luptă, în timp ce ofițerii politici erau responsabili pentru problemele ce priveau munca politică.

În general, problemele militare erau dominate de cele politice, iar prin stipulațiile regulamentare totul pornea de la principii politice și munca politică de aplicare a lor. În același regulament menționat se stabilea:

Obiectivele și scopurile muncii de partid, organizatorice și politico-educative constau în asigurarea înfăptuirii în armată a politicii partidului și statului...(art.90).

De asemenea, Directiva Comandantului Suprem reverberată în toate documentele, ordinele și dispozițiunile militare acoperea practic întregul spectru al armatei incluzând organizarea, angajarea, transferul și promovarea personalului, planurile pregătirii de luptă, logistica etc. Prin aceasta se extindea responsabilitatea, dar și superioritatea factorilor politici din armată asupra comandanților. În toate domeniile importante, până la problemele de rutină, nu se puteau lua decizii fără aprobarea organelor politice sau a ofițerilor politici. Toate deciziile trebuiau să fie în acord cu politica partidului. Exercițarea

controlului prin ofițeri politici era asigurată prin responsabilitatea acestora de investigare și evaluare regulată a loialității și eficienței tuturor comandanților indiferent de nivelul ierarhic. Semnificativ în acest sens este faptul că comandanții erau analizați și trași la răspundere la palierele corespunzătoare ale organelor politice.

Modelul penetrației a fost puternic implementat în fosta Uniune Sovietică și statele satelite din estul și centrul Europei, în China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Cuba. El și-a probat pe deplin viabilitatea în susținerea controlului civil. Edificator este faptul că nu a existat nici o încercare de lovitură de stat militară în nici una din țările în care a funcționat acest model. Manifestarea acestuia în forma lui deplină aproximează modelul tradițional care realizează, așa cum am arătat, congruența între concepțiile civililor și militarilor. Și unde conflictele de interes și de idei politice sunt prevenite, civilii se bucură de posibilitatea supravegherii și controlului instituției militare.

Există totuși o excepție care însă nu se încadrează în paradigma clasică a unei lovituri de stat militare. În Polonia, în fața creșterii mișcării sociale a Solidarității și pentru a contracara posibila intervenție militară directă a sovieticilor, așa cum s-a întâmplat în august 1968 în Cehoslovacia, generalul Jaruzelski a fost numit prim ministru în februarie 1981, iar în luna octombrie al aceluiași an, a devenit și prim secretar al partidului comunist. Acest lucru reprezintă, după cum scrie Vladimir Tismăneanu, o „situație unică în blocul sovietic și care prevestea lovitură de stat militară din Polonia” (1997, p. 119). La 13 decembrie 1981, armata a proclamat legea marțială urmată de interzicerea Solidarității și întemnițarea militanților de frunte ai acesteia. Dar cum amenințarea unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice s-a dovedit a fi minimă, deoarece aceasta însăși se angajase în perestroika lui Gorbaciov, liderul militar polonez a ridicat legea marțială încercând să se angajeze pe un drum reformist, dar care, în cele din urmă, a demonstrat încă o dată incapacitatea sistemului totalitar comunist de a se reforma din interior.

Aplicabilitatea modelului penetrației este însă limitată. Chiar dacă este eficient în asigurarea controlului civil, în anumite circumstanțe speciale el nu funcționează. Penetrația politică a instituției militare lezează autonomia acesteia, profesionalismul și onoarea celor mai mulți ofițeri, generând un sentiment de frustrare. Toate acestea cre-

ează motive intervenționiste sau, așa cum s-a întâmplat în țara noastră, trecerea armatei de partea populației răsculate împotriva regimului totalitar comunist. De asemenea, adoptarea modelului penetrației este limitat la un anumit fel de regim politic, cel în care există un singur centru de putere, ca în regimurile puternic centralizate prin existența unui singur partid sau în regimurile de dictatură personală. El nu poate fi aplicat unde există centre de putere competitive, în regimuri în care funcționează separarea puterilor în stat. Modelul nu poate fi implementat în astfel de regimuri din cauza logicii lui interne, care cere ca armata să fie penetrată printr-un singur set de idei politice și să fie controlată de un singur centru de putere.

Mai mulți lideri care au încercat să facă acest lucru într-un regim politic cu mai multe centre de putere, au divizat militarii, ridicând pe unii împotriva altora, favorizând și declanșarea unui conflict între militari și civili. De fapt, toate elitele civile preferă controlul civil asupra militarilor, dar ele vor să îl exercite în folosul lor propriu. Dar unde există două sau mai multe centre de putere, cel puțin unul din ele nu va accepta un model al penetrației care va fi favorabil rivalului său. De aceea, modelul penetrației are succes în realitate numai în regimurile cu un singur și predominant centru al puterii.

Luând în considerație limitele celor trei modele pe care le-am discutat, controlul civil al armatei este o întreprindere mai mult sau mai puțin problematică. După cum am văzut, modelul tradițional este extrem de eficient, dar el este virtual inaplicabil în contextul contemporan, dată fiind diferențierea care se manifestă azi între sfera militară și civilă. Modelul liberal este potențial eficient. Dar el este condiționat pe de o parte de interiorizarea de către militari a concepțiilor și valorilor democratice, iar pe de altă parte acest proces trebuie să nu fie contracarat de tendințele de politizare și implicit de ingerința liderilor civili în instituția militară. La rândul lui, modelul penetrației, odată implementat, este deosebit de eficient. Dar încercarea este plină de risc și ea, de fapt, nu se poate realiza decât în regimurile totalitare de sorginte comunistă și fascistă.

În cele din urmă controlul politic al profesiei militare se întemeiază pe răspunsul la întrebarea: De ce luptă ofițerii? În societatea feudală, controlul politic este și un control civil, deoarece există o identitate de persoane și interese între grupurile aristocratice și liderii mi-

litari. Ofițerul luptă deoarece este conștient, simte că trebuie să îndeplinească ordinul. Sub controlul totalitar, ofițerul luptă deoarece el nu are altă alternativă. Ajungând la putere, liderii politici totalitari fac alianțe temporare cu liderii militari, dar, în final, ei distrug autonomia profesiei militare, slăbesc profesionalismul acesteia.

Democrațiile politice presupun că ofițerii pot fi motivați eficient prin ideologia profesională și prin interiorizarea de către aceștia a valorilor democrației. Ofițerul luptă datorită încrederii în cariera lui. El este un profesionist cu un simț puternic al autoaprecierii și al valorii morale. Societatea civilă îi permite să-și susțină codul de onoare și îl încurajează să își dezvolte capacitatea profesională. Ofițerul se supune controlului politic civil deoarece realizează că civilii apreciază și înțeleg sarcinile și responsabilitățile lui. El este bine integrat în societatea civilă deoarece împărtășește valorile ei comune.

2. Huntington: controlul prin profesionalizare maximă

Un alt model care s-a impus în literatura de specialitate este cel al lui Samuel P. Huntington. El a fost elaborat în lucrarea **The Soldier and the State** devenită clasică în sociologia militară. Modelul este întemeiat pe implicațiile profesionalizării asupra controlului civil al instituției militare.

Teza lui Huntington este dezvoltată pe baza a două concepte contrarii ale controlului civil: „subiectiv” și „obiectiv”. Controlul „subiectiv” implică maximizarea puterii unuia sau mai multor grupuri civile (o instituție guvernamentală sau un partid politic) asupra armatei, în felul acesta restrângându-se autonomia ei. Dar să apelăm la textul lui Huntington (1957, p. 80-81):

Cel mai simplu mod al minimizării puterii militare poate părea a fi maximizarea puterii grupurilor civile în relația cu armata... Maximizarea puterii civile înseamnă întotdeauna maximizarea puterii unui grup sau unor grupuri particulare... Conceptul general al controlului civil este identificat cu interesele specifice ale unuia sau mai multor grupuri civile. În consecință, controlul civil subiectiv implică relații de putere între grupurile civile. El este promovat de un grup civil ca un mijloc de sporire a puterii sale față de expansiunea puterii altor grupuri civile... În manifestările lui istorice variate, controlul civil subiectiv a fost identificat cu maximizarea puterii instituțiilor guvernamentale particulare, claselor sociale și formelor constituționale particulare”.

Pe de altă parte, controlul „obiectiv” are drept țintă eliberarea armatei de presiunile și contrapresiunile care pot apărea din lupta dintre grupurile politice civile. Acest lucru se poate realiza deoarece profesionalismul face armata să devină neinteresată în alte probleme decât cele care sunt strict profesionale. Din nou autorul american:

Controlul civil în sens obiectiv constă în maximizarea profesionalismului militar. Mai precis, el este acea distribuție a puterii politice între grupurile militare și civile care este mult mai favorizantă pentru apariția atitudinilor și comportamentelor profesionale printre mem-

brii corpului ofițerilor. Controlul civil obiectiv este astfel direct opus controlului civil subiectiv. Controlul civil subiectiv își realizează finalitatea prin civilizarea militarilor, făcându-i oglinda statului. Controlul civil obiectiv își realizează finalitatea prin militarizarea militarilor, făcându-i instrumentul statului. (p.83)

Controlul obiectiv înseamnă neutralizarea politică a militarilor. „Antiteza controlului civil obiectiv este participarea militarilor în politică”; invers, potrivit lui Huntington, controlul subiectiv presupune această implicare a militarilor.

Pe scurt, controlul subiectiv implică efortul grupurilor civile de a restrânge autonomia armatei, în timp ce controlul obiectiv este îndreptat spre lărgirea ei. În primul caz, controlul civil este asigurat prin presiune politică de grupurile civile; în al doilea, controlul este garantat de armata însăși, cu condiția că ea să fie corespunzător profesionalizată.

Pentru discuția în marginea ideilor lui Huntington ne va fi de mare folos analiza critică a acestora făcută de sociologul suedez Bengt Abrahamsson (1972). Acesta remarcă pe bună dreptate că Huntington își construiește argumentele în sprijinul controlului „obiectiv”, întemeiat pe neîncrederea fundamentală al lui Huntington în acele forme ale controlului care izvorăsc din preocuparea publică asupra rolului politic jucat de instituția militară. „Controlul subiectiv” exprimă plângerile grupurilor care nu au motive legitime să le preocupe puterea politică a militarilor; chiar termenul „control civil” poate deveni un „slogan”

utilizat de grupurile cărora le lipsește puterea asupra forțelor armate în lupta lor cu alte grupuri civile care au astfel de putere. (Huntington, 1957, p.81)

Teoretic vorbind, această formulare este extrem de nesatisfăcătoare, deoarece ea postulează ceea ce argumentul lui Huntington presupune să demonstreze și anume, că există grupuri sau instituții care pot avea suficientă putere asupra armatei. Pe de altă parte, rațiunea pentru care civilii exprimă interes în controlul politic rezidă în suspiciunea lor că organele guvernamentale nu sunt eficiente în verificarea ingerinței armatei în viața publică. Evident, dacă suspiciunile lor sunt corecte, preocupările acestora pot fi cu greu numite „slogane”.

A doua obiecție se referă la utilizarea de către Huntington a termenului „profesionalism”. Un corp de ofițeri este profesionist în măsura în care arată specializare, responsabilitate și spirit de corp. De asemenea, la Huntington „profesionalismul” implică neutralitate politică; rezultă că „profesionalismul” și „controlul obiectiv” sunt două concepte teoretice inseparabile. Din punct de vedere sociologic, consecința imediată a acestui lucru este că exclude posibilitatea empirică a stabilirii relației între gradul de profesionalism și gradul neutralității politice. Aceasta pentru că teza lui Huntington presupune că ofițerii nu intervin în politică; dacă ei fac acest lucru, nu sunt profesioniști adevărați.

Huntington are dificultăți serioase în a reconcilia evaluarea istorică a relațiilor dintre civili și militari cu propria schemă conceptuală. Spre exemplu, aprecierea lui cu privire la corpul de ofițeri puternic profesionalizat al Wehrmachtului celui de-al treilea Reich intră în serioasă contradicție cu pactizarea acestora cu naziștii, ceea ce înseamnă „că au abandonat profesionalismul pentru politică”; sub aceeași judecată intră și grupul conspiratorilor din 20 iulie care au încercat să îl asasineze pe Hitler. Putem adăuga contraexemple la teza lui Huntington, mai apropiate zilelor noastre. În nenumărate țări unde armata a luat puterea prin lovituri de stat militare (Nigeria, Ghana, Algeria, Libia ș.a.), acestea au fost conduse de ofițeri înalt profesionalizați, care au fost instruiți în școlile militare celebre din fostele puteri coloniale, fie cea britanică de la Sandhurst, fie cea franceză de la Saint-Cyr.

În sfârșit, a treia obiecție a sociologului suedez se referă la propunerea lui Huntington pentru o sferă militară independentă, sau, cu alte cuvinte, separarea netă a politicii de armată. Dar cum am arătat mai înainte, problemele politice și cele militare sunt adesea dificil, dacă nu imposibil de separat.

Ca o concluzie generală, controlul civil nu poate să se sprijine pe extinderea autonomiei militare, datorită înaltei ei profesionalizări; din contră, trebuie să lucreze pentru restrângerea ei în sensul „limitării imperative” ce derivă din supremația legii. Scopul controlului civil trebuie să fie exprimat în limite impuse mai mult decât în termeni utopici. Problema majoră este de a realiza acel nivel al controlului care să permită guvernelor civile să aleagă corect între metodele mili-

tare sau cele nemilitare care se cer aplicate în soluționarea crizelor și conflictelor internaționale. Aceasta, deoarece prin prezența unei instituții militare puternice, unele guverne găsesc adesea opțiunile lor restrânse de activitatea politică și socială bine organizată a armatei. Pentru a spori și a fi eficient, controlul civil trebuie să ia în calcul caracteristicile profesionale ale armatei și să caute mijloace de a aduce la bun sfârșit consecințele lor. În această strădanie, trebuie să fie estimate cu grijă metodele curente de control și supervizare a instituției militare.

Unul din mijloacele principale pentru realizarea controlului civil în statele multipartidiste este supervizarea legislativă, rezolvată de parlament și comisiile lui specializate, care examinează primordial aspectele variate ale bugetului militar. Una din presupuzițiile acestei metode este că membrii corpului legislativ sunt motivați suficient și au timpul necesar să evalueze cu grijă destinațiile diverse ale bugetului, în mod deosebit cele legate de obiectivele pe termen lung ale forțelor armate.

Dar această presupuziție nu pare să se confirme, din următoarele motive. Primul: în statele cu sistem multipartidist, politicienii descoperă în mod invariabil că electoratul este dezinteresat de problemele de politică a securității și sunt astfel tentați să etaleze alte preocupări, care le pot aduce voturile alegătorilor. Al doilea: politicienii sunt adesea ținta unor atacuri din partea competitorilor politici și chiar a armatei, fiind considerați insuficient de „patrioți”. Al treilea și cel mai important, examinarea unui buget de multe miliarde este o întreprindere extrem de complexă pentru care politicienii nu sunt suficienți de bine pregătiți tehnic.

În această lumină trebuie să invocăm propunerea lui Galbraith (1969) pentru formarea unui grup de experți și oameni de știință civili ca sfătuitori ai organelor politice și legislative, asigurând în acest fel o alternativă la experții armatei care domină informația militară. Un astfel de grup, dacă este organizat adecvat, poate constitui un factor complementar foarte important pentru cele mai tradiționale mijloace ale controlului civil. El poate elabora soluții alternative la problemele securității naționale, fără a face apel la înclinația alarmistă a militarilor.

În general, o astfel de organizație ca cea schițată de Galbraith, ar

putea controla exercitarea directă a puterii politice a armatei prin participarea activă la procesul decizional guvernamental. Astfel, instituționalizarea întâlnește contrainstituționalizarea, expertiza trebuie să facă față contraexpertizei și organizația este întâmpinată de contraorganizație.

În final, pentru a oferi un instrument operațional teoretic și practic al controlului civil al armatei, apelăm la o concepție modernă și extrem de riguroasă. Ea este oferită de o lucrare care a acoperit seminarul româno-american desfășurat sub genericul **Program Executiv pentru Operațiuni Disciplinate și Justiție militară** (1995, p.3-2.3-3) și care exprimă principiile SUA în acest domeniu extrem de important.

Chiar dacă seminarul în mod esențial a abordat modul de angajare a operațiunilor militare în raport cu reglementările juridice interne și internaționale, este semnificativ că la început s-a dezbătut tema **Rolul armatei într-o democrație**, în care problema controlului civil al armatei a ocupat un spațiu important. Vom prezenta aspectele esențiale ale acestei concepții așa cum le găsim în lucrarea amintită:

Controlul civil asupra armatei constituie o garanție a faptului că:

- Cei abilitați cu putere de control asupra forțelor militare nu vor folosi această putere în interesul lor propriu sau al unui singur segment al populației.
- Deciziile privitoare la mărimea, alcătuirea și folosirea forțelor armate sunt luate de lideri care de cele mai multe ori vor înțelege mai bine decât militarii de profesie implicațiile politice, economice și sociale ale acestor decizii.
- Liderii militari se pot axa pe îndeplinirea misiunii militare, ne mai fiind nevoiți să-și îndrepte atenția spre considerații de altă natură decât cele militare.

Pentru ca acest control civil să dea rezultate, este nevoie ca:

- Forțele armate să nu domine guvernul și să nu-și impună valorile lor proprii asupra instituțiilor și organizațiilor civile.
- Forțele armate trebuie să se considere slujitori ai tuturor cetățenilor, nu doar ale propriilor lor interese sau ale unui segment al societății.
- Structura sau modul de alcătuire a guvernului trebuie să cuprindă mecanisme care să împiedice armata de a prelua controlul po-

litic de la liderii civili. Trebuie să existe de asemenea prevederi constituționale care să prevină căderea puterii militare în mâna unui singur lider sau grup politic.

➤ Publicul și liderii civili trebuie să fie informați corect și complet cu privire la armată. Prin urmare, forțele armate trebuie să le pună acestora la dispoziție informații exacte și în timp util, precum și recomandări legate de aceste chestiuni.

➤ Forțele armate trebuie să înțeleagă care decizii urmează să fie luate de liderii politici și care pot fi delegate corespunzător liderilor militari.

➤ Forțele armate trebuie să fie în stare să-și modifice mărimea, compoziția, instruirea și dotarea tehnică, în funcție de cerințele mereu noi ale misiunilor. În ultimă instanță, liderii civili vor stabili care trebuie să fie misiunile armatei.

Concluzii:

- Controlul civil asupra armatei este esențial, pentru a se asigura faptul că armata va răspunde la voința poporului și va fi gestionată corespunzător, pentru a realiza obiectivele globale ale țării.

- Existența unui guvernământ în care puterile sunt împărțite între ramura executivă, cea legislativă și cea judiciară va garanta faptul că armata va sluji interesele supreme ale poporului, și nu doar interesele celor ce dețin rol conducător asupra armatei la un moment dat din istoria acelei țări.

Datorită puterii pe care o are, a impactului ei social, politic și economic, instituția militară va continua să fie una din problemele principale de studiu și dezbatere. Ca și alte grupuri de presiune, armata se va strădui să-și promoveze valorile și să-și realizeze obiectivele pe care le consideră esențiale pentru propria preservare. Aceasta este realitatea căreia societatea civilă trebuie să-i facă față și pentru care trebuie prevăzute mijloace adecvate de control.

În acest sens sunt pline de semnificație spusele lui Atanasiu Alexe (1988 p. 36), autor militar român, într-o lucrare publicată imediat după primul război mondial:

Organica militară a unui stat, ca și conducerea sa politică militară, trebuie supusă nu în amănuntele ei tehnice, desigur, dar în principiile sale, în metodele sale, în obiectul său, controlului națiunii... Dar astăzi, când atâtea prefaceri mari sociale au avut loc și când atâtea

probleme noi politico-sociale frământă omenirea, problemele de temelie organică ale armatei, instituție socială de mână întâi în stat, nu mai pot fi soluționate numai de câțiva profesioniști militari. În prealabil, ele trebuie dezbătute public, întrucât aparținând întregii societăți, întregului popor, sunt realmente chestiuni de domeniul public.

Capitolul 3

PROFESIE ȘI PROFESIONALISM

În orice sistem social-politic modern, atribuirea calificativului de profesionist este un semn al distincției. Nu numai că acest lucru indică o anumită competență deosebită, dar, de asemenea, sugerează încredere pentru o carieră pe viață. O profesie, de aceea, înseamnă ceva mai mult decât o ocupație. Ea presupune ca instituția ori grupul care este identificat cu o profesie are un scop legat de binele public deasupra și dincolo de considerațiile financiare.

Ocupația este definită în termenii pieței și arată că prevalează recompensele bănești în raport de calificare și serviciile făcute. Ea este un „tip de activitate socială aducătoare de venit,...,ceea ce îi asigură individului sursele de existență.” (Dicționar de sociologie, 1993, p. 404). Mai explicit, ocupația implică o inerentă prioritate a autointerесului mai mult decât sarcina însăși sau organizația care l-a angajat pe individ. În schimb, o profesie este definită prin raportarea la notele de conținut ale termenului de expert și, totodată, arată că are un scop ce transcede interesul individual în favoarea unui bine prezumabil mai înalt. Astfel, profesiile și profesioniștii își câștigă statutul ridicându-se deasupra activităților de zi cu zi ale pieței datorită implicării într-o nevoie publică esențială și a motivațiilor eticii profesionale.

O parte importantă a statusului unei profesiuni se bazează pe aprecierea și acceptarea publică a vocației sociale a profesiei, lucru ce asigură perpetuarea grupului sau afirmarea instituției cu un astfel de status. În acest sens, profesia poate reprezenta și împlinirea voca-

ției unui individ, predispoziția, chemarea, înclinarea lui specială pentru o profesie sau alta. După Weber, coincidența dintre profesie și vocație îi permite individului să-și afle echilibrul intern și să-și exprime valoarea personală punându-se în serviciul unei cauze care dă sens vieții sale.

Pentru demersul nostru, abordarea sociologică a profesiei, în particular a profesiei militare, vizează analiza influenței acesteia în constituirea aspirațiilor, idealurilor și intereselor specifice militarilor, orientarea, recrutarea și selecția profesională în organizația militară, dinamica profesiei militare în condițiile contemporane și - nu în ultimul rând - impactul caracteristicilor profesiei militare asupra personalității, conștiinței, atitudinilor și comportamentelor militarilor, mai ales în manifestarea acestora în sfera politicii. De aceea, în cele ce urmează ne propunem să explorăm concepte și definiții variate ale profesiei și profesionalismului*), să le aplicăm la armată și să analizăm implicațiile lor pentru instituția militară și membri acesteia.

1. Conceptul de profesie; o trecere în revistă a abordărilor semnificative

După Samuel P. Huntington (1957) caracteristicile distinctive ale unei profesiuni ca tip special al vocației sunt: calitatea de expert, responsabilitatea și spiritul de corp constituit.

Profesionistul este un expert cu cunoștințe și calificare specializată într-un domeniu semnificativ al strădaniei umane. Specializarea lui este dobândită numai printr-o educație și experiență prealabilă. Această specializare se bazează pe standarde obiective și competență profesională care separă profesionistul de nespecialist și măsoară competența relativă a oamenilor care practică profesia. În acest mod

*) Poate ar trebui să procedăm la o cercetare mai detaliată a noțiunilor de profesie, profesional, profesionalism, profesionist și profesionalizare, dar considerăm că acest lucru nu reprezintă aici problema principală. De aceea, ni se pare acceptabil să spunem doar că **profesia** se bazează pe definirea criteriilor și cerințelor ei specifice; **profesional** sau **profesionist** este cineva care practică o anumită profesie; **profesionalismul** este gradul la care profesioniștii și profesia realizează criteriile și cerințele profesiunii date; **profesionalizarea** este procesul prin care profesioniștii dobândesc calificarea (deprinderile) inerente profesiei lor.

standardele sunt universale. Ele rezidă în cunoștințe și calificări capabile să fie aplicate în mod general, indiferent de loc și timp. Meseria sau calificarea comună există numai în prezent și este stăpânită prin învățarea tehnicii existente, fără referire la ce a fost înainte. În schimb, cunoștințele profesionale sunt în esență de natură intelectuală și sunt prezervate în scris. Ele au o istorie și unele cunoștințe despre această istorie sunt esențiale pentru competența profesională. Instituțiile de cercetare și educație au drept obiectiv extinderea și transmiterea cunoștințelor și calificării profesionale. Există un contact susținut între latura academică și cea practică a unei profesii prin publicații diverse, conferințe, simpozioane și prin circulația personalului între practică și învățământ.

Profesionistul este un expert practician care lucrează într-un context social și execută un serviciu cum ar fi asigurarea sănătății, educație, justiție, apărare ș.a., esențiale pentru funcționarea societății. Deținând un monopol al calificării, profesionistul are *responsabilitatea* de a executa serviciul său când societatea o cere.

Motivația profesională a oamenilor care practică o profesie rezidă în responsabilitatea serviciului prestat și devotamentul pentru calificarea pe care o au. Cu alte cuvinte, remunerația financiară nu poate fi ținta primară a profesionistului. Prin urmare, competența profesională este numai parțial determinată de negocierea pe piața liberă și ea este în bună măsură reglementată prin lege și tradiție profesională. Profesia devine astfel o unitate morală care posedă anumite valori și idealuri, care ghidează profesioniștii ei în tratarea nespecialiștilor. Acest ghid poate fi un set de norme nescrise transmise prin intermediul educației profesionale ori el poate fi scris într-un cod al moralei profesionale.

Cei de aceeași profesie împărtășesc convingerea că ei formează un grup aparte față de nespecialiști. Această convingere își are originea în necesara și îndelungata instruire la care au fost supuși pentru dobândirea competenței lor profesionale, în munca comună desfășurată și în împărțirea unei responsabilități sociale comune. Manifestarea acestei convingeri se realizează într-o organizație profesională care formalizează și aplică standardele competenței profesionale și instituie criteriile responsabilității profesionale. În acest fel, pe lângă posesia unei calificări speciale și acceptarea responsabilității sociale, a fi

membru într-o organizație profesională devine un criteriu al statusului profesional care distinge în mod public profesionistul de amator. În general, organizațiile profesionale au multe elemente comune cu formele birocratice organizaționale, în literatura de specialitate vorbindu-se deseori de profesii birocratice.

Potrivit lui Greenwood (1957, p.10)

o profesie este caracterizată prin autoritate, un corp teoretic sistematizat, aprobarea comunității, un cod etic și o cultură profesională.

Competența profesională se întemeiază pe un fond de cunoștințe organizat într-un sistem intern consistent, numit corp teoretic, lucru ce asigură profesioniștilor un „tip de cunoaștere care strălucește în comparație cu ignoranța nespecialiștilor”, iar într-o relație profesională „profesioniștii dictează ce e bine ori rău pentru client, care nu are șansa să acceadă la judecata profesionistului”. În acest fel, autoritatea și calificarea profesioniștilor dau acestora un virtual monopol al puterii și responsabilității într-un domeniu particular al nevoii sociale. Această caracteristică conduce direct la recunoașterea profesiei de către societate, fapt ce dă acesteia putere și privilegii într-un anumit domeniu. Acest lucru include, pe lângă altele, controlul recrutării membrilor profesiei, instruirii și licențierii lor. Pentru a menține autoritatea profesională și sprijinul comunității, profesiile dezvoltă un cod al eticii cu rol de reglator al activității profesionale. Prin el se stabilesc norme profesionale de comportare în relațiile client-profesionist și coleg-coleg. În sfârșit, conceptul profesiei înglobează o cultură profesională cu ajutorul căreia valorile, normele și simbolurile profesiei sunt transmise printr-o rețea a grupurilor formale și informale.

La rândul lui, Morris L. Cogan (1953 p, 48-49) descrie caracteristicile profesiei astfel:

O profesie este o vocație a cărei practică este întemeiată pe înțelegerea structurilor teoretice ale unor domenii ale învățământului sau științei și pe abilitățile care însoțesc o astfel de înțelegere. Această înțelegere și aceste abilități sunt aplicate pentru rezolvarea problemelor vitale ale omului. Practicile profesiei sunt modificate de noi cunoștințe, de înțelepciunea acumulată și de experiența omului, care servesc la corectarea erorilor...Profesia, servind nevoilor vitale ale

omului, consideră că primul ei imperativ etic este serviciul altruist față de client.

G. Millerson (1964) listează caracteristicile profesiei astfel: (1) folosește abilitățile practice bazate pe cunoștințe teoretice; (2) realizează educația și instruirea pentru calificările necesare profesiei; (3) competența profesioniștilor este asigurată prin examinări; (4) posedă un cod de conduită menit să asigure identitatea profesională; (5) execută un serviciu pentru binele public; și (6) are o asociație profesională care organizează membri săi.

Din aceste abordări diverse putem decanta un set de caracteristici care pot fi considerate ca imperative și constante pentru profesie. Bineînțeles că ele pot fi extrapolate, cu nuanțări specifice, la profesia militară. Aceste caracteristici sunt următoarele :

- Controlul de monopol asupra unui corp bine definit de cunoștințe teoretice și abilități practice care însoțesc cunoștințele.

- Instruirea și educarea practică formală intensivă și de durată a aspiranților la profesie; evaluarea performanțelor, competențelor și priceperilor învățate prin examinări formale realizate de membri calificați; recompense profesionale și calificare socialmente recunoscută.

- Activitățile profesiei sunt plasate în domenii de interes vital pentru societate.

- Serviciu altruist al profesiei pentru societate.

- Grad considerabil de autonomie în chestiuni cum ar fi recrutarea, practica instruirii, comportamentul așteptat și stabilirea standardelor profesionale.

- Organizarea profesiei într-o formă de existență comună; datorită acestui lucru conștiința profesională se exprimă adesea prin organizații și asociații profesionale.

- Profesia este un timp care ocupă deplin și permanent cariera individului.

- Societatea aprobă activitățile profesiei ca fiind morale și le prețuiește valoarea; ea acordă profesiei un status apreciat, încredere, respect, prestigiu și drepturi.

Trebuie să remarcăm că aceste trăsături pot de asemenea să fie folosite ca criterii de măsură pentru gradul în care ocupațiile sunt profesionalizate. În acest scop, pentru a delimita conceptul de profesie și, mai ales de profesionalizare, de clasele ocupaționale, problemă

tratată sumar la începutul demersului nostru, analizăm „abordarea tipologică versus graduală” ce aparține sociologului suedez Bengt Abrahamsson (1972). Potrivit autorului suedez, scrierile sociologice în domeniul profesionalizării pot fi diferențiate în raport de abordările alese în definirea conceptului cheie de „profesie”.

Prima abordare poate fi numită *calitativă* sau *tipologică*. Ea încearcă să identifice caracteristicile majore prin care separăm clasele ocupaționale unele de altele și se străduiesc să găsească criterii suficient de clare care disting clasa profesiilor de aceea a nonprofesiilor. Aceasta este evident o abordare de tip structuralist și, în acest sens, Abrahamsson (1972, p.14) scrie:

Cea mai rodnică abordare tipologica se sprijină pe posibilitatea găsi-rii caracteristicilor care delimitează clar o clasă a ocupațiilor de alta.

Dacă caracteristicile alese nu sunt exclusive unele de altele, atunci clasificarea cu siguranță va fi confuză și va ridica îndoieli privind utilitatea ei practică.

A doua și mai rodnică abordare, poate fi numită *cantitativă* sau *graduală*, care concepe toate ocupațiile ca fiind mai mult sau mai puțin profesionalizate. Care dintre ele este o profesie și care nu este, se determină prin tăietura pe continuumul profesionalizării la un anumit punct ce etichetează ocupațiile ca profesiuni. Dimensiunea profesionalizării reprezintă un număr al variabilelor universal aplicate, variabile pe care teoreticianul le consideră importante pentru analiza ocupațiilor. Acestea pot fi câteva din setul de caracteristici prezentate mai sus cum ar fi : un corp bine definit de cunoștințe și abilități practice, instruirea de durată a aspiranților la profesie și evaluarea performanțelor acestora.

Abordarea tipologică (calitativă) este deterministă, totdeauna atribuind valori unei anumite variabile față de o anumită ocupație; efortul ei major este direcționat către găsirea unui număr de astfel de variabile permițând gruparea ocupațiilor în „familii” și „specii”. Abordarea graduală este statistică, ea selectând un număr mic de variabile universale și apoi atribuind valori între 1 și 0 acelor variabile la ocupații diferite. Utilizând abordarea graduală prin angajarea celor trei variabile indicate mai sus, putem găsi la capătul de jos al continuumului profesionalizării un număr de grupe ocupaționale cu

capacități scăzute, astfel ca muncitorii agricoli, vânzătorii ambulanți, spălătorii de mașini și, la capătul de sus, ocupațiile înalt profesionalizate ca medicina, justiția, armata etc.

Unele virtuți ale abordării graduale sunt: (1) ea face profesionalizarea independentă de aspirațiile sau dorințele membrilor profesiei, permițând clasificarea lor fără utilizarea datelor subiective; (2) clasificarea este independentă de relațiile de autoritate în profesie; și (3) clasificarea poate fi făcută independent de atitudinea publicului față de profesia dată (problemă parțial implicată în termenul „profesie instituționalizată”).

Urmând strategia graduală (cantitativă), Abrahamsson înțelege prin „profesie” o ocupație ai cărei practicanți: (a) posedă un grad înalt de specializare, cunoștințe teoretice, plus anumite metode și procedee pentru aplicarea acestor cunoștințe în practica lor zilnică; (b) este de așteptat ca ei să-și rezolve sarcinile dând atenția cuvenită anumitor reguli etice și (c) sunt susținuți împreună de un grad înalt al spiritului de corp constituit izvorât din instruirea lor comună și din atașamentul colectiv la anumite doctrine și metode.

2. Caracteristicile profesiei militare

Dacă ne raportăm numai la sumele uriașe destinate în întreaga lume forțelor armate și la resursele impresionante de care ele dispun^{*)}, atunci studiul aspectului profesional al management-ului acestora dobândește o importanță deosebită pentru înțelegerea societății contemporane. Faptul că în mod nemijlocit, zi de zi, controlul celei mai mari părți a acestor resurse este realizat de profesioniști militari, reprezintă fenomenul major care a făcut conceptul de profesie militară să devină central în sociologia militară. În plus, profesia militară este asociată cu, sau, mai bine spus, reprezintă suportul solid al uneia din cele mai importante grupuri de presiune politică din societate, corpul ofițerilor, fapt ce în economia lucrării noastre ne interesează în cel mai înalt grad.

Dezbaterile sociologice curente referitoare la profesia militară au apărut în literatura americană la sfârșitul deceniului al 5-lea. O concepție timpurie și larg răspândită, elaborată din perspectivă structuralistă, a produs un model bazat pe atribute. Potrivit modelului, ocupația de ofițer a fost definită printr-un complex de atribute esențiale care o diferențiază de alte profesii și ocupații. Bineînțeles că selecția atributelor variază în raport de autori diferiți, dar care, în cele din urmă, sunt grupați în jurul a două viziuni: acelea ale lui Samuel P. Huntington (1957) și Morris Janowitz (1972).

Al doilea model al profesiei de ofițer este modelul procesual, acesta fiind parțial o critică a abordării structuraliste, care este apreciată că nu ține cont suficient de procesul formativ al profesiei. Din acest punct de vedere, ocupația de ofițer este studiată în termenii procesului profesionalizării și al cerințelor ei de legitimitate socială. În acest sens, reprezentativ este modelul lui Feld (1977), cât și demersul lui Abrahamsson (1972) care examinează socializarea individului intrat în profesia militară. Vom vedea acest lucru din definiția dată de sociologul suedez profesiei militare.

Pentru alți autori (Van Door, 1965) profesionalizarea corpului

^{*)} În ultimii ani, s-a cheltuit aproape un trilion de dolari anual în scopuri militare, mai ales din partea superputerilor și a aliaților lor.

ofițerilor nu poate fi studiată separat de instituția sau organizația în care se desfășoară. Ipoteza fuziunii între profesie și organizație în studiul corpului ofițerilor ni se pare cea mai benefică. De fapt, ea converge, așa cum am arătat, cu ideile lui Huntington despre birocrația profesională, idei care facilitează o concepție dialectică asupra profesiei militare ca fiind structurată într-un echilibru dinamic între profesionalizare și biocratizare. (Conform lui P. Blau și W. Richard Scott, 1980, B. Barber, 1980, G. Caforio, 1991, s. a.).

În consonanță cu un proces tipic societății moderne, forma profesională a vieții ocupaționale a fuzionat și în armată cu forma birocratică a administrației organizaționale. În general, principiile profesionale împart multe elemente cu cele birocratice, după cum există și unele care nu le sunt comune. Spre exemplu, deciziile și acțiunile militare se bazează și sunt derivate dintr-un corp de cunoștințe specializate. Stăpânirea acestui corp de cunoștințe și dobândirea calităților potrivite, cere o instruire specializată. La rândul ei, caracterul administrației birocratice nu diferă prea mult în această privință. Activitatea birocratică pe care liderul militar este chemat să o facă este și ea guvernată de principii abstracte care presupun aplicarea lor la cazurile particulare, lucru pentru care ofițerul, la fel ca pentru însușirea profesiei, trebuie să urmeze o perioadă de instruire.

Și celelalte dimensiuni generale ale profesionalismului au corespondență în sfera birocratică organizațională caracteristică armatei, cu două excepții. Prima: absența propriului interes al profesionistului militar în relația cu clientul său; a doua: modul de exercitare a controlului. Datorită acestor aspecte, organizația militară se diferențiază de alte organizații birocratice profesionale, cum ar fi cea a medicilor, juriștilor sau a oamenilor de afaceri. Se impune o argumentare mai largă a acestei afirmații.

Dacă structura unei profesii ca cele amintite mai sus tinde să facă interesele proprii ale profesionistului determinate de servirea în cele mai bune condiții a clienților săi în scopul obținerii unui avantaj economic, lipsa propriului interes de acest gen, guvernează membrii organizațiilor bunăstării comune. Așa cum am mai spus, P. Blau și W. D. Scott (1980) consideră organizația militară ca una a bunăstării comune, a cărui prim beneficiar este publicul larg. Militarul, care este un profesionist cu salariu fix, nu este dependent de sumele de

bani primite de la clienți. În aceste condiții el promovează un serviciu dezinteresat față de singurul său client, statul, ca reprezentant al publicului larg.

După cum știm, la fel ca și alte profesii, cea de ofițer cere instruire avansată și specializată. Instruirea profesională necesită realizarea și menținerea unor standarde potrivit regulilor profesiei militare care sunt impuse fie de opinia concertată a colegilor, fie de organizația care patronează profesia. În general, menținerea standardelor este preocuparea profesioniștilor înșiși; la aceasta se adaugă controlul procesului de instruire, a studiului îndeplinirii cerințelor profesionale și realizarea performanțelor. Controlul intern este exercitat de profesioniști, care în virtutea instruirii lor specializate arată o autoritate considerabilă în relațiile cu clienții lor. Dar în unele cazuri, controlul poate fi exercitat din exterior de clienții profesiei. În cazul organizației militare moderne, controlul extern este condus și realizat de stat, clientul acesteia. (Deși, cum am văzut în cazul soldaților pretorien și revoluționari, profesioniștii militari pot de asemenea să servească alți clienți decât statul și anume un partid, un grup etnic, un trib etc.). În acest punct, cel al controlului extern, organizația militară se diferențiază de alte organizații birocratice.

În esență, cele două chei interne ale variabilelor calitative ale profesionalismului militar într-o organizație birocratică sunt exercitarea controlului și capacitățile soldatului profesionist.

Armata este controlată pe două niveluri organizaționale. În interior există un grup de colegi care supraveghează coeziunea internă a corpului ofițerilor ca profesioniști și ca un grup social. Grupul de colegi stabilește standardele de comportament personal și profesional al corpului ofițerilor. Sursa externă a controlului și a disciplinei este ierarhia autorității. Succesul în capacitatea și conduita profesională este evaluat după criteriul îndeplinirii ordinelor și directivelor venite de sus. Statusul profesional și avansarea sunt derivate din comportamentul ofițerului pe cele două niveluri la care activitatea lui este evaluată, ca un profesionist și ca un birocrat.

Privite din perspectivă istorică, atributele cele mai valoroase ale soldatului profesionist erau curajul și disciplina. Dar profesionistul de astăzi trebuie să fie tot atât de mult un birocrat, cât și un erou și el trebuie să dobândească capacitățile moderne ale management-ului. În

acest fel, profesionalismul și birocrăția organizației militare au lărgit orizontul social și politic al armatei. Făcând parte dintr-un grup profesional distinct, profesioniștii militari trebuie să prezerve valorile și standardele acestuia, care sunt, în ansamblu, conservatoare, protecționiste și exclusive.

Ca birocrăți, profesioniștii militari sunt legați strâns de statul modern, care este orientat către angajarea tehnologiei avansate atât în domeniul management-ului, cât și în cel al strategiei. Potențialul conflict apare, de aceea, între standardele autoimpuse de colegi, care în general sunt conservatoare și exclusiviste, și orientarea managerială birocratică a statului modern, care este științifică și tehnologică. Integrarea acestor capacități noi este o provocare pentru identitatea de corp constituit al profesioniștilor militari, care sprijină continuitatea și tradiția, detestând inovația. Iată ce spun în acest sens Alvin și Heidi Tofler (1995, p. 66):

Armata, la fel ca orice enormă birocrăție modernă, se opune inovației - mai ales dacă schimbarea implică coborâre în grad a anumitor unități și nevoia de a învăța noi îndeletniciri și a transcede rivalități în serviciu.

Restructurarea armatei române evidențiază perfect acest lucru, mulți ofițerii aflați pe trepte ierarhice mai mult sau mai puțin înalte au frânat acest proces prin forme diverse, căutând soluții care să le servească interesele și nu rațiunile de eficiență profesională. De la unitățile și subunitățile luptătoare la formațiunile de logistică sau instituțiile de învățământ militar, sau inventat tot felul de formule pentru păstrarea funcțiilor, ajungându-se câteodată în situații paradoxale cum ar fi aceea în care un general răspundea de producția vegetală din gospodăriile anexe ale armatei.

Oricum, revoluția tehnologică în management și strategie a condus la adoptarea de către militari a unor capacități noi. O schimbare mult mai subtilă adusă de această revoluție a fost politizarea militarilor.

Propensiunea profesionistului militar de a interveni în politică este legată de spiritul lui de corp și orientarea birocratică; pe de altă parte, ca un corp constituit, organizația urmărește realizarea controlului intern al profesiei și se străduiește să protejeze instituția militară

de manipularea politică ce poate veni din exteriorul ei. Așa cum am văzut, pentru a realiza obiectivele organizației, militarii încearcă să influențeze procesul politic, lucru care îi împinge în arena politică. În plus, fiind o profesie birocratică, armata este prezentă în politică în sensul că ea este un partener favorit al politicienilor și birocratilor civili în elaborarea și implementarea politicii de securitate națională. Pe scurt, are loc o fuziune între birocrăția militară și cea politică.

În statele democratice, profesionistul militar, ca urmare a socializării sale politice în spiritul valorilor democrației, înțelege să împartă cu autoritățile nu numai formularea strategiei și susținerea sistemului birocratic ierarhic, dar și să participe la elaborarea politicii de securitate națională. Astfel, antagonismul dintre profesie și birocrăție este atenuat. Spre deosebire de acest mod de manifestare, în statele pretoriene tocmai această fuziune stimulează armata să intervină direct în politică.

Putem conchide că profesia militară este esențialmente birocratică în orientare. Deciziile, acțiunile, specializarea, relația cu clientul și procedurile decizionale sunt colegiale, ierarhice și direcționate de standarde autoimpuse sub supravegherea strânsă a membrilor grupului și a clientului-patron, statul. Fuziunea dintre profesionalism și birocrăție determină influența sau intervenția armatei în sfera politicii.

Având în vedere interesul major al problemei tratate, considerăm că nu este lipsit de importanță să prezentăm un tabel preluat de la G. Caforio (1991, p. 58-59), care precizează lista variabilelor și indicatorilor birocratizării și profesionalizării specifici organizației militare. Considerăm că o cercetare empirică folosind acești indicatori ar fi extrem de profitabilă pentru armata română.

Tabelul 3.1 Indicatorii profesionalizării și birocratizării. Lista variabilelor

Variabila	Indicator al birocratizării	Indicator al profesionalizării
Scopul activității ofițerului	Aplicarea concepțiilor persoanei cu grad și func-	Acțiunea potrivit cunoștințelor profesionale proprii

	ție mai mare pentru a obține aprobarea acestuia	pentru realizarea rezultatelor optime în folosul instituției
Direcții de acțiune	Mentținerea strictă în limitele normelor și pe cât posibil, bazat pe „precedente“	Adaptarea normelor la situația concretă; crearea de modele noi de comportament în care există loc pentru inițiativă
Prevalența normativă, referința etică	Legi, reguli, ordine oficiale	Codul etic profesional
Sursele prevalente ale direcțiilor gândirii	Publicații și circulare interne, studii și articole oficiale	Spectrul larg al studiilor și publicațiilor specializate în domeniul său
Stil de conducere	Conducerea este bazată pe grad sau autoritatea funcției	Conducerea este bazată pe competență profesională înaltă
Motivația pentru alegerea carierei	Securitatea economică; avansarea reglementată în carieră	Tipul de activitate specifică al ofițerului; aprecierea valorilor și eticii profesionale
Tipurile de satisfacție	Avansarea în carieră sau factorii favorizatori ai acesteia (lauda; îndatoriri prestigioase mai mult de cât responsabilitate reală)	Cerința de a îndeplini sarcini, obligații și activități în domenii dificile și sensibile
Referința socioculturală	Comportarea ofițerilor cu rang mai înalt; tendințele prevalente ale mediului de activitate	Comportamentul inovativ și colegial; stimul pentru subordonați; comportarea celor care îndeplinesc o activitate similară
Grupul de referință	Mai mult pe verticala din interiorul instituției	Atât pe orizontală în interiorul instituției, cât și în afara ei; pe verticală în interiorul instituției în ambele sensuri

Abordând acum nemijlocit caracteristicile profesiei militare, trebuie să spunem că Samuel P. Huntington, un pionier al științelor sociale în domeniul relațiilor civili-militari, a integrat în conceptul de profesie ocupația militară. În clasică sa lucrare **The Soldier and the State** (1957), el introduce conceptul modern al ocupației de ofițer ca profesie.

Pentru Huntington, corpul ofițerilor moderni este un corp profes-

onal și ofițerul modern este un profesionist. Profesionalismul distinge ofițerul de astăzi de luptătorii epocilor trecute. Plecând de la această aserțiune, prima etapă a analizei sale o reprezintă definirea profesionalismului. Demersul lui l-am prezentat mai înainte, dar este necesar să rezumăm: profesionalismul are câteva caracteristici distinctive: calitatea de expert, responsabilitatea și spiritul de corp constituit. Deoarece ocupația de ofițer întrunește toate aceste trăsături, caracterul ei de profesie este de netăgăduit. În practică, profesia de ofițer este puternică și eficientă când aproximează idealul profesional și, invers, ea este slabă și ineficientă când nu reușește să se apropie prea mult de acest ideal.

Urmându-l pe Huntington, să vedem particularizarea celor trei caracteristici în sfera profesiei militare.

Calitatea de expert are în vedere răspunsul la întrebarea: „există o calificare comună tuturor ofițerilor și pe care aceștia nu o împart cu nici un alt grup de civili?” La prima vedere pare greu de găsit așa ceva. Astfel, corpul ofițerilor conține o varietate de specialiști din care un număr mare își găsesc dublurile în viața civilă. Ingineri, medici, piloți, specialiști în comunicații se află în corpul ofițerilor moderni cât și în afara lui. Lăsând la o parte acești specialiști, vom descoperi că fiecare ofițer are niște cunoștințe care diferențiază grupul ofițerilor din trupele de uscat de cele din trupele aeriene sau navale, cunoștințe care arată diferențe vaste în executarea funcțiilor specifice. Este evident că comandantul unui batalion de infanterie și căpitănul unui distrugător trebuie să facă față unor probleme diferite care reclamă abilități puternic diferențiate.

Cu toate acestea, există o sferă distinctă a competenței ofițerilor care este comună tuturor sau aproape tuturor ofițerilor și care îi separă de toți, sau aproape de toți civilii. Această calitate centrală este *management-ul violenței*. După cum știm, funcția unei forțe armate este dobândirea victoriei în luptă. Pentru aceasta, obligațiile ofițerilor includ: (1) organizarea, echiparea și instruirea acestei forțe; (2) planificarea activității ei; și (3) conducerea operațiunilor desfășurate de ea în luptă și în afara ei. În esență, *conducerea, activitatea și controlul unei organizații a cărei funcție primară este aplicarea violenței, reprezintă trăsătura calitativă particulară a ofițerului*. Ea este comună activității ofițerilor din cele trei mari categorii de arme: terestră, aeri-

ană și navală. Această calitate distinge ofițerii de comandă de toți ceilalți ofițeri specialiști care există în serviciile armatelor moderne. Desigur, calitățile acestor experți sunt necesare pentru realizarea obiectivelor forțelor armate. Însă ele sunt vocații auxiliare, având aceleași relații față de specializarea ofițerului de comandă, precum calitățile de soră, asistent, laborant, farmacist față de calitatea de medic. Nici unul din specialiștii auxiliari care sunt în serviciul profesiei militare nu este capabil de „management-ul violenței”, așa cum nici unul din specialiștii care ajută profesia medicală nu este capabil să diagnosticheze și să conducă tratamentul bolnavilor.

Profesioniști precum medicii care nu sunt competenți să conducă violența, dar care sunt membrii ai corpului ofițerilor, se disting în mod firesc prin titluri și însemne speciale și sunt bineînțelese excluși de a ocupa poziții de comandă. Ei aparțin corpului ofițerilor pentru calitatea lor de membri într-o organizație administrativă a statului, dar nu în calitatea lor de membri ai unui corp profesional distinct.

În profesia militară există specialiști în management-ul violenței pe uscat, pe mare și în aer, la fel cum există în medicină specialiști în bolile de inimă, de stomac și de ochi. Un ofițer este un expert în conducerea violenței în raport cu anumite condiții precise. Varietatea de condiții sub care poate fi angajată violența și formele diferite în care ea poate fi aplicată formează bazele pentru evaluarea gradului de competență al ofițerilor. Mai exact, cu cât sunt mai mari și mai complexe organizațiile pe care un ofițer este capabil să le conducă în contextul unui mare număr de situații, cu atât mai înaltă este competența lui profesională. Un ofițer care este capabil să conducă numai activitatea unui pluton de infanterie se găsește la un nivel scăzut al abilității profesionale. Un ofițer care poate manevra operațiunile unui batalion aeropurtat sau ale unui divizion de vedete rapide se află la un nivel înalt de competență profesională. După cum un ofițer care poate conduce activitățile complexe ale unei operații de amplasare pe uscat, aer și apă, este în vârful vocației sale profesionale.

Apare cu claritate că profesia militară reclamă o înaltă specializare. Nici un individ, oricâtă abilitate intelectuală, calități de caracter și de conducător dispune, nu poate executa aceste funcții cu eficiență fără o instruire și experiență considerabile. Management-ul violenței a devenit o sarcină deosebit de complexă și numai persoana care se

devotează complect muncii sale poate să se dezvolte la un nivel rezonabil al competenței profesionale.

Trebuie să subliniem că profesia de ofițer nu este nici o meserie (care este mecanică în primul rând), nici o artă (care cere un talent unic și netransferabil). Ea cere în schimb o calificare intelectuală extraordinar de complexă, instruire și studiu intensiv. Reamintim că specificul calității ofițerului este management-ul violenței, nu acțiunea violentă însăși. De exemplu, tragerea cu pistolul mitralieră se face pe baza unei deprinderi mecanice, pe când conducerea acțiunilor unei companii de infanterie cere un tip absolut diferit de abilitate care, în parte, poate fi învățat și din cărți și, în parte, din practică și experiență. Conținutul intelectual al profesiei militare cere ofițerului modern să destine o parte însemnată din viața lui profesională școlarizării formale. Astfel, aproape fiecare funcție nouă pe care urmează să o ocupe un ofițer impune ca acesta să treacă printr-o formă de pregătire profesională instituționalizată. Acest lucru reflectă în parte faptul că ofițerul are oportunități limitate de a dobândi experiență practică în aspectele esențiale ale vocației lui, conducerea luptei armate ca atare la diferite eșaloane la care el accede treptat la comandă. Dar este tot atât de adevărat că acest lucru reflectă și extrema complexitate a calității de expert militar. În principiu, calificarea particulară a ofițerului este universală, dar însușirea și practicarea acesteia este condiționată de organizarea și dotarea armatei.

Specializarea îi impune ofițerului o *responsabilitate socială specială*. La fel ca și în practicarea medicinei, societatea impune ca management-ul violenței să fie utilizat numai pentru scopurile care au aprobare socială. Societatea are un interes general, continuu și direct în angajarea calificării esențiale a ofițerului pentru asigurarea securității militare proprii.

Dar trebuie să spunem că în timp ce toate profesiile sunt numai în unele aspecte reglementate de stat, profesia militară este monopolizată de stat. Competența calificată a medicului este diagnosticul și tratamentul corespunzător; responsabilitatea lui este sănătatea clienților lui. Calificarea ofițerului este management-ul violenței; responsabilitatea lui este securitatea clientului său - societatea. Îndeplinirea responsabilității cere stăpânirea calificării; stăpânirea calificării impune acceptarea responsabilității. Amândouă, calificarea și responsabilita-

tea disting ofițerul de alte tipuri sociale. Toți membri societății au interes în asigurarea securității ei; conducerea politică a statului are responsabilitatea directă pentru realizarea acesteia împreună cu alte valori sociale, iar corpul ofițerilor este angajat pentru asigurarea practică a securității militare a țării.

Este momentul să răspundem la întrebarea dacă ofițerul are o motivație profesională. În mod sigur, el nu acționează primar pentru interese economice mai mari. Chiar în societatea occidentală, ocupația de ofițer nu este una din cele mai bine plătite. De aceea, ofițerul nu este un mercenar care își oferă serviciile oriunde este mai bine plătit, nici nu este cetățeanul-soldat temporar, inspirat de obligație și patriotism, dar evident, fără dorința permanentă să se perfecționeze în management-ul violenței. Motivațiile ofițerului constau în dragostea lui pentru profesie și sensul obligației sociale să utilizeze această meserie în beneficiul societății. Pe de altă parte, societatea, dacă vrea să asigure această motivație, trebuie să ofere ofițerului o plată suficientă atât în timpul activității, cât și atunci când se retrage.

Ofițerul posedă o calificare intelectuală dobândită prin studiu intens. Dar la fel ca avocatul, medicul sau profesorul, el are continuu de-a face cu oameni. Aici el își dă testul abilității lui profesionale prin aplicarea cunoștințelor tehnice într-un context uman. Comportament lui în acest context este reglementat de reguli, obiceiuri și tradiții. Dar ofițerul, așa cum am văzut, are o relație specială cu societatea, relație guvernată de înțelegerea conștientă a faptului că utilizarea calificării lui nu poate fi făcută decât în scopurile aprobate de societate prin agentul ei politic, statul. În timp ce responsabilitatea primară a medicului este cea față de pacient și a avocatului față de client, responsabilitatea primară a ofițerului este față de stat. Responsabilitatea lui față de stat este responsabilitatea consilierului expert. Ca și avocatul sau medicul, el este interesat numai de un segment al activităților clientului lui. În consecință, el nu poate impune clientului său decizii care au implicații dincolo de domeniul lui de competență specială. El poate numai explica clientului nevoile pe care le are în acest domeniu, să îl sfătuiască cum se pot rezolva aceste nevoi și apoi, când clientul a luat decizia, să treacă la executarea ei.

Ocupația de ofițer este o profesie birocratică publică. Dreptul legal de a practica profesia este limitat la membri unui corp delimitat

cu grije. Licența este pentru ofițer la fel de importantă ca pentru un medic. Dar organic, în articulațiile lui esențiale, cât și în manifestările nuanțate, corpul ofițerilor este mai mult decât o simplă creație a statului. Imperativele funcționale ale securității naționale aduc instituției care o realizează o vocație complexă, care modelează corpul ofițerilor într-o unitate socială autonomă. Intrarea în această unitate este permisă numai începând de la cel mai jos nivel al competenței profesionale, urmând ca pe măsura dobândirii gradelor de competență mai ridicate, ofițerul să urce și treptele ierarhice corespunzătoare. *Structura de corp constituit al ofițerilor* include nu doar birocrația oficială, dar, de asemenea, diferite asociații, societăți, instituții și școli, jurnale, obiceiuri și tradiții. Lumea profesională a ofițerului conține o proporție neobișnuit de mare de activități, începând cu cele de instrucție și terminând cu manifestările culturale și sportive sau tot felul de ceremoniale. Într-un fel, el trăiește și muncește aparte de restul societății; probabil ofițerul are mai puține contacte sociale neprofesionale decât cei mai mulți dintre ceilalți profesioniști.

Corpul ofițerilor este atât o profesie birocratică, cât și o organizație birocratică. În profesie, nivelele de competență sunt delimitate prin ierarhia gradelor; în organizație sunt distinse de ierarhia funcțiilor. Gradul aparține individului și reflectă măsura realizării lui profesionale în termenii educației, abilității și experienței. Acordarea gradelor, în mod normal, este făcută de însuși corpul ofițerilor în concordanță cu principiile stabilite de stat. Numirile în funcții sunt în mod obișnuit ceva mai mult subiect de influențe din afară. În toate birocrațiile, autoritatea derivă din funcție; într-o birocrație profesională alegerea pentru a ocupa o funcție izvorește din grad. Unui ofițer îi este permis să execute anumite tipuri de sarcini și funcții în virtutea gradului său; el nu primește gradul deoarece a fost numit în funcție. Deși în practică există excepții la acest principiu, caracterul profesional al corpului ofițerilor se bazează pe prioritatea ierarhiei gradului asupra ierarhiei funcției.

În mod normal corpul ofițerilor include un număr de ofițeri de rezervă. Acesta este rezultatul fluctuației nevoii de ofițeri și al imposibilității statului de a menține continuu un corp de ofițeri la dimensiunea necesară pentru acțiune în caz de criză. Ofițerii rezerviști sunt instruiți corespunzător pentru gradul și funcția pe care o ocupă. În

timp ce sunt membri ai corpului ofițerilor, ei posedă toate prerogativele și responsabilitățile profesioniștilor activi de același grad și funcție. Rezerviști ajung mai rar la nivelurile profesionale la care au acces ofițerii de carieră; în consecință, cei mai mulți rezerviști au grade și funcții mai mici, în timp ce profesioniștii de carieră le ocupă pe cele mai mari. Datorită superiorității lor profesionale, ofițerii activi sunt în mod firesc însărcinați cu instruirea și educația ofițerilor de rezervă. Trebuie să menționăm că ofițerul de rezervă își asumă numai temporar responsabilități profesionale militare. Funcția lui principală în societate se află în alt domeniu. Drept rezultat, motivațiile, valorile și comportamentul său diferă într-o anumită măsură de acelea ale ofițerului de carieră.

Huntington concluzionează că ofițerul modern se distinge de predecesorii săi din secolele trecute tocmai prin faptul că este membru al unui grup profesional solid constituit care îl impune în viața social-politică ca un tip social nou cu rol și status distinct, cu influență și putere semnificative în sistemul politic al societății.

În consonanță cu strategia graduală folosită pentru a distinge ocupațiile de profesiuni, pentru Bengt Abrahamsson (1972, p. 12)

profesia militară apare în forma ei cea mai pură, ca un grup de experți instruiți tehnic și organizațional în management-ul violenței, susținuți împreună de corpuri de educație comună, practica de corp constituit și ideologie profesională.

După această definiție, care ni se pare că sintetizează pe deplin cele spuse până aici, este momentul să operaționalizăm setul de trăsături esențiale ale profesiei pe care le-am prezentat ceva mai înainte la specificul profesiei militare. Considerăm (M. Agabrian, 1993, a, p. 3) ca fiind definitorii acesteia următoarele caracteristici:

➤ Profesia militară este o activitate a cărei realizare practică este bazată pe structurile teoretice ale științei militare și pe abilitățile care însoțesc înțelegerea lor.

➤ Profesioniști militari aplică cunoștințele științei militare și abilitățile dobândite la o activitate umană vitală, asigurarea securității statului.

➤ Practica profesiei militare este modificată prin noi cunoștințe acumulate de dezvoltarea științei militare și experiența conflictelor

armate.

➤ Oamenii care practică profesia militară instituie standarde de competență care sunt impuse prin organizația profesional-birocratică militară.

➤ Profesia militară are un grad înalt de autonomie, atât la nivel individual cât și la nivelul organizației.

➤ Profesioniști militari se disting printr-o etică și mentalitate profesională specifice (the „military mind”).

➤ Motivul determinant al activității profesioniștilor militari este servirea exemplară a statului lor și nu câștigul economic.

➤ Profesia militară beneficiază din partea societății de un status apreciat, încredere, respect, prestigiu și drepturi.

Câteva reflecții în marginea acestor caracteristici ale profesiei militare par necesare. Observăm că mai ales ofițerii, dar și maiștrii militari și subofițerii, sunt experți care primesc o instruire și educație specială. Concomitent cu aceasta, au competență socială generală, bazată, în mare parte, pe o educație la nivelul învățământului superior sau după caz, a colegiului. Această instruire și educație includ mai mult decât specializarea care distinge ofițerii de ingineri, avocați sau alți profesioniști. Intr-adevăr, există un stres considerabil în procesul însușirii disciplinelor militare față de cele ce se referă la natură sau la înțelegerea societății. Această particularitate a formării cadrelor din armată corespunde specializării unice a ofițerilor, care constă în „management-ul violenței”. Prin această subliniere putem identifica sensul specific, esența relației dintre profesioniștii militari și societate. Ea constă în responsabilitatea specială a corpului ofițerilor pentru asigurarea securității naționale.

Expresia imediată a acestei responsabilități rezidă în subordonaarea profesionistului militar față de stat și guvern, care reprezintă interesele societății. Ea se manifestă în obligația socială de a utiliza capacitățile profesiei militare numai în beneficiul societății. Acest lucru cere profesionistului militar aderență necondiționată la un set de standarde etice și valori caracteristice sistemului social-politic al societății.

Desigur că motivul principal al activității profesionistului militar nu îl reprezintă câștigul financiar, ci servirea interesului vital al societății pentru asigurarea securității naționale. Dar înțelegerea corectă a

acestei probleme trebuie să aibă în vedere și necesitatea ca, la rândul ei, societatea să asigure cadrelor militare mijloacele financiare pentru o viață la un standard de civilizație la care le dă dreptul rolul și statutul lor social.

În acord cu punctul de vedere al lui B. Abrahamsson (1972), precizăm că atunci când vorbim de „profesia militară” trebuie să înțelegem partea cea mai profesională a grupului militar ocupațional, corpul ofițerilor. Dar deoarece aceasta reprezintă o tăietură relativă în spectrul ocupațional militar este necesar să distingem între nivele diverse de militari profesionalizați potrivit gradului în care ei dețin caracteristicile precizate mai sus. De aceea, întregul nostru demers va fi mai mult sau mai puțin aplicabil la alte straturi de personal militar decât la corpul ofițerilor. De exemplu, setul particular al valorilor și concepțiilor oamenilor care practică profesia militară pot fi atribuite ca fiind prevalente printre ofițeri, ceva mai puțin printre maiștrii militari și subofițeri și evident, mult mai puțin printre militarii angajați pe bază de contract pentru o anumită perioadă de timp sau printre militarii în termen. Confirmată empiric, această situație a evidențiat totodată că dimensiunea comună a acestor grupuri o reprezintă relația dintre procesul profesionalizării și gradul în care ele dețin valorile și concepțiile specifice profesiei. Această precizare ne deschide drumul spre abordarea profesionalizării militare.

Conceptul profesionalizării a fost angajat în literatura de specialitate cu două înțelesuri diferite, din care amândouă sunt importante pentru discuția prezentă. În cea mai comună utilizare, profesionalizarea este echivalentă cu socializarea profesională, adică procesul prin care indivizii trec de la starea de necunoaștere a problemelor teoretice și practice ale unei profesiuni, la starea de conștientizare profundă a acestor probleme. Mai riguros spus, *socializarea profesională este un proces de transmitere-asimilare a atitudinilor, concepțiilor sau modelelor de comportament specifice grupului profesional în vederea adaptării și integrării indivizilor în acest grup*. Ea se întemeiază pe un proces de învățare socială ca mecanism fundamental de realizare, finalizându-se în formarea acelor capacități care îi permit individului integrarea, participarea și realizarea unor activități în cadrul organizațional-profesional. Acest proces este denumit *socializare adaptativă* care se distinge de *socializarea anticipatoare*, frec-

ventă la mulți indivizi care doresc să devină profesioniști militari și care constă în „asimilarea acelor norme, valori și modele de comportament care facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional sau organizațional viitor.” (Dicționar de sociologie, 1993, p. 556)

Ca interes manifest pentru profesia militară, socializarea anticipatoare apare la tineri ca urmare a influențelor mediului social în care trăiesc (părinți, rude, prieteni care au îmbrățișat cariera armelor), a propagandei pe care instituția militară o face pentru recrutarea de noi membri sau datorită impactului pe care simbolurile de statut ale profesiei le au asupra tinerilor. Dar, uneori, socializarea anticipatoare poate conduce în plan personal la situații de conflict valoric și normativ. În acest sens sunt tineri care se confruntă cu acest fenomen și, mai devreme sau mai târziu, părăsesc profesia militară.

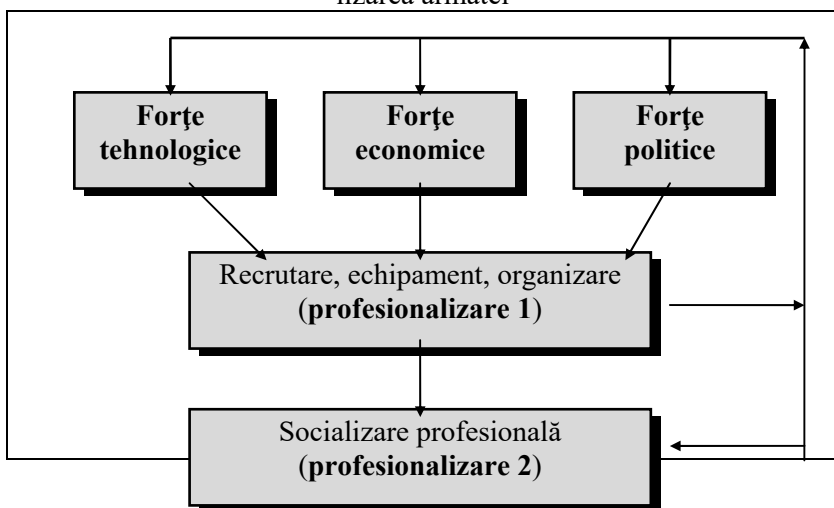
Socializarea profesională determină ca indivizii să internalizeze normele de comportament și acțiune specifice profesiei, astfel ca ele să devină mai mult autoimpuse decât impuse prin mijloacele de reglementare ale organizației. În acest mod, regulile profesionale trebuie să devină parte a personalității individului. În concluzie, profesionalizarea înțelegea ca socializare profesională se referă la individ, la schimbările la nivel micro-structural produse în concepțiile și comportamentul membrilor profesiei.

Într-o utilizare mai puțin comună, *profesionalizarea se referă la transformările istorice ale unui grup ocupațional particular sub impactul dezvoltărilor majore de ordin politic, economic și tehnologic*. Din perspectiva acestei a doua accepțiuni, în timpul ultimelor două sute de ani, un număr mare de schimbări semnificative s-au produs în profesia militară, cea mai importantă fiind transformarea corpului ofițerilor dintr-un grup angajat numai pentru un anumit timp, într-un corp permanent de experți bine educați, instruiți tehnic și managerial și recrutați pe baza capacităților și realizărilor lor. Aceste transformări sunt determinate de schimbările sociale majore cum ar fi apariția statelor naționale, revoluția industrială, declinul nobilimii și dezvoltării tehnologice variate (arme noi, inovații în comunicații și transport etc.). Analize similare, folosind surse istorice, pot fi făcute și evoluției altor grupuri profesionale (astfel ca profesiile de medic, preot, judecător, inginer sau jurnalist).

Pentru demersul nostru în continuare convenim, urmându-l pe Bengt Abrahamsson (1972), să denumim transformările istorice ale profesiei militare, **profesionalizare1** (pe scurt, **p1**) și procesul transformării indivizilor, **profesionalizare 2** (**p2**). Caracteristicile unei profesii la un timp dat vor fi o funcție a ambelor procese. Modificările la nivel macro-structural (**p1**) vor avea consecințe pentru nivelul micro-structural al socializării (**p2**). Astfel, concepțiile și comportamentele oamenilor care practică profesia vor fi o reflectare a forțelor sociale ce afectează profesia. Putem pune ideile de mai sus într-o imagine a conexiunilor dintre forțele sociale majore, profesionalizarea 1, profesionalizarea 2 și feed-back-ul proceselor așa cum sunt arătate în diagrama 3.1.

Trebuie să subliniem că o caracteristică a unui grup profesional este aceea că el realizează mai mult decât o simplă adaptare la astfel de forțe; el încearcă de asemenea să le anticipeze, să le influențeze și să le regleze, pentru ca să devină cât mai compatibile cu interesele grupului profesional. Datorită specializării lor, prestigiului social înalt și conexiunilor sociale, profesiile sunt mult mai capabile decât alte grupuri ocupaționale să exercite influență asupra altor elite sociale și să afecteze forțele politice, economice și tehnologice dintr-o societate.

Diagrama 3.1 Conexiunile dintre forțele sociale majore și profesionalizarea armatei

Perioada de tranziție pe care o străbat fostele țări comuniste reprezintă un bun exemplu pentru a ilustra cele arătate până aici și de a aduce un argument consistent în sprijinul tezei lui Talcott Parsons (1970) că profesiile au devenit elementul component cel mai important în structura societăților moderne. Astfel, schimbarea fundamentală a forțelor politice din aceste țări (de la partidul unic la sistemul politic pluripartidist), a forțelor economice (de la planificarea economică centralizată la economia de piață) și a forțelor tehnologice (de la industrializare la informatizare), determină schimbări atât la nivel macro-structural (profesionalizare 1) cât și la nivel micro-structural (profesionalizare 2), dar și puternice influențe din partea profesiilor asupra forțelor sociale. Sintagme curente de genul „restructurarea industriei”, „restructurarea armatei” ș. a. nu sunt decât expresii ale acestui proces.

La diagrama prezentată adăugăm câteva teze simple pentru adâncirea analizei profesionalizării militare. Astfel, profesionalizarea 1 presupune crearea și susținerea unei instituții militare complexe, bine organizate și eficiente. Profesionalizarea 2 implică interiorizarea de către militari a unor valori, concepții și comportamente. În acest sens, profesionalizarea 1 creează o structură socială relativ independentă, cu putere și influență politică considerabile, iar profesionalizarea 2 formează caracteristicile indivizilor (ofițerilor) care devin membri ei. Cele două procese conjugate ale profesionalizării militare eficiente generează, într-o oarecare măsură, diferențe între valorile și obiectivele militare și civile, lucru care afectează controlul civil al instituției militare. Acest lucru se întâmplă mai ales atunci când autoritățile urmăresc politici care sunt în dezacord cu interesele și preferințele ofițerilor. Gradul de profesionalizare a ofițerilor reprezintă variabila care determină un nivel mai înalt sau mai scăzut de rezistență a acestora față de măsurile care contravin preocupărilor lor. Acest lucru ne îndreptățește să subliniem încă o dată că ofițerii au anumite interese ale corpului lor, sunt preocupați să-și afirme propria identitate și de aceea este de așteptat să favorizeze și să urmărească acele acțiuni politice care sunt compatibile cu interesele proprii.

3. Transformările istorice ale profesiei militare (profesionalizare 1)

Profesionalizarea este parte a procesului general al diferențierii sociale și diversificării ocupaționale care, în schimb, este un produs al dezvoltării economice și tehnologice. Profesioniștii formează „staff-ul” societății industrializate, ocupând roluri de experți și administratori în domenii ca știința, educația, medicina și ingineria. Problema pe care o abordăm își propune să acopere succint dezvoltarea istorică a profesiei militare ca „staff-ul” instituției înarmate, instrumentul apărării și, uneori, al expansiunii teritoriale.

Apariția unui corp al ofițerilor preocupat constant de pregătirea războiului este un produs a două bine cunoscute procese istorice. Primul, centralizarea autorității statale; al doilea, revoluția industrială. Putem exemplifica prin monarhiile europene și Franța revoluționară în timpul secolelor 18 și 19, când diferențierea socială și dezvoltarea industriei și comerțului au fost favorizate și accelerate de politicile de unificare națională care au depășit obstacolele de genul tarifelor vamale regionale, moneda regională și a legilor restrictive privind mobilitatea forței de muncă. Prin toate acestea structura socială a societății feudale a suferit impactul puterii birocrăției centralizate, lucru ce a servit intereselor burgheziei în ascensiune.

Apariția statului centralizat modern a furnizat un motiv primar pentru înființarea armatei stabile, recrutată național mai mult decât internațional. Profesia militară a asigurat o viață potrivită pe timp îndelungat unei părți din clasa de mijloc, oferindu-i acesteia posibilitatea dobândirii unei educații bune. Către mijlocul secolului al 18-lea, hegemonia nobililor în instituțiile militare ale Europei a întâlnit provocarea fiilor familiilor burgheze. Acest lucru a făcut ca originea nobilă să nu mai fie suficientă în calificarea pentru posturile de ofițer în cele mai multe țări europene din secolul al 19-lea. Oricum, profesia militară a devenit mult mai complicată. Originea nobilă ca criteriu pentru obținerea statutului de ofițer, a devenit încetul cu încetul învechită față de dezvoltarea logisticii, a producției în masă a noilor arme, a creșterii rapide a forțelor armate, precum și în raport cu cerințele noi ale educației militare formale și instruirii organizate.

Accentul pus în cadrul profesiei militare pe calificarea tehnică și

competența necesară conducerii organizației militare este un produs al perioadei de la începutul anilor 1800, în timp ce alte elemente, cum ar fi codul de onoare, își au rădăcinile într-un trecut mai îndepărtat. Născută în școlile militare ale Angliei și Franței, iar ceva mai târziu și în cele din Prusia, profesionalizarea militară a fost stimulată de industrializarea din aceste țări. Exportată în Statele Unite, profesionalizarea armatei în națiunea nouă a fost marcată de înființarea academiei militare de la West Point în 1802. Aproape un secol mai târziu, ea își face apariția în America de Sud. În România procesul se declanșează în a doua jumătate a secolului al 19-lea.

Statul centralizat, instituind temeiul egalității cetățenești, politico-juridice, a asigurat cadrul social pentru participarea cetățenilor la apărare sau la cuceriri armate. Astfel au apărut armatele bazate pe serviciul militar obligatoriu. De asemenea, pe temeiul egalității tuturor în fața legii, în principiu, oricine putea deveni ofițer. Statele moderne dispunând de resurse organizaționale au chemat un număr uriaș de oameni sub arme, prin forța legii, pentru armatele lor de masă. Dar acesta nu era suficient; ele aveau nevoie de mijloace pentru înarmarea și echiparea acelor armate.

Mijloacele au fost asigurate de revoluția industrială. Dezvoltarea producției mașiniste a creat bazele pentru producerea cantităților uriașe de arme și alt echipament fără de care armatele lui Napoleon nu ar fi putut să devină formidabile instrumente de cucerire. Astfel, recrutarea armatelor de masă, plătite și loiale nu seniorului feudal, ci statului modern, era însoțită de producția de masă.

Recrutarea nu era un procedeu nou, dar ideea de națiune întreagă sub arme - *Aux armes, citoyens!* - era un produs al Revoluției Franceze, care marca aproximativ criza vechiului regim agrar și ascensiunea politică a unei burghezii în curs de modernizare. (Alvin și Heidi Toffler, 1995, p. 52)

Cele mai importante schimbări în natura războiului au provenit de la noul armament standardizat care utiliza principiul pieselor interșanjabile. Această inovație industrială cheie, standardizarea, a avut impact și asupra desfășurării instrucției militare, a organizării forțelor armate, cât și a doctrinei și teoriei militare. Efectul cel mai semnificativ al transformării industriale a războiului a constat în acela că armatele temporare conduse de nobilime au fost înlocuite de armate

regulate, comandate de profesioniști instruiți în instituții de învățământ militar.

Probleme noi au fost puse militarilor. Dimensiunea armatelor de masă a forțat dezvoltarea diferențierii și subdiviziunii organizaționale. Aceasta în schimb, a impus noi cerințe privind planificarea operațiilor, legăturilor și coordonarea unităților și subunităților. Apariția statului major ca instrument de conducere a războiului la mijlocul secolului al 18-lea, a însemnat o soluție eficientă pentru aceste probleme noi. Birocratizarea conducerii militare împreună cu apariția mijloacelor de transport cu aburi și telegraful, au pus bazele unui tip nou de ofițer - managerul militar.

În acest mod, într-o perioadă mai scurtă de două secole, ofițerii s-au transformat în profesioniști militari și instituția militară, prin complexitatea ei, a devenit o replică a societății civile.

Așa cum am precizat, industrializarea războiului a influențat enorm teoria și doctrina militară. Clausewitz scrie despre „războiul absolut” pe care îl vedea ca pe o extensie a politicii, iar armata ca pe un instrument al strategiei politice.

În sensul său cel mai larg, războiul total avea să fie purtat pe cale politică, economică, culturală și propagandistică, întreaga societate fiind convertită într-o unică „mașină de război”. Reprezenta raționalizarea în stil industrial împinsă la extrem. (Alvin și Heidi Toffler, 1995 p. 55).

Dar după primul război mondial, generalul german Erich Ludendorff argumenta că pentru ca războiul să fie total, ordinea politică trebuie să se subordoneze armatei. Teoreticienii naziști au supralicitat ideile lui Ludendorff și au susținut că de fapt pacea nu ar fi decât o perioadă de pregătire pentru război.

În cele mai multe țări, profesia militară poate dispune de resurse economice mai mari decât orice alt grup profesional. Într-un număr mare de state, în timpurile noastre, puterea politică este împărțită cu militarii care astfel participă și la împărțirea resurselor economice; în acest mod, puterea militarilor este exercitată direct, ca în unele țări din America Latină și Orientul Mijlociu. În statele industrializate din Europa și America de Nord luarea unor decizii politice care privesc securitatea țării sau interesele instituției militare sunt influențate de liderii corpului ofițerilor.

Rezumând, putem spune că apariția profesiei militare în forma pe care o cunoaștem astăzi este o consecință a câtorva dezvoltări sociale majore ca: (a) centralizarea statului care a creat raționalitatea armatelor moderne, recrutate intern și facilitând (prin legislație și birocrație centrală) apariția armatelor de masă; (b) industrializarea (și corolarele ei, standardizarea și linia de producție, inovațiile tehnologice în domeniul mijloacelor de transport și comunicații, arme cu mare putere de foc etc.) care asigură necesitățile materiale pentru dotarea și echiparea armatelor mari, stabilind totodată legătura dintre clasa burghezică și corpul ofițerilor (înlocuind legăturile tradiționale între ofițeri și alte elite regale și nobile ale regimurilor feudale); și (c) instaurarea egalității indivizilor în fața legii care a creat posibilitatea ca oricine să poată intra în corpul ofițerilor și, prin aceasta, declinul nobilimii ca sursă a recrutării ofițerilor.

Așa cum am precizat mai înainte, aceste procese sociale importante au consecințe în ambele planuri ale profesionalizării militare. Astfel, pentru profesionalizarea 1, sub influența acestor tendințe instituția militară:

- a crescut considerabil în dimensiune;
- a devenit mult mai diferențiată tehnic și tactic;
- a dezvoltat mai mult recrutarea socială eterogenă (parțial ca o consecință a primelor două aspecte);
- a dezvoltat noi forme organizaționale (staff-uri centrale permanente, servicii de logistică, unități independente, forțe specializate etc.)

Pentru profesionalizarea 2, sub influența acestor patru aspecte mai sus menționate, au apărut cerințe noi pentru realizarea unei educații diferențiate a corpului ofițerilor, care să corespundă schimbărilor produse în sfera profesionalizării 1.

Nu putem încheia tratarea problemei transformărilor istorice ale profesiei militare, fără a prezenta succint câteva din aspectele contemporane ale mutațiilor produse în sfera acesteia.

În literatura de specialitate se afirmă că avem de-a face cu începutul unei noi revoluții militare, corespunzătoare, după Alvin Toffler, celui de Al Treilea Val al schimbărilor sociale. Aceasta depășește concepțiile de război total și distrugere în masă adoptate pe scară largă după revoluția industrială corespunzătoare civilizației celui de Al Doilea

Val. Tehnologiile, ideile și forțele sociale contemporane impun cu necesitate o adevărată revoluție în gândirea militară și în modul de ducere a războiului. În acest sens, Războiul din Golf din 1990 - 1991, marchează apariția unei noi forme de război care plasează cunoașterea în centrul puterii militare. „Primul război informatic” din lume a demonstrat cum schimbările din economie și societate au acționat și în armată. În acest fel revoluția militară impune schimbări simultane în toate domeniile

de la tehnologie și cultură, până la organizare, strategie, tactică, instrucție, doctrină și logistică. Când se întâmplă acest lucru, relația dintre armată, economie și societate se metamorfozează, iar echilibrul militar al puterii pe Pământ se spulberă. (Alvin și Heidi Toffler, 1995, p. 45).

În mod evident noua revoluție militară generează schimbări profunde și la nivelul micro-structural al socializării, deci al profesionalizării 2 (profesionalizarea membrilor organizației militare).

4. Formarea concepțiilor și comportamentului (profesionalizare 2)

În armată, grup social distinct organizat, s-au decantat de-a lungul anilor concepții, valori și norme, modele de comportament pe care indivizii care compun grupul militar trebuie să le însușească și să își desfășoare activitatea în spiritul lor. Aceasta deoarece orice militar, indiferent de grad și funcție este condiționat (determinat) în activitatea lui de grupul social din care face parte. Astfel, militarul învață teoria profesională, tradițiile și obiceiurile, modelele de comportament instituite de armată. În acest fel, modelele lui de comportament reflectă pe cele de grup, iar acțiunile lui particulare se transformă în contribuții la modul de viață al grupului din care face parte și implicit la realizarea obiectivelor acestuia. Într-o formulare mai riguroasă, orice membru al profesiei militare trebuie să își însușească *cultura profesională* (unii autori o numesc „cultură militară”), care constă, în accepțiunea noastră, *din modelele de acțiune și gândire caracteristică grupului - normele, concepțiile și valorile care dirijează comportamentul grupului profesional militar*. Acest lucru se

întâmplă în procesul socializării profesionale (p2) care are ca efect formarea concepțiilor și comportamentului specific și se manifestă, cu deosebire, la nivelul corpului ofițerilor.

În general, în cadrul limitelor capacităților lui biologice, omul devine ființă umană și se dezvoltă ca produs al culturii, dobândind o natură culturală. Dar, odată ce individul intră într-o profesie, el trebuie să adauge (sau să integreze) la această natură culturală încă un palier strict necesar, cultura profesională, în cazul nostru - cultura militară.

Atelierul, cazarma și orice altă ocupație constantă, - arată sociologul Dumitru Drăghicescu, doctorand al lui Durkheim - contribuie enorm la crearea coerenței mintale, unității eului. Ca dovadă, aceste instituții formează mentalități specifice, eurile adaptate la rolurile sociale (apud Virgil Constantinescu, 1987, p.55).

Putem spune că „natura ofițerului” este în general un produs al culturii militare grefate pe cultura societății în care el trăiește. Condițiile vieții militare, raporturile dintre indivizii care trăiesc în instituția armatei, construiesc personalitatea conștientă, rațională a ofițerului, el devenind suportul, agentul și sinteza ordinii ce caracterizează organismul armatei. Cu alte cuvinte, comportamentul acestuia este determinat de cultura militară împreună cu valorile culturale generale ale societății.

Deoarece cultura militară conține diferite modele de comportare ce sunt considerate „normale” de instituția armatei, este de așteptat ca militarul să se conformeze acestora. Aceste așteptări ale grupului militar fac predictibil comportamentul individual, lucru ce se instituie ca o condiție esențială pentru viața armatei. Fără o imagine mentală despre cum se cuvine să operezi în activitatea militară, militarul nu poate ști ce să facă sau ce se așteaptă de la el în orice circumstanțe date. Datorită acestui lucru esențial, activitățile militarilor sunt potrivite în mod reciproc una în raport cu cealaltă. În acest mod, indivizii și împreună cu ei orice grup militar mai mare sau mai mic, își pot urmări cu succes scopurile, lucru ce evidențiază o anumită ordine în relațiile lor. De aici problema de maximă importanță pentru teoria și arta militară: ce reguli trebuie să urmeze militarii pentru ca din conduita lor să rezulte o ordine riguroasă ce asigură succesul grupului militar? Răspunsul se găsește în modelele de comportament așteptate

de organizația militară, ce se constituie astfel ca factor de stabilitate și ordine militară. Ele consistă în normele militare care au devenit reguli și obișnuințe pentru armată.

Normele militare stabilesc modurile corecte de comportament. Ele exprimă ce „trebuie să facă...” și ce „nu trebuie să facă...” un militar. De multe ori normele militare includ solicitări ferme sau constrângeri în ceea ce privește comportamentul militarului. Organizația militară insistă pe aceste norme care sunt considerate necesare pentru stabilitatea ei. Ele sunt norme constrângătoare ce reflectă în substratul lor valoarea și concepțiile grupului militar, dar și ideile lui fundamentale despre bine și despre rău.

La un alt nivel de abordare, normele militare însoțite de prevederi obligatorii și sancțiuni devin legi. Acestea au rol raționalizator și ordonator al mediului militar. Prin rolul și dimensiunea lor ordonatoare, legile și normele militare edifică o tablă de valori obligatorii și previn atitudinile deviante în raport cu ceea ce întregul organism militar a acceptat. Imperativul legilor militare devine o sursă de coeziune a organismului militar.

Este știut că ansamblul modelelor comportamentale, al atitudinilor și reprezentărilor, al sistemului de valori și aspirații ce caracterizează grupurile umane organizate se instituționalizează, devenind principalele dimensiuni ale culturii (politice, economice, educaționale etc.). Un asemenea proces este propriu și instituției militare. Avem aici o relație dialectică între societatea instituționalizată și cultura trăită ce corespunde relației obiect-subiect.

Societatea instituționalizată (obiect) nu există decât prin comportamentul său, societatea trăită (subiect) adică în comportamentele, practicile, procesele psihosociale și acțiunea la nivelul indivizilor și al grupurilor. Fie că este vorba de producție, de cunoaștere, de educație ori de instituțiile politice, nu putem înțelege existența lor și transformarea lor decât în legătură cu viața socială, care le corespunde și cultura-acțiune care le dă sens. (Paul Henry Chombart de Lauwe, 1987, p. 116 - 117)

Astfel, instituțiile orientează comportarea individului spre serviciul nevoilor comunității, în conformitate cu dimensiunile culturii date. Ei bine, tocmai la acest nivel instituțional, valorile, normele și legile specifice culturii militare trebuie să se întemeieze pe cele ale

societății, astfel încât să ducă la cea mai mare similitudine de valori între societatea democratică și armată. Numai în acest fel se realizează integrarea militarilor în societatea democratică și numai astfel devin viabile principiile specifice organismului militar într-o societate pluralistă. Fără înțelegerea valorilor și practicilor democratice de către membri instituției militare, în primul rând de către ofițeri, nu putem vorbi de subordonarea autentică a armatei față de voința politică a societății, de formarea militarilor ca soldați-cetățeni sau de echidistanță politică.

Revenind la socializarea profesională (profesionalizarea 2) ne vom continua demersul asupra a trei elemente principale: primul, însușirea unui corp de doctrine teoretice; al doilea, implementarea regulilor etice ce guvernează comportamentul profesional vis-a-vis de clientul său, dar și de colegi; și al treilea, spiritul de corp, solidaritatea cu ceilalți profesioniști militari.

Dar trebuie mai întâi să spunem că însușirea de către oamenii care practică o profesie a valorilor, concepțiilor și modelelor de comportament specifice devine eficientă în măsura în care profesia este capabilă să-și exercite autonomia asupra conținutului și intensității educației oamenilor din acea profesie, în gradul în care ea poate controla socializarea acestor oameni fără interferența altor grupuri sociale. Din cauza relativei ei izolări față de societate și caracterului de „instituție totală”, armata are din acest punct de vedere un anumit avantaj în comparație cu multe alte profesii. Pentru demersul nostru, noțiunea de instituție totală contribuie la surprinderea specificului socializării în armată și de aceea o vom dezvolta pe scurt.

Termenul de *instituție totală se referă la orice grup sau organizație care are controlul aproape total și continuu asupra individului și care încearcă să șteargă efectele socializării anterioare a acestuia și să îi inculce un set nou de valori, obiceiuri și concepții*. Există numeroase exemple de instituții totale. Unul din ele este armata. Când intră în această instituție, oamenii cred, în general, că uciderea semenilor este un lucru rău, dar treptat ei sunt transformați în luptători gata să ucidă și să își riște viețile supunându-se ordinelor. Alte exemple sunt mănăstirile, unele secte religioase care încearcă spălarea creierului adepților lor, lagărele de deportare ale regimurilor totalitare, secțiile închise ale spitalelor de boli mintale.

Sanford Dorbusch în studiul devenit clasic despre socializarea într-o instituție militară, arată că procesele tradiționale de socializare a militarilor sunt destinate să dezvolte un nivel înalt al motivației și încrederii în instituție. (apud W. Kornblum, 1988). Aceste procese includ următoarele:

- *Suprimarea statusurilor anterioare* Prin tunsoare, uniforme și altele de acest fel, recrutul este privat de legăturile vizibile cu statutul său anterior.
- *Învățarea de reguli și norme noi* La nivel oficial, recrutul este învățat să se supună regulilor armatei; prin socializarea informală (între colegi), el învață o parte din cultura instituției militare.
- *Dezvoltarea solidarității* Atât socializarea formală cât și disciplina riguroasă, construiesc solidaritatea și prietenia dintre recruți; ei învață că depind unul de celălalt.
- *Spiritul birocratic* Recrutul este instruit să accepte fără întrebări tradiția și obiceiul; ordinele se primesc și se dau tot timpul.

În acest context specific, socializarea profesională contribuie la cristalizarea atitudinilor profesionale pe baza unui sistem coerent de cunoștințe care facilitează executarea sarcinilor profesionale. Cu cât este mai mare gradul socializării profesionale, cu atât ne așteptăm să fie mai intensă și stabilă percepția și acțiunea celor care practică profesia față de cerințele acesteia. (Remarcăm că putem găsi seturi cristalizate ale atitudinilor ca un efect parțial al proceselor de selecție; adică, profesia va tinde să dea prioritate selecției și promovării indivizilor care se manifestă în acord cu natura ei, decât celor care nu manifestă o asemenea compatibilitate.)

Pentru însușirea corpului teoretic necesar profesiei, în secolul al 18-lea a avut loc instituționalizarea educației militare care a însemnat o ruptură importantă cu tradițiile ofițerului ca lider militar numai pentru un anumit timp și a cărui concepție despre onoare și spirit de corp izvoră primordial din atașamentul lui la nobile. Sub presiunea clasei burgheze, puternic resimțită în instituțiile militare din Europa, tradițiile feudale ale armatei au fost înlăturate de valori mult mai compatibile cu noțiunile burgheze despre educație și performanță. Reformele educaționale în armată pot fi concepute ca fiind parțial răspunzătoare pentru aceste transformări.

Noile școli au devenit instrumentele primare pentru diseminarea

și consolidarea teoriei militare. De asemenea, ele au asigurat protecția locurilor unde noile generații ale profesiei militare puteau fi crescute și spiritul de corp format, în ciuda tendințelor „liberale” datorate influxului clasei burgheze. Funcțiile acestor școli sunt astăzi în mare măsură aceleași, deși recrutarea este încă și mai eterogenă.

O teorie profesională constă dintr-un set de idei pe care membrii profesiei le consideră fundamentale pentru activitatea lor; în armată, ideile strategiei și tacticii, ale logisticii, cât și subcategoriile lor. Teoria este transmisă noilor generații prin intermediul școlilor, tipăriturilor de tot felul și mijloacelor audio-vizuale, dar și prin interacțiunea de zi cu zi între membri organizației militare. Din timp în timp, teoria dobândește idei noi, lucru ce poate să facă să cadă metode vechi și să aibă succes altele noi (astfel ca desantul aerian și coloanele de blindate în timpul celui de-al doilea război mondial); ori, aceste idei pot fi efectul eforturilor cercetătorilor care „privesc în viitor”, încercând să determine cum va arăta un război viitor. În acest sens, la începutul anilor 80, generalii americani Don Morelli și Donn A. Staring, doi „intelectuali în uniformă” care au pornit să reconceptualizeze războiul, au elaborat doctrina militară pentru o lume de tip Al Treilea Val.

Bineînțeles că se menține legătura cu „clasicii” care ajută profesionistul militar să-și definească propria imagine și să primească legitimitatea tradițională pentru serviciile pe care le face clientului său. Scrierile clasice, ca lucrarea **Despre război** a lui Clausewitz, funcționează ca un fel de cazuri model în teoria profesională, asigurând fundamentul pentru estimarea profesională a originalității contribuțiilor teoretice recente. Teoria dă profesionistului o anumită autoritate vis-a-vis de neprofesioniști și asigură bazele principale pentru autonomia grupului de membri specializați (experți). Principiile teoretice dobândite în timpul educației formale și pe parcursul socializării profesionale pun bazele specializării profesionale în serviciul clientului. Învățarea acestor principii este fundamentală pentru autonomia profesională. Reversul: autonomia profesiei este amenințată în măsura în care alte grupuri reclamă că cunosc la fel de bine sau chiar mai bine problemele din domeniul particular al profesiei și susțin că au capacitatea de a le soluționa.

Profesia poate fi considerată ca un cadru instituțional pentru transmiterea la noile generații a principiilor teoretice dintr-un dome-

niu particular. Informal, acest lucru are loc în cadrul interacțiunilor zilnice dintre oamenii care practică profesia. Formal se realizează prin trei medii importante: școli, ziare și reviste, sesiuni științifice, conferințe și simpozioane.

În general, educația profesională de nivel înalt se realizează în universități civile. Profesia militară a fost înclinată spre menținerea instituțiilor ei educaționale izolate de societatea civilă. Acest lucru accelerează asimilarea valorilor militare și reduce riscul implicării viitorilor ofițeri în mișcări sociale și controverse politice.

Consolidarea profesiei militare la începutul anilor 1800 a fost însoțită de fondarea unui număr de periodice cu caracter militar. Instituțiile militare contemporane au un evantai extrem de larg de ziare cu conținuturi și destinații variate: reviste de teorie militară care interesează direct nivelurile mai înalte de comandă; ziare și reviste ilustrate cu reportaje, probleme curente etc. care sunt îndreptate spre nivelurile mai joase ale organizației militare. Investigația socializării politice a studenților militari pe care am realizat-o a evaluat, printre altele, și preocuparea acestora de a citi presa, pentru a dobândi cunoștințe curente despre sistemul politic în care trăiesc și instituția în care se formează. Faptul că pentru 49,8% dintre subiecții investigați cititul presei este o activitate întâmplătoare arată o situație care se impune a fi ameliorată. Totuși cercetarea a evidențiat că presa militară reprezintă un punct de interes pentru studenții militari, dar încă nu la cota cuvenită.

Un element permanent în viața unei profesii îl reprezintă întâlnirile, simpozioanele, vizitele de studii și sesiunile științifice, atât naționale cât și internaționale. Comunicarea între profesioniștii diferitelor națiuni este facilitată de instruirea lor în cel puțin o limbă străină. În acest sens, în academiile militare se destină un mare număr de ore și studenții militari au la dispoziție mijloace din cele mai moderne pentru însușirea limbilor străine.

În vremea noastră, contactele internaționale între ofițeri aparținând unor țări diferite sunt tot mai frecvente. Dezvoltarea tehnologică, contractele pentru importul de armament, sistemele educaționale moderne, caracterul viitorului război, vizitele de curtoazie sau alte misiuni - toate sunt motive pentru contacte internaționale între militari, fiind mult mai importante astăzi decât au fost vreodată înainte.

O importantă parte a culturii profesionale conține valori, norme și simboluri etice care vizează reglementarea comportării profesionale față de: (a) client; (b) public și (c) colegi. Astfel de prescripții au o funcție dublă. Mai întâi, prin ele se protejează societatea de abuzurile monopolului profesionist; putem exemplifica prin jurământul hipocratic al medicilor sau jurământul militar. În al doilea rând, prescripțiile servesc să definească sfera de interes profesional și să modeleze imaginea publică a profesionistului.

Practica profesională este o relație duală: profesionistul nu poate exista fără un client de un anume fel. Noțiunea de client necesită unele precizări. Tradițional, clientela profesiilor este adesea descrisă ca o pluralitate de indivizi. Această accepțiune, bazată tipic pe profesiile de medic și de jurist are tendința să fie invalidată din cauza înmulțirii organizațiilor în societatea modernă. În sistemul internațional modern, clientul profesiunilor îl reprezintă organizațiile mai mult decât indivizii singulari, deși, bineînțeles, în afacerile zilnice organizațiile sunt totdeauna reprezentate de oficialii lor. Similar, clientul profesionistului militar este societatea însăși, dar reprezentată de politicienii și oficialii civili.

Deși cele mai importante relații dintre profesionist și client au loc la nivelurile înalte ale organizației militare, există unele norme care reglementează comportarea militarilor în relațiile cu civili. Astfel de prescripții cresc în importanță deoarece viitorii ofițeri sunt recrutați din straturi sociale în care normele care îngrădesc comportamentul informal în ocazii formale nu a fost internalizat în timpul etapelor anterioare de socializare. O constatare reală merită subliniată: manifestările în public ale membrilor corpului ofițeresc sunt mult mai riguros reglementate decât pentru multe alte profesii, poate cu excepția clerului.

În profesia militară, din nou mai mult decât în altele, se manifestă puternic camaraderia, cooperarea și coeziunea grupului. În acest sens, Andrei Roth (1986, p. 246) spune:

O chestiune aparte este aceea a relațiilor între oamenii din aceeași categorie profesională. Colegialitatea, solidaritatea profesională au jucat întotdeauna un important rol în deontologia oricărui domeniu al activității sociale...

În termenii loialității față de grup, cercetările empirice au evidențiat avantajul net al profesiei militare față de alte profesii referitor la calitatea relațiilor colegiale.

Moris Janowitz (1960) a evidențiat funcția anumitor simboluri de statut cum ar fi uniforma, însemnele de grad, ecusoanele etc. pentru întărirea legăturilor dintre militari. Același autor sugerează că loialitatea și solidaritatea internă contribuie la creșterea eficienței în rezolvarea sarcinilor specifice ale profesiei. De asemenea, coeziunea puternică contribuie la izolarea militarilor de contextul mai larg al societății; ea poate contracara factorii ce favorizează schimbarea socială și poate obstrucționa redefinirea unor priorități naționale. Cu alte cuvinte, coeziunea socială este o sursă puternică pentru organizația militară în tratativele pe care le duce cu autoritatea politică, ea funcționând ca un instrument de contracarare a tacticii „divide et impera”.

Spiritul de corp al profesiei militare este rezultatul unui număr de factori:

1. Perioada lungă a educației formale în timpul căreia se stabilesc legături de prietenie și se internalizează baza teoretică și normele etice ale profesiei.
2. Codurile de conduită, ritualurile și simbolurile, toate strâns legate de tradițiile interne ale organizației militare.
3. Existența mediului specializat al comunicării, astfel ca publicațiile științifice, ziare, periodice, conferințe, reviste de studii etc.
4. Un sistem de recompense profesionale pentru realizări deosebite și legitime în carieră, cum ar fi promovări, decorații, câștiguri bănești etc.

De asemenea, spiritul de corp este puternic susținut de fuziunea profesiei militare cu birocrăția. După cum știm, o astfel de fuziune nu este unică pentru armată, deși puține alte grupuri profesionale sunt legate la fel de puternic de o organizație specifică. Biserica și partidul comunist pare să prezinte cazuri asemănătoare.

Unirea profesiei cu organizația este o sursă conflictuală ce cauzează coliziunea dintre cerințele organizaționale și aspirațiile profesioniștilor la independență. La cel mai înalt nivel al instituției militare, liderii confruntă punctele de vedere ale profesiunii lor cu cele ale oficialilor guvernamentali care sunt chemați să cântărească cerințele militarilor în raport cu cerințele altor grupuri de presiune. Chestiunile

la acest nivel se desfășoară de multe ori în imediata apropiere a liniei de demarcație dintre problemele militare și politice. La niveluri mai scăzute, problemele profesionale sunt relativ ușor de definit ca „pur militare”, în timp ce chestiuni ca dezvoltarea programelor de dotare, cooperarea militară-industrială și militar-științifică sunt mult mai largi, ele circumscriind și aspecte ale politicii interne și externe.

Teoria relațiilor dintre civili și militari în societățile democratice conține o contradicție inerentă, în sensul că statul este presupus a fi în același timp atât clientul cât și superiorul militarilor. Clientul este de așteptat să urmeze sfatul expertului profesionist; superiorul este de presupus să fie judecătorul ultim al soluției propuse de profesionist și astfel, la un moment dat, el poate dezaproba recomandările acestuia. Aceste tensiuni potențiale vor fi atenuate în mare măsură dacă statul face o delimitare clară a rolului jucat de militari și/sau dacă grupul militarilor are acces la elaborarea deciziilor ce privesc domeniul lor de interes.

Sfatul profesional în timp de pace și desfășurarea operațiunilor militare în timp de război, sunt direcționate către ceea ce conducerea militară percepe a fi interesul adevărat al statului. Diferențele dintre militari, pe de o parte, guvernanți și alte grupuri civile, pe de altă parte, se produc adesea referitor la ce anume constituie interesele „adevărate” ale statului. Multe din problemele referitoare la controlul civil, cât și controversile asupra bugetului militar și problemele securității naționale, izvorăsc din diferențele de percepție dintre instituția militară și clientul ei, a riscului sub semnul căruia se află statul. Mult mai mult decât în alte relații dintre profesionist și client, un anumit grad al neîncrederii din partea clientului este, și trebuie să fie, instituționalizat. Acesta este un principiu de bază în teoria democratică a supremației civile și el constituie o antiteză aproape perfectă la noțiunea clasică a profesionistului ca un practicant independent.

În sfârșit, mai trebuie să evidențiem că procesul de socializare a militarilor primește note specifice ca urmare a revoluției militare contemporane, care a lansat o întrebare fundamentală: Ce fel de soldați și ofițeri sunt necesari în viitor? Numai că viitorul a început o dată cu elaborarea în armata americană a doctrinei „Operațiunile Aero-Terestre” și cu aplicarea ei eficientă în Războiul din Golf.

Schimbările structurale au debutat cu o campanie a intelectualilor

militari, stimulată de revoluționarul doctrinar generalul Donn Stary, care au scris o serie de articole pe care le publicau în echivalentele militare ale revistelor științifice. Ideile lor au trebuit să „joace rolul gloanțelor” pentru a câștiga sprijinul liderilor militari și al politicienilor pentru noua doctrină, ca să poată fi implementată efectiv cu militari instruiți și tehnologie corespunzătoare.

Doctrina „Operațiunile Aero-Terestre” s-a materializat într-un regulament al armatei S.U.A. („Manualul de câmp F. M. 100-5. Operațiuni”) care a devenit baza unor schimbări similare sau paralele în cadrul armatelor vest-europene din NATO. În afară de schimbarea modului de desfășurare a operațiunilor militare și precizarea noilor tehnologii ce urmau să fie utilizate, noua doctrină

insista pe necesitatea unei calități umane înalte - nu numai la nivel de conducere, ci prin instrucția de sporire a capacităților fiecărui soldat. (Alvin și Heidi Toffler, 1995, p. 70)

Ea chemă la o „mai mare dezvoltare a inițiativei” și la „mai mare încredere în soldații de calitate” care trebuie să fie bine instruiți și cu motivații puternice. Natura modificată a războiului care folosește armele inteligente, pretinde militari inteligenți. De aceea se pune tot mai mult preț pe educație și pricepere și mai puțin pe forța brută;

Războinicii fără minte reprezintă, ..., o specie pe cale de dispariție.

O tratarea distinctă necesită problema *recrutării sociale eterogene și a implicațiilor acestui fenomen asupra comportamentului politic al ofițerilor*. Așa cum am mai spus, în timpul secolelor al 19-lea și al 20-lea, a avut loc o lărgire considerabilă a recrutării sociale pentru profesia militară. Există trei cauze majore ale acestei evoluții: prima, declinul nobilimii și ridicarea clasei de mijloc ca cea mai importantă bază socială a recrutării ofițerilor; a doua, amploarea forțelor armate din cele mai multe țări, ceea ce a făcut ca numai un unic strat social să nu fie suficient ca furnizor de ofițeri; și a treia, oportunitățile noi pentru educație și mobilitate socială oferite de instituțiile educaționale militare, atrăgând astfel recruți din straturile sociale mai puțin privilegiate.

Tendința de creștere a reprezentativității sociale reflecta transformările socio-economice și, în egală măsură, schimbarea imaginii publice a soldatului profesionist. Revoluția managerială adusă de aceste

transformări a produs o modificare treptată a rolului ofițerului de la „comandantul eroic” la expertul tehnic și administrativ, adică fuziunea dintre dimensiunea profesională și cea birocratică a profesiei militare. Acest aspect reclamând un număr de capacități transferabile din sfera civilă, a determinat atenuarea ezitării tradiționale a clasei de mijloc de a se înrola în armată.

Din perspectivă sociologică, pentru problema care ne interesează, putem constata că în general investigația originii sociale a elitelor a fost motivată de presupunerea că datele obținute pot asigura o explicație și o predicție a comportamentului politic al acestora. O lucrare clasică în domeniu este cea a lui C. Wright Mills, **The Power Elite** (1956). Pentru cercetarea acestei probleme la nivelul elitei militare, amintim lucrarea **The Professional Soldier** a lui Morris Janowitz și în mod deosebit cea a lui Gaetano Mosca **Elementi di Scienza Politica**, tradusă și editată în limba engleză sub titlul **The Ruling Class** (1939). În această lucrare Mosca promovează un determinism atributiv care înseamnă că anumite calități ale indivizilor, status, ocupație sau venit, sunt date de poziția dobândită de aceștia prin naștere, mai mult decât prin realizările proprii. Tezele lui Mosca, că armatele din Europa și Statele Unite s-au reținut de la intervenție în politică din cauza corespondenței dintre originea socială a ofițerilor și cea a elitelor civile conducătoare și că, în general, putem face predicții despre comportamentul politic al militarilor pe baza originilor lor sociale, au fost invalidate pentru motivele următoare:

- Mosca a eșuat când a abordat un caz semnificativ ca cel al Prusiei unde deși loviturile de stat au fost absente, militarii au intervenit frecvent în procesul politic;
- Deși recrutarea pentru profesia militară a devenit în multe țări mult mai reprezentativă social, corpul ofițerilor rămâne în mare măsură ancorat în concepțiile elitiste tradiționale, conservatoare, lucru confirmat și de investigațiile empirice făcute în mai multe state occidentale;
- Rolul politic în expansiune al ofițerilor este legat în contemporaneitate de un spectru larg al grupurilor de presiune, de ajustarea politicii lor la evenimentele cotidiene, de negocierile și alianțele cu alte grupuri; într-o astfel de situație impactul originii de clasă este mult diminuat;

- Caracteristicile procesului profesionalizării militare neutralizează importanța originii sociale.

Datorită celor arătate, devine clar că determinismul atributiv este inadecvat pentru a explica relațiile dintre originea socială și comportamentul politic al militarilor.

Nevoia instituției militare de a avea un număr din ce în ce mai mare de oameni bine instruiți și amploarea tehnologiei militare au determinat o accentuare a criteriilor intelectuale ale selecției în corpul ofițerilor, de unde și creșterea eterogenității sociale. Dar datele disponibile din mai multe țări au arătat o tendință pronunțată a prezenței în corpul ofițerilor a celor proveniți din clasa de mijloc. Bineînțeles că rezultatele nu se pot generaliza. Afirmția se bazează pe analiza recrutării sociale a ofițerilor din câteva țări ale lumii, făcută de sociologul suedez Bengt Abrahamsson (1972, p. 49) pe care o prezentăm în tabelul 3.2.

Ținând cont de ultimele două coloane din tabel, țările pot fi plasate în patru categorii:

1. Elitiste. Țările cu rangurile 1 - 3; Marea Britanie, Argentina, Spania (elita domină cu 85 la 57 procente).

Tabelul 3.2 Analiza recrutării sociale a ofițerilor din câteva țări

Țara	Profesioniști +oameni de afaceri...+ ofițeri (procente)	Muncitori + țărani (procente)	Dominația elitei (1) - (2)	Rang
Argentina	72	5	67	2
Australia	65	14	51	5
Chile	72	20	52	4
Cehoslovacia	20	73	-53	14
Franța	42	5	37	10
Anglia	85	0	87	1
Irlanda	62	14	48	7,5
Olanda	51	2	49	6
Norvegia	25	40	15	12
Polonia	29	66	-37	13
Spania	60	3	57	3
Suedia	26	22	4	11

USA	65	19	46	9
Germania W.	55	7	48	7,5
România *)	17	82,6	-65,7	15

2. Dominația clasei de sus, împreună cu unii reprezentanți ai clasei de jos. Țările cu rangurile 4 -10; Chile, Australia, Olanda, Irlanda, Germania de Vest, USA, Franța (elita domină cu 52 la 37 de procente).
3. Mixte. Reprezentare aproximativ egală a claselor de sus și de jos.
4. Dominația clasei muncitoare și a țărănimii. Țările cu rangurile 13 - 15.

În această din urmă categorie de țări a existat o politică deliberată de proletarizare a corpului ofițerilor în sensul că nu mai era suficient ca tinerii recrutați pentru a deveni ofițeri să aibă origine muncitorească, ci trebuiau să fi muncit efectiv într-o fabrică, să fi fost muncitori. Dacă în fosta Cehoslovacie și Polonia, începând cu mijlocul anilor 70 s-a renunțat în bună măsură la o asemenea politică, în România ea a fost accentuată. Astfel, în școlile militare și Academia Militară s-a ajuns ca la examenele de admitere să se rezerve locuri speciale pentru categoria „muncitori” într-o proporție ce creștea de la an la an. În această categorie intrau tineri care aveau cel puțin un an în producție și care, de obicei, își făceau liceul la seral. În general, nivelul lor de pregătire era modest și fără rezervarea unor locuri speciale, în mod cu totul deosebit câțiva dintre ei ar fi obținut media necesară pentru a intra într-o instituție de învățământ militar. Începând cu 1990 s-a renunțat la acest lucru, selecția viitorilor ofițeri fiind făcută fără nici-o restricție din punct de vedere al originii sociale.

Deoarece procesul profesionalizării necesită o bază largă și diversificată a recrutării sociale, tendința actuală din majoritatea țărilor este cea a cuprinderii în procesul recrutării viitorilor ofițeri a unui număr mare de tineri care provin din clasele de mijloc și de jos ale societății. Acest fenomen este confirmat și de cercetarea empirică pe care am întreprins-o în instituțiile de învățământ militar din țara

*) Sursa: Vasile Secăreș, Schimbare și modernizare în domeniul militar, în Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan, vol. 8, București, 1980, p. 108

noastră în care distribuția studenților militari după ocupația tatălui arată o pondere însemnată a fiilor de maeștri și tehnicieni cu 23% și de muncitori cu 21,8%, la care se adăugă 20,8% de fii de cadre militare și 12,7% care au tatăl inginer, medic, profesor etc.

Aprioric vorbind, opțiunile politice ale corpului ofițerilor care are o asemenea origine socială, ar trebui să se îndrepte spre centrul și centrul-stânga al eșchierului politic. Dar investigațiile empirice făcute în armatele țărilor democratice au arătat preponderența opțiunilor conservatoare ale ofițerilor. Explicația acestui fenomen constă în faptul că socializarea militară profesională generează un proces de relativă uniformizare a valorilor care înlătură influența originii sociale și atașamentele de clasă ale ofițerilor. De aceea, putem concluziona că *predicția comportamentului politic al militarilor pare a profita foarte puțin din studiul originii sociale a ofițerilor, concepțiile și atitudinile politice ale acestora derivând mai mult din caracteristicile profesiei militare decât din trăsăturile de clasă ale acestui grup social.*

De asemenea, trebuie să spunem că procesul de accentuare a recrutării eterogene a ofițerilor a avut ca efect crearea unui spirit de corp bazat pe obiectivele și valorile profesionale comune. El a înlocuit astfel acel spirit de corp care în perioada timpurie era în bună măsură asigurat prin originea socială comună (nobilă). Este vorba de ceea ce se numește conștiința de „noi” a unor grupuri profesionale. Este evident că pentru membri organizației militare acest lucru capătă un accent în plus.

Acest aspect mai accentuat al profesionalizării 2 asigură și justifică utilizarea de către unii autori importanți a termenului de „mentalitate militară” (the „military mind”). Îndoctrinarea profesională și controalele ierarhice asigură loialitatea membrilor organizației militare față de obiectivele și valorile profesionale. Ele au apărut ca substitute ale formelor timpurii de coeziune de corp, bazate pe originea socială comună și similaritățile educaționale dobândite în familie. „Mentalitatea militară” este cel puțin un produs al mecanismelor socializării intraprofesionale și un complement la apariția profesiei militare ca un corp de experți specializați.

5. Valorile profesionale și mentalitatea militară

Obiectivul primar al instituției militare este securitatea statului, protecția acestuia fiind preocuparea majoră a profesiei militare. Datorită acestui lucru putem presupune că profesioniștii militari dețin concepții, valori și atitudini compatibile cu acest obiectiv. De fapt, presupunerea noastră se întemeiază pe ipoteza generală că valorile profesionale produse ale socializării și activității militare cotidiene pun bazele unui Weltanschauung specific al membrilor organizației militare.

Problema existenței unei „gândiri profesionale” are o lungă tradiție în sociologie, de la Herbert Spencer și Emile Durkheim, și până la autori mai mult sau mai puțin contemporani. Iată câteva nume care se pot constitui ca repere în acest sens. Merton (1957) a pus în legătură regulile și cerințele organizaționale cu o anumită structură a personalității birocratice. Mannheim (1936) a analizat bazele sociale ale gândirii politice, modul în care situația socială a individului determină interesele lui și cum acestea, la rândul lor, îi modifică concepția despre procesul social. Un studiu al lui Rosenberg (1957) aduce un suport empiric considerabil ideii că persoanele care aspiră la ocupații diverse tind să difere una de alta în termenii anumitor valori și atitudini, astfel ca „orientare spre oameni”, „orientare valorică extrinsecă” ș.a. Aceste procese anticipatorii, alături de efectele socializării intraprofesionale pot contribui la relativa omogenizare a gândirii ocupaționale. Cu alte cuvinte, o parte a „gândirii” este un produs al mecanismelor de selecție pentru o ocupație sau alta. Toate cele arătate se constituie ca argumente ale formării la indivizii care practică o profesiune a unei gândiri cu conținuturi particulare. În acest sens, concepțiile și valorile corpului ofițerilor rămân în esență produse ale culturii particulare a grupului militar, avându-și rădăcinile în activitățile ocupaționale specifice care sunt cu totul independente de originea sa socială.

Dar pe lângă „activitățile ocupaționale” care contribuie la acest lucru, există și alți factori care influențează edificarea concepțiilor și valorilor profesionale ale ofițerilor, cel mai semnificativ grup social din instituția militară.

1. În general, motivația sau interesul specific pentru o anumită

vocație printre candidații potențiali funcționează ca un filtru important în alegerea ocupației. Așteptările vocaționale ale acestora coincid cu un set specific al valorilor profesionale și, de aceea, are loc un proces de autoselecție care contribuie într-o anumită măsură la omogenizarea valorilor profesionale. Acest lucru este perfect adevărat și pentru indivizii care se îndreaptă spre profesia militară.

2. Multe profesii utilizează proceduri particulare pentru eliminarea candidaților mai puțin dotați intelectual și cu abilități fizice care nu corespund cerințelor. Pentru tinerii candidați care vor să intre în armată, aceste proceduri sunt standardizate, ei trebuie să treacă, spre exemplu, examenul medical, testul psihologic și probele sportive.

3. În interiorul profesiei militare există un proces de selecție continuă a oamenilor care au „atitudini corecte” în profesie. Altfel spus, deși există șanse de promovare egale, sunt favorizați cei care se conformează normelor militare și așteptărilor superiorilor. Într-una din cercetările incluse într-o lucrare de referință, **The American Soldier** (apud S. Chelcea, 1995, p. 158-159), s-a urmărit verificarea ipotezei conformare-avansare: cu cât militarii sunt mai atașați normelor, cu atât avansează mai repede în grad. S-a constatat că există o corelație statistică semnificativă între conformare și avansare. În armatele fostelor state comuniste, conformarea avea și o notă de conținut politic destul de accentuată care, de la anumite niveluri ierarhice, devenea precumpănitoare. Oricum, ceea ce am denumit „atitudini corecte” merită câteva idei în plus. Dacă conotația sintagmei are drept referențial doar subiectivitatea comandanților chemați să decidă promovarea sau avansarea, fără raportarea la criterii și standarde riguroase, atunci acest proces deosebit de important pentru funcționalitatea organismului militar și pentru tonusul lui moral, va produce sincope și dereglări. Din păcate, în armatele statelor despre care vorbim, „așteptările superiorilor” nu se raportează nici astăzi decât parțial la normele militare. De multe ori ele sunt judecăți personale legate de interese imediate sau de criterii de valorizare false. Asemenea situații distorsionează nu numai pe moment structuri și funcții importante ale armatei, dar se reverberează în timp asupra lor și, cu deosebire, își pun pecetea asupra concepțiilor și mentalităților care, după cum știm, sunt atât de greu de corectat.

4. În sfârșit, efectele proceselor de selecție sunt amplificate mai departe prin mecanismele socializării profesionale.

Din cele spuse deducem că mentalitatea profesională este, pe de o parte un produs al proceselor de selecție, și pe de altă parte de îndocitrinare prin socializare profesională. Considerăm că *mentalitatea profesională desemnează un set al atitudinilor relevante pe care oamenii care practică profesia le au, în medie, mai ridicat decât membri oricărui alt grup ocupațional sau al populației în ansamblu*. Două precizări se cuvin a fi făcute. (1) Una sau câteva dintre variabilele pe care le luăm în considerație pot fi legate mai strâns de obiectivele profesiei, pot avea semnificație funcțională mai mare decât celelalte. Prin urmare, acestea vor fi mai importante pentru adaptarea oamenilor la rolul profesional; și (2) prin creșterea nivelului profesionalizării, ne așteptăm ca mentalitatea profesională să devină mai „pură”, mai „cristalizată”.

Se pune întrebarea de ce alegem anumite variabile și nu altele ca relevante pentru mentalitatea militară. Se impun două argumente pe care le vom preciza. Primul, analizele profesiei militare făcute de către unii autori ne oferă un ghid în această alegere. Al doilea, relevanța anumitor variabile ale mentalității militare pot, cel puțin parțial, să fie derivate din obiectivele profesiei.

Totuși dezbaterea asupra existenței mentalității militare este suficient de controversată. Dar odată admisă existența ei, diferențele de opinii nu mai sunt așa de mari, chiar dacă autorii sunt critici la adresa instituției militare ca C. Wright Mills sau favorabili acesteia, ca Samuel P. Huntington. Așa că ei sunt de acord în privința câtorva aspecte esențiale: mentalitatea militară se caracterizează prin patriotism („se concentrează asupra interesului statului”); este alarmistă („recunoaște probabilitatea continuă a războaielor”); și autoritară („insistă pe importanța ordinii, ierarhiei...”⁴). O variabilă importantă a mentalității militare este conservatorismul politic. Ea a fost pusă în evidență de o serie de studii teoretice, dar mai ales ca urmare a unor investigații empirice făcute în armatele democratice.

În afară de trăsăturile menționate, mai există o dimensiune a mentalității militare și anume, concepția pesimistă asupra naturii umane. Dar asupra acesteia, similarități printre autori sunt mai greu de găsit. Prin urmare ea nu este suficient de analizată, excepție făcând lucrarea

The Soldier and the State a lui Samuel Huntington. El caută să demonstreze că și această trăsătură corespunde obiectivelor profesiei militare și că în mod firesc o anumită imagine filozofică despre om este prevalentă printre militari. Dar această imagine accentuează violența, iraționalitatea și slăbiciunea ființei umane mai mult decât calitățile opuse acestora. Cum argumentarea este mai mult speculativă și cu puține date empirice, numai cu greu și la modul general am putea pune în relație această variabilă cu celelalte tratate mai sus.

Pare rezonabil să considerăm că patriotismul și alarmismul sunt derivate din obiectivele militare specifice; de aceea ne putem aștepta ca ele să fie independente de schimbările structurale interne ale organizației militare. Spre exemplu, trecerea la forme de organizare care permit o conducere bazată pe influență mai mult decât pe dominație, nu va schimba prin asta subsetul celor două caracteristici de bază. Un alt exemplu: patriotismul caracteristic mentalității militare are ca una din dimensiunile sale esențiale ideea suveranității; cum statul este realitatea socială concretă a suveranității, iar armata instrumentul statului pentru apărare împotriva inamicilor reali sau potențiali, deci asigurarea suveranității, atunci este firesc ca interesul major al profesiei militare să fie centrat pe securitatea statului, iar o trăsătură definitorie a mentalității militare să fie patriotismul. Datorită acestui lucru putem spune împreună cu Huntington (1957, p.64-65)

că militarii au responsabilitatea profesională pentru securitatea statului și această responsabilitate îi conduce: să vadă statul ca element fundamental al organizării politice; să insiste pe natura continuă a amenințărilor la adresa securității statului și permanenta probabilitate a războiului; să evidențieze magnitudinea acestor amenințări; să favorizeze susținerea forțelor armate puternice, variate și gata de acțiune.

Cele arătate mai sus, fac ca patriotismul să funcționeze ca motiv al preocupărilor legate de război și de pregătirile de război. Un element al patriotismului, acela că statul este inviolabil, asigură rațiunea pentru existența unui sistem de apărare, el stabilește, cu alte cuvinte, obiectul care este amenințat ori poate deveni amenințat. Fără un astfel de obiect, nu ar putea fi nici un motiv pentru apărare.

Alarmismul militar este funcțional pentru interesele profesiunii. Teoria riscului militar, îmbrăcată în termeni reci, analitici, devine un

suport rațional pentru maximizarea resurselor armatei. (Adevărul este că multe alte profesii folosesc teoria riscului pentru a-și promova interesele și a beneficia de o cantitate mai mare de resurse).

Un pasaj semnificativ din lucrarea lui Huntington (1957 p. 66) rezumă bazele punctului de vedere militar despre amenințările la adresa securității statului, furnizând o ipoteză despre relația dintre profesionalizare și sensul pericolului.

Obiectivele competenței profesionale cer militarilor să estimeze amenințarea cu cât mai mare acuratețe posibilă. Dar militarii, de asemenea, au un interes profesional și o obligație profesională să prezinte pericolele pentru securitatea militară. În consecință, realitățile obiective ale politicii internaționale numai parțial determină estimarea militară a situației. Vederile militarului, de asemenea, reflectă o înclinație profesională subiectivă, dependentă puternic de nivelul general al profesionalismului. Această înclinație profesională sau sens al responsabilității profesionale îl conduce să simtă că dacă greșește în estimăția lui, ea poate fi de partea exagerării amenințării. În consecință, la un moment dat el va vedea amenințări pentru securitatea statului unde în realitate amenințările nu există.

La niveluri mai ridicate ale profesionalizării și implicit al ofițerilor cu grad înalt, manifestarea alarmismului este mai puternică. Ei judecă situația internațională „pesimist” fapt explicabil deoarece dau curs înclinației de exagerare a amenințărilor față de securitatea statului tocmai ca estimările lor să răspundă interesului profesional în fața politicului. Așa cum sugerează și Huntington, pare adecvat să vedem teoria riscului militar ca un efect al culturii profesionale pe care o dobândesc ofițerii.

Scrierile despre gândirea militară reflectă adesea ideea că organizația militară este autoritară mai mult decât democratică, ea alimentând o astfel de concepție printre membri ei. Este necesar să poposim mai mult asupra acestei probleme. În esență, caracterul autoritar sau democratic al unui tip de organizație derivă din stilul de conducere predominant care se exercită în cadrul ei. Din multitudinea tipologiilor stilurilor de conducere care ne pot ajuta să înțelegem cauzal acest proces social, ni se pare deosebit de util cel lansat de școala lui Kurt Lewin și citat de Andrei Roth în lucrarea **Individ și societate** (1986).

Excluzând din discuție tipul pasiv-permisiv - călăuzit de principii

ul „laissez-faire” - autorul lucrării menționate rămâne la două tipuri fundamentale: conducerea autoritară-autocratică și democratică-cooperativă, dar subliniază că în practică se întâlnesc combinații în diferite proporții ale acestor tipuri.

Conducerea autocratică are următoarele trăsături caracteristice:

- centralizează puterea de decizie și fluxul informațional;
- instaurează controlul pe scara ierarhică numai de sus în jos;
- cere subordonaților executarea întocmai a dispozițiilor (ordinelor) primite, limitând sau chiar anulând orice inițiativă a acestora.

Trebuie să subliniem împreună cu Andrei Roth, că datorită specificului organizației militare stilul autoritar de conducere este pe deplin justificat și mai eficient în cele mai multe cazuri; un vas de război sau un batalion de tancuri în misiune de luptă presupun „comandă unipersonală” și „subordonarea necondiționată a întregului personal”. Referitor la faptul că în multe alte situații în care se poate găsi organizația militară cele două stiluri de conducere se pot îmbina, avem în vedere mai ales participarea subordonaților la elaborarea deciziilor, stimularea inițiativei în procesul executării misiunilor și acordarea unei anumite autonomii în executarea sarcinilor specifice. Chiar procesul dezvoltării sociale contemporane impune necesitatea descentralizării procesului de luare a deciziilor, încurajarea gândirii și soluțiilor creative. După spusele lui Alvin și Heidi Toffler (1995) armatele statelor dezvoltate și în primul rând forțele armate ale SUA se află în avangarda acestui proces în care:

armata își relaxează sistemul de comandă rigid , de sus în jos [...] sporește autonomia comandantului local.

iar datorită acestui lucru

armata are nevoie de soldați care să-și folosească mintea,...pot lua inițiativa și pun întrebări, chiar până la situația de discutare a autorității.

Cele două stiluri de conducere care se realizează în grupuri, organizații și instituții se află în strânsă legătură cu natura sistemului social. Prin acesta

caracterul democratic sau autocratic al unui regim politic stimulează

generalizarea stilului corespunzător de conducere în toate instituțiile statale, în celelalte instituții sociale și chiar în întreprinderile economice din țara dată. (Andrei Roth, 1986, p. 209)

Este lesne de concluzionat că pentru fostele state comuniste stilul de conducere generalizat era cel autoritar, iar în instituția militară el avea chiar un accent în plus. În acest fel putem explica carențele care se manifestă astăzi în management-ul organizațiilor militare din țările aflate în tranziție spre democrație. Odată cu creșterea influenței concepțiilor manageriale moderne, cultura organizațională militară dobândește treptat o direcție neautoritară, astfel că formele de conducere devin permissive, bazate pe influență mai mult decât pe dominație. Un asemenea proces dezirabil în cel mai înalt grad pentru o armată modernă este într-o fază incipientă în armata română. Acest lucru este ușor de înțeles dacă ne raportăm la sistemul social din care armata face parte, sistem tarat de 50 de ani de comunism și care a cangrenat societatea și individul în articulațiile lor esențiale.

Analizând „răul” produs în societatea românească după ultimul război de o ideologie străină nouă, dar care a penetrat profund, filozofii, sociologii și psihologii români au identificat o listă destul de lungă de deformări care blochează acum procesul de învățare a unor noi atitudini comportamentale. Frica, suspiciunea, servilismul, lenea, egoismul, dedublarea, conformismul, dar și intoleranța, xenofobia, spiritul agresiv au intrat adânc în ființa românului mediu, minându-i comportamentele adaptative. (Adrian Neculau, 1996, p.240)

Numai o cercetare empirică ar putea arăta cât de mulți ofițeri se înscriu în pattern-ul românului mediu.

Dincolo de aceste aspecte, în armată există manifestări specifice pe care le găsim de fapt în oricare altă instituție militară, indiferent de gradul ei de democratizare. Spre exemplu, măsura în care autoritarismul este funcțional pentru a rezolva sarcinile zilnice din armată variază în raport de specialitățile ocupaționale și de rangurile militarilor. Astfel personalul cu grade mici este mai disponibil pentru un comportament autoritar decât cei care ocupă funcții înalte. Prezența autoritarismului în categoriile de forțe armate este mai pregnant în trupele de uscat decât în aviație sau la cei din logistică. Astfel, în aviație, sarcinile tipice implică zborul și suportul tehnic al acestuia, lucru ce face ca ofițerii de aviație să aibă relații cu un număr mic de

oameni, de obicei înalt specializați, care execută aceste sarcini. Bineînțeles că situația în trupele de uscat este diferită, în raport cu funcția pe care o îndeplinesc, ofițerii au în subordine un număr mare de oameni pe care trebuie să îi instruiască. Indivizii care aleg această armă pot avea în exces unele concepții și atitudini autoritare care corespund tipului „eroic” de comandant prevalent încă în această categorie de armă.

La modul general, măsura în care în organizația militară își fac loc formele manageriale moderne, manifestările de autoritarism se diminuează treptat. Prin urmare, autoritarismul ca dimensiune a gândirii militare este derivat mai mult din formele specifice organizaționale decât din imperativele obiectivelor profesionale. Pentru armatele țărilor aflate în tranziție spre societatea democratică, la aceasta se adaugă și măsura în care societățile respective se democratizează și, împreună cu ele, armatele lor.

În armatele țărilor democratice, una din caracteristicile care au fost observate în legătură cu gândirea militară este conservatorismul acesteia. Această trăsătură formează o piatră unghiulară în teoria lui Huntington (1957) despre relațiile civili-militari și este un element principal în tratarea de către Janowitz (1960) a identității și ideologiei liderilor militari americani. De asemenea, concluziile studiilor asupra corpului ofițerilor americani, germani și suedezi dau un suport puternic ipotezei privind conservatorismul militar (B. Abrahamsson, 1972, p. 102 - 103). Toți aceștia pun în contradicție educația înaltă a ofițerilor care, în mod firesc, ar trebui să-i orienteze spre concepții și atitudini liberale și persistența orientării lor conservatoare. Contradicția se accentuează dacă luăm în calcul și faptul că armata este una dintre profesii cu cea mai largă recrutare și, cu toate acestea, o proporție mare din ofițeri au simpatii conservatoare. În aceste țări, față de opțiunile populației civile, grupul social militar votează în majoritate în favoarea partidelor conservatoare.

Explicația constă în aceea că un set de valori specifice doctrinei conservatoare ca ordinea, autoritatea, comunitatea, superioritatea obligațiilor față de drepturi, nevoia de instituții sociale stabile (familia, biserica, proprietatea privată) corespund setului de valori specifice profesiei militare. Deci, înclinațiile conservatoare își găsesc rădăcina în necesitatea ordinii și disciplinei militare, în instruirea militari-

lor sub semnul valorilor datoriei, a necesității conformismului, cât și în accentul pus de organizația militară pe autoritate și ierarhie.

Cu alte cuvinte, valorile interne majore ale profesiei militare sunt în acord cu elementele de bază ale tradiției conservatoare. Aceste valori izvorăsc și din rolul ei istoric de gardian al status quo-ului și din legăturile tradiționale cu instituțiile statului care asigură prezerwarea și prosperitatea armatei. Astfel, conservatorismul și profesionalismul se sprijină reciproc.

6. Dimensiunile influenței normative a armatei

Prezentarea valorilor profesiei militare aduce după sine discuția despre influența normativă a armatei. La începutul demersului nostru am definit-o ca fiind capacitatea armatei de a difuza în ansamblul societății anumite valori relevante pentru profesia militară.

În general, grupurile sociale care își cristalizează un mănunchi coerent de valori se străduiesc să câștige adepți și suporteri ai acestor valori printre alte grupuri. De exemplu, influența și prestigiul clerului depinde de acceptarea publică a valorilor religioase; rolul medicului în societate se sprijină pe obișnuința oamenilor în nevoia igienei personale și a tratamentului medical, iar acela al ofițerului pe suportul din partea publicului a unor valori ca patriotismul și alarmismul.

Din exemplele date, putem deduce că profesia lucrează pentru instituționalizarea anumitor valori. Pentru a realiza acest lucru, organizația este un mijloc deosebit de eficace. În acest sens, organizația lucrează în două moduri. Primul, ea poate fi angajată să sprijine o anumită soluție a unei probleme prin susținerea ei cu argumente științifice ca să poată trece prin „mașinăria” politică. Al doilea, ea poate fi angajată să facă exact contrariul, spre exemplu să demonstreze că soluția care se are în vedere are o anumită notă de „hazard” și astfel să contribuie la eliminarea ei din sfera deciziei politice. Putem spune astfel că „organizația reprezintă mobilizarea influenței”. Din acest punct de vedere, organizația militară este capabilă să impună valorile ei publicului larg, astfel că ea are influență normativă.

Profesia militară este capabilă să-și amplifice influența normativă ca o funcție a (1) relațiilor ei publice și a propagandei pe care o des-

fășoară, (2) performanțelor din perioadele istorice trecute și (3) prezenței sau absenței situațiilor de criză care au legătură cu domeniul militar. Astfel, în măsura în care relațiile ei publice sunt eficiente, performanțele ei anterioare pline de succes și situațiile de criză prezente, profesia militară va avea o influență normativă ridicată. Vom dezvolta pe scurt fiecare aspect în parte.

Aproape toate instituțiile militare au departamente speciale pentru relațiile publice. De exemplu, una din structurile noi care a apărut în procesul restructurării armatei române este Direcția de Informare și Relații Publice. Scopul ei este de a informa opinia publică din România cât și cea internațională despre principalele probleme privind politica militară a României, doctrina militară națională, evoluția și activitatea organismului militar, evoluțiile militare din zona noastră strategică și la nivel european.

Informarea publică se face prin mass-media, conferințe de presă, buletine de informare, apariția liderilor militari la posturile de radio și televiziune etc. În acest fel, armata influențează propria imagine publică și valorile pe care le întruchipează.

Prestigiul grupului profesional militar dintr-o societate dată va fi parțial dependent de succesul și eșecul lui în timpul perioadelor precedente din istoria națiunii. Existența unei tradiții a succesului militar va spori percepția pozitivă a armatei în populația țării și va contribui la întărirea statusului ei de simbol al sentimentelor patriotice. De asemenea, o contribuție importantă la creșterea influenței normative a armatei o aduce și gradul de încredere de care se bucură instituția militară în societate. În acest sens, sondajele de opinie efectuate în ultimii ani (D. Sandu, 1996, p. 271-272), plasează instituția militară românească pe primul loc în topul încrederii cetățenilor în instituții. Populația țării noastre a perceput armata ca un reazem în fața agitatei perioade de tranziție pe care o străbate țara noastră.

În general, există o tendință de creștere a influenței normative a armatei în perioadele de criză internațională și de conflict armat. Datorită mediatizării interne a situației respective, recomandările și acțiunile liderilor militari obțin un plus de greutate. De obicei, perioadele de criză sunt însoțite de cerințele profesiei militare pentru creșterea resurselor ei materiale și financiare.

Profesioniștii militari din multe țări țin sub observație atentă nive-

lul tensiunii internaționale pentru a putea reacționa rapid și cu resurse adecvate. Însă alături de obligația constituțională de a asigura apărarea țării, profesioniștii militari mai au și alte motive pentru a evidenția pericolul la adresa acestora și anume obținerea unei părți cât mai mari din bugetul național. Mărirea bugetului militar înseamnă șanse mai bune pentru promovare, funcții mai interesante, captarea atenției publicului și ridicarea prestigiului.

În condițiile dezvoltării fără precedent a tehnologiei militare, nevoia profesioniștilor militari pentru îndoctrinarea alarmistă a populației este de presupus că va crește, deoarece costul armelor moderne complexe, a sistemelor automate ce se folosesc pe câmpul de luptă modern, impune și cheltuieli militare costisitoare. În plus, pentru țara noastră și alte țări central și est-europene, cheltuielile pentru instruirea și dotarea armatei în perspectiva aderării la structurile de securitate euroatlantice se ridică la sume foarte mari. Aici nu mai este valabil alarmismul „clasic” legat de un potențial sau presupus atac extern, ci de un alarmism politic care realizează că asigurarea adevărată a securității naționale este legată de integrarea țării noastre în structurile NATO.

Pentru a fi un instrument de succes pentru propaganda valorilor sale, orice profesie trebuie să înceapă prin instituționalizarea acelor valori la membrii ei pentru a-i face devotați grupului profesional. Influența normativă a profesiei este legată în mod pozitiv de gradul de convingere al profesioniștilor săi că numai ei posedă cunoștințe teoretice și abilități practice pentru soluțiile cele mai potrivite în problemele domeniului lor. În ceea ce privește procesul instituționalizării valorilor în armată, el implică acele mecanisme pe care le-am tratat ca etape și dimensiuni majore ale profesionalizării 2.

Așa cum am mai arătat, unele profesii, ca cea militară sau clericală, au prin organizația lor specifică un mijloc eficient pentru tratarea cu clienții, cu publicul larg și cu deținătorii puterii. Organizația militară este un instrument pentru: planificarea pe termen lung a programelor sale profesionale (astăzi programele militare vizează perioade de la 10 la 15 ani sau chiar mai mari); colectarea datelor relevante pentru profesia militară; relațiile publice și suportul valorilor și obiectivelor profesionale; management-ul instituțiilor de educație profesională și modificarea programelor acestora în consonanță cu

schimbările teorie profesionale și a tehnologiei militare. Pentru a realiza toate acestea, organizația militară are la dispoziție resurse tehnologice (mijloace de transport, sisteme de telecomunicații și informatică, arme variate etc.), spații construite (cazărmi, birouri, clase, cluburi, cantine etc.) și personal specializat în domenii diverse.

Datorită acestor aspecte, organizația militară reprezintă cadrul structural pentru angajarea valorilor și obiectivelor profesionale, instrumentul eficace al susținerii puterii profesionale vis-a-vis de organele statului și marele public. Pe scurt, armata își întemeiază valorile pe raționalitatea organizației sale.

Putem spune că profesia militară și evoluția permanentă a organizațiilor militare a produs o instituție a armatei puternică, permanent activă, care comandă resurse umane, economice și financiare uriașe. Ea se bazează pe raționalitatea calculată a organizației și pe capacitatea acesteia de a mobiliza sprijinul valorilor și obiectivelor ei, atât al membrilor proprii, cât și al multor altor grupuri civile.

Capitolul 4

ASPECTE SOCIOLOGICE ALE PROCESULUI SCHIMBĂRII INSTI- TUȚIEI MILITARE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE SPRE SOCIETATEA DE- MOCRATICĂ

1. Trăsături ale procesului de transformare a ar- matei într-o instituție democratică

Prăbușirea regimurilor dictatoriale sau totalitare determină ca țările care au trecut prin experiența nefericită a unor astfel de sisteme politice să parcurgă o perioadă de tranziție mai lungă sau mai scurtă pentru edificarea unei societăți democratice. Aceasta presupune prefaceri structurale fundamentale la toate palierele și în toate domeniile vieții sociale, inclusiv cel militar.

În pofida existenței unor trăsături comune, nu este posibilă stabilirea unui model general care să includă toate tipurile posibile de tranziție. Ca urmare, existând totuși niște direcții și obiective asemănătoare fără de care nu se poate vorbi de construcția unei societăți noi, democratice, fiecare țară și fiecare armată își trăiește propriul său mod de tranziție în raport cu condițiile istorice, politice, culturale și sociale specifice care diferă întodeauna de cele ale altor țări și arma-

te.

Totuși, sociologii care au studiat în diferite țări perioada de tranziție de la dictatură sau totalitarism la democrație, au surprins cele mai semnificative trăsături ale procesului trecerii instituției militare la un nou tip de societate. Acestea sunt următoarele:

1. Existența unui proces evolutiv treptat și de durată, în care se produce, în condiții particulare, schimbarea fundamentală, de esență democratică, a instituției militare. Nimeni nu trebuie să se aștepte ca o instituție condiționată mental și îndoctrinată ideologic o lungă perioadă de timp, se va transforma peste noapte în garantul pluralismului, al statului de drept și al drepturilor omului, iar în unele țări cu „tradiție” în lovături de stat militare, să recunoască deplina sa subordonare față de puterea civilă. Valorile democrației necesită timp pentru a fi asimilate de membri instituției militare și a deveni resorturi interne de acțiune într-o societate guvernată de principiile statului de drept.

2. Procesul presupune o anumită ambiguitate și contradicție, deoarece în perioada de tranziție noile legi și normative coexistă, în mod inevitabil, o oarecare perioadă, cu legi și reglementări vechi. Preceptele învățate și convingerile înrădăcinate în spiritul multora dintre cadrele armatei sub dictatură sau totalitarism, cu întreaga lor gamă de sentimente, idei și mentalități, intră în conflict cu unele legi și reglementări ale puterii democratice, mai ales în prima perioadă a procesului de tranziție.

3. În această perioadă se manifestă lipsa deprinderilor exercițiului democratic în activitatea instituției militare precum și a dialogului deschis, cooperant în relațiile dintre instituția militară și instituțiile civile. În raport cu situația anterioară, se încearcă, de către un partener sau altul, menținerea poziției dominante. Astfel, armata va căuta să își impună punctul de vedere dacă în regimul precedent a jucat un rol important, după cum forțele politice ajunse la putere în unele țări mențin instituția armatei sub influență partizană ca reflex al situației anterioare de penetrare politică a armatei.

4. În unele țări, așa cum s-a întâmplat în Spania, Argentina și Filipine, s-au făcut încercări de a se reveni la situația anterioară, de a se submina tranziția spre democrație.

5. În toată această perioadă este nevoie de toleranță, de frânare a

dorinței de a pedepsi un număr exagerat de militari acuzați de excese de natură represivă sau răspunzători de încercări de lovitură de stat, pentru că aceasta ar putea irita instituția militară, care este capabilă într-o asemenea situație să stopeze procesul de tranziție.

6. Așa cum am subliniat, democratizarea și profesionalizarea instituției militare este un proces evolutiv, de durată, el însoțind schimbările care se fac în celelalte domenii ale vieții sociale. În fond, *orice armată nu poate fi altceva decât reflectarea în formă specifică a societății în care există*. Indiferent de particularitățile ei, *instituția militară nu poate să depășească mediul social și mai ales sistemul instituțional din care face parte*. Specific pentru țara noastră este faptul că forțele politice ajunse la putere după decembrie 89 au menținut instituția militară sub influență partizană, ca reflex al situației anterioare de penetrare politică a armatei și de aservire a acesteia față de interesele de partid.

În afară de cele menționate mai sus, pentru armatele fostelor țări comuniste din Europa, cercetătorii au evidențiat moștenirea unui grad scăzut de profesionalizare a cadrelor de toate gradele, mai ales în domeniul management-ului militar, care are efecte negative vizibile în procesul de instruire și educație cât și în relațiile interumane din armată. Iată, după opinia sociologului ceh Iaromir Cvrcek (1991, p. 144), care sunt tarele principale în acest domeniu:

- pasivitatea în acțiune, așteptarea ordinelor și instrucțiunilor;
- formalism, controale punitive care dirijează mecanismele organizației;
- decizii autocratice;
- carierism; suspiciune sau chiar ostilitate față de ideile subordonaților.

Desigur că s-au adoptat unele legi și funcționează reglementări noi, dar acestea nu transformă instituția militară în articulațiile ei esențiale și, cu atât mai puțin, comportamentele multora din membrii acesteia. Schimbarea parțială a unor opinii și atitudini este de netăgăduit, dar aceasta nu antrenează automat schimbarea fundamentală a instituției militare, pentru că armata mai are de luptat cu sechelele organizatorice, funcționale și cu mentalități și comportamente revoluate, moștenite de la birocrăția organizației militare specifice sistemului politic totalitar.

Datorită fuziunii dintre profesionalism și birocrăție care, într-o formă sau alta, a avut loc și în armatele fostelor țări comuniste, putem afirma că astăzi multe din manifestările disfuncționale din activitatea instituțiilor militare, în perioada de tranziție a acestora spre democrație, țin de birocrăția particulară a organizației militare moștenite de la sistemul politic totalitar și de mentalitățile pe care acestea le-a inoculat unor cadre al armatei. Ne propunem să dezvoltăm acest subiect, dar nu înainte de a face unele considerații teoretice strict necesare pentru demersul nostru.

Weber a perceput birocrăția ca esențială pentru realizarea sarcinilor de orice dimensiune și pentru protejarea drepturilor democratice. Cum birocrăția face posibilă democrația? Potrivit lui Weber, fiecare drept politic sau economic cere o birocrăție ca să îl asigure. Dacă oamenii au dreptul la exprimare liberă este nevoie de un sistem legal care să determine când acel drept a fost violat. Dacă declarăm că securitatea financiară la bătrânețe este un drept, avem nevoie de o administrație a asigurărilor sociale, care să adune impozitele și să distribuie pensiile potrivit unui set de reguli. Putem spune, în prelungirea ideilor weberiene, că trecerea de la un sistem autoritar sau totalitar la democrație presupune, printre altele, și o birocrăție corespunzătoare care să asigure desfășurarea acestui proces atât de complex și dificil. Evident că acest proces trebuie să îl parcurgă și armata. Ea trebuie să își schimbe organizarea, concepția și mentalitatea birocratică de tip comunist pe care s-a bazat până nu de mult.

Evaluarea birocrăției militare Fiecare dintre societățile totalitare, fie ele comuniste sau fasciste, au experimentat creșterea dramatică a organizațiilor lor militare. Armatele de dimensiuni mari, produse ale doctrinei militare și ideologiei totalitare, au generat o birocrăție militară particulară cu concepții și comportamente specifice atât la nivelul organizației în ansamblu, cât și la cel al membrilor individuali. De aici, perpetuarea unor relații interumane rigide și practicile dure destul de frecvente și astăzi în procesul de instruire. De asemenea, nevoile și interesele individuale erau invariabil considerate secundare față de obiectivele organizației militare puse complet în slujba partidului unic conducător. Sechela pe care o găsim astăzi, e drept nu numai în armată ci în întreaga societate, se manifestă prin invocarea de către persoanele care dețin poziții de decizie a unui pre-

zumabil bine colectiv care de cele mai multe ori duce la încălcarea drepturilor individului, fie că acesta este civil, fie că este militar. De asemenea, disfuncționalitățile care se produc datorită carențelor în capacitatea de predicție a unor lideri militari sunt corectate de cele mai multe ori prin afectarea drepturilor și intereselor membrilor organizației și nu prin asumarea responsabilă de către aceștia a consecințelor deciziilor lor și luarea unor măsuri inteligente, în spiritul legilor. Realitatea ne arată că regulile statului de drept mai au până vor deveni mobiluri interne de acțiune pentru mulți lideri ai organizației militare.

Măsura în care birocrăția este o formă eficientă a organizării depinde de natura sarcinii ce trebuie îndeplinită. În general, birocrăția militară lucrează mai bine pentru sarcini complexe dar de rutină și repetitive (astfel ca instrucția cotidiană sau ritualul specific militar) și, mai puțin bine pentru sarcinile care nu sunt de rutină și cer imaginație (reforma armatei, spre exemplu). Însă chiar în sarcinile de mare rutină birocrăția militară are disfuncționalități potențiale.

Disfuncționalitățile birocrăției militare în perioada de tranziție În birocrățiile militare pot să apară disfuncționalități, datorită dimensiunii, formalizării, complexității și organizării lor ierarhice ample. Și dacă acestea sunt, cu nuanțe specifice, caracteristice oricărei armate, în forțele armate aflate în tranziție ele se amplifică și li se mai adaugă unele note specifice pe care le vom prezenta în continuare.

Toate birocrățiile, nu numai cele militare, cunosc uneori momente grele în luarea deciziilor. În general, cele mai multe organizații birocratice sunt destinate să rezolve probleme de rutină potrivit unui set cunoscut de instrucțiuni. Când se confruntă cu o situație neprevăzută în instrucțiuni, ele au probleme serioase. Unul din motive este tendința fiecărei persoane din organizație de a transmite altora responsabilitatea unor astfel de decizii. Acest fenomen se manifestă accentuat la toate nivelurile ierarhiei militare din armatele țărilor postcomuniste. În organizațiile militare din aceste țări întâlnim de multe ori nu o simplă evitare a deciziei, ci o criză de decizie. Maniera în care s-a luat decizia restructurării învățământului militar românesc și derularea acesteia, reprezintă un exemplu din cele mai semnificative. După o hotărâre de guvern pripită, care a dus în 1991 la transforma-

rea peste noapte a școlilor militare de 3 ani în instituții de învățământ superior, fără respectarea nici unei reguli a acestui tip de învățământ, a urmat o perioadă de derută și disfuncționalitate în învățământul militar care s-a prelungit până în 1995 când s-a luat o hotărâre corespunzătoare la vârful puterii politice.

Când întâlnesc o situație nefamiliară, birocrații încearcă adesea să o adapteze la una pentru care dispun de instrucțiuni. În parte, aceasta este un rezultat al înclinației spre conformare, obișnuită în grupuri și organizații. Datorită specificului organizațiilor militare această tendință de a „forța” situațiile pentru a se potrivi instrucțiunilor, de a le înghesui într-un pat al lui Procust, a devenit un pattern de comportament căpătând uneori dimensiuni absurde.

Deși organizațiile birocratice pot fi raționale și eficiente în rezolvarea situațiilor ce le sunt familiare, ele adesea nu se adaptează bine la schimbare. Situațiile noi cer moduri noi de rezolvare a problemelor, dar vechile moduri au tendința de a se perpetua. Acest eșec de adaptare la condiții noi, uneori este denumit incapacitatea instruirii și reprezintă o limită serioasă a organizațiilor birocratice. Schimbările din armata română, atâtea câte sau făcut, sunt grevate de „încrămeniri în proiect” a multor comandanți mai mari sau mai mici.

Organizațiile moderne au tendința de a se perpetua. În orice organizație cu angajați, un obiectiv primar devine prezervarea organizației însăși, care, la rândul ei, asigură păstrarea locurilor de muncă ale angajaților (Selznick, 1957). Sociologii numesc acest proces înlocuirea obiectivului, ceea ce înseamnă că obiectivele de origine ale organizației sunt devansate de obiectivul primar al prezervării organizației. În procesul de restructurare al armatei noastre s-a manifestat destul de des acest fenomen. Cu îndârjire, comandanți mai mari sau mai mici „se băteau” pentru a menține la vechile dimensiuni structurile centrale, marile unități și unitățile pe care le comandau, în pofida faptului că acestea erau grevate de imobilism și de ineficiență. În cele din urmă, nu comandamentele raționale au triumfat în cele mai multe cazuri, ci constrângerile ierarhice, iar la niveluri mai înalte, cele financiare și presiunile politice interne și externe.

Organizațiile tind nu numai să supraviețuiască, dar și să crească. Într-o birocratie, prestigiul unui șef este determinat în mare măsură de numărul de oameni pe care îi controlează. Acest aspect poate fi

unul din explicațiile faptului că în multe structuri de diferite complexități ale organismului militar românesc organigrama este încărcată încă în mod nejustificat.

În principiu, managerul unui departament mare are mai mult prestigiu decât managerul unui mic. De aceea este în interesul fiecărui manager să angajeze cât mai mulți oameni. Odată ce mai mulți oameni sunt angajați, apare nevoia înlăturării altor categorii de personal (șefi de secții și birouri, secretare etc.).

Așa numita „lege” a lui Parkinson a relevat de ce nu este niciodată greu ca să se dea de lucru tuturor angajaților oricât de mulți ar fi aceștia. Potrivit acestei „legi”, munca ce trebuie făcută se extinde de așa manieră ca să se folosească tot timpul și tot personalul disponibil. Se spune că dacă sunt oameni disponibili, ceva se va găsi de făcut pentru ei. O funcție totdeauna va fi făcută mai în amănunt dacă este mai mult timp la dispoziție. Așa s-a întâmplat în instituțiile militare de învățământ unde numeroase cadre didactice au fost plătite 2-3 ani de zile pentru un număr simbolic de ore, chiar în cazul în care disciplina lor nici nu mai exista în planul de învățământ. Sau, imediat după revoluție, s-au angajat un număr mare de șoferi civili în armată, ca numai după puțin timp să se constate că sunt excedentari, dar au fost menținuți încă mult timp pe statele de plată, chiar dacă ieșeau în cursă, cu mașinile pe care le aveau în primire, doar de 2-3 ori pe lună.

Putem să mai ilustrăm „legea” lui Parkinson, luând ca exemplu cazul computerizării. Deoarece computerele sunt de departe mai eficiente decât vechile metode de prelucrare a informației, ne putem aștepta ca ele să reducă numărul personalului de diferite categorii. Dar în organizația militară românească, în măsura în care putem vorbi de informatizarea ei, nu s-a întâmplat acest lucru. Ce s-a întâmplat de fapt este că informația nouă este colectată și procesată. Însă computerizarea a condus în realitate la sporirea personalului, deoarece au fost angajați oameni în plus ca să lucreze cu vechea cantitate de informații.

Pe lângă cele arătate, trebuie să spunem că există încă în armata noastră structuri birocratice care sunt încadrate cu ofițeri cu grade și funcții mari care în loc să fie la comanda nemijlocită a trupelor sau să ocupe poziții de concepție, deoarece au studii superioare militare de

comandă și stat major, au responsabilități care ar putea fi îndeplinite cu ușurință de ofițeri cu grad mai mic sau chiar de subofițeri sau personal civil calificat.

Altă disfuncție accentuată a birocrațiilor este tendința funcționarilor de a se angaja în ritualism, adică plasarea procedurilor organizației înaintea scopurilor pentru care erau prevăzute procedurile respective (Merton, 1968). Principalul obiectiv al acestor membri ai organizației devine urmărirea regulilor și procedurilor corecte, mai mult decât executarea corespunzătoare a sarcinilor. Despre personalul care gândește și se comportă în această manieră se spune că au o personalitate birocratică. Șefii încurajează uneori un astfel de comportament, deoarece urmând procedurile este „salvat” lucrul făcut necorespunzător. Personalitatea birocratică cazonă este un fenomen frecvent întâlnit în organizația militară românească. Pe de altă parte, mulți șefi se rezumă la acest ritualism, care uneori le și mângâie orgoliul, fără să caute să depășească suprafața lui. De fapt, ritualismul reprezintă de multe ori o plapumă acoperitoare sub care se mai pot strecura și acțiuni situate în afara regulilor și normelor organizației.

Am văzut la începutul lucrării noastre în definiția birocrației dată de Max Weber, cum arată structura formală a organizațiilor complexe. Dar perspectiva interacționist-simbolică a sociologiei ne reamintește că organizațiile au de asemenea și o structură informală pe care oamenii se bazează în activitate lor zilnică. Deși structura formală a unei birocrații conține un set complex de poziții la care sunt atașate norme ce reglementează interacțiunea dintre indivizi, nu trebuie uitat că aceste poziții sunt ocupate de oameni, fiecare cu personalitatea lui, cu interesele și obiectivele proprii, dar și cu o anumită înțelegere a organizației și a propriei poziții în cadrul acesteia. Fiecare persoană acționează pe baza acestor factori. Mai mult, fiecare are o reacție particulară față de ceilalți oameni cu care muncește. Oricum, doi indivizi își vor juca rolul lor în mod diferit în organizație și vor genera reacții diferite din partea colegilor de muncă. De asemenea, oricare ar fi regulile oficiale ale organizației, oamenii au ideile lor proprii și vor dezvolta în colectivul de muncă o serie de norme informale. Cine nu respectă aceste norme neinstituționalizate mai mult ca sigur va ajunge să nu se simtă confortabil.

În sfârșit, mai observăm că în mod frecvent în organizațiile mari

se dezvoltă grupuri primare, deși organizațiile sunt grupuri secundare și conform teoriei organizației ele nu constituie un mediu favorabil pentru grupurile primare. Dar relații de prietenie, găști și clici se formează în fiecare organizație și faptul dacă un individ este „înăuntru” sau „în afară” de un anumit grup informal va influența modul în care el interacționează cu un alt individ. Indivizii schimbă favoruri cu colegii de muncă pe care îi consideră prieteni și îi tratează neprietenos pe ceilalți.

Deși, în principiu, armata nu oferă un mediu favorabil pentru apariția și manifestarea semnificativă a grupurilor primare de ordin informal, totuși acestea au devenit o prezență des întâlnită în multe locuri, reușind să paraziteze regulile și normele formale ale organizației militare. Unele forme de organizare din armata noastră sunt grevate de prezența structurilor informale. Relațiile de prietenie sau „obligațiile” de serviciu, au condus la apariția unor grupuri care facilitează schimburile de favoruri între cadre cu grade și funcții diverse. Mai grav este că regulile nescrise ale acestor grupuri ajung uneori să guverneze activitatea unor structuri mai mari sau mai mici din armată. Datorită acestora, avansările în grad excepționale, numirile în funcții, dotările cu mijloace materiale și financiare se înfăptuiesc uneori după regulile subterane ale grupurilor informale din organismul militar sau datorită împletirii intereselor acestora cu cele din structurile politice sau economice din afara armatei.

Un alt motiv pentru existența unor structurilor informale este faptul că nu întotdeauna regulile formale lucrează eficient. De exemplu, uneori canalele oficiale de comunicare pot fi prea încete. De aceea, și în armată s-au format unele canale paralele sau ocolitoare pentru ca informația să circule mai repede și problemele să poată fi rezolvate în timp util.

Trebuie să mai avem în vedere principiul general că organizațiile care nu își schimbă periodic liderii au o probabilitate mai mare de a se îndrepta spre o conducere autoritară și să genereze formarea de clici având uneori drept nucleu tare chiar liderul formal. Acest proces negativ este favorizat în armata noastră de lipsa unei politici de atribuire a statusurilor pe bază de performanță și standarde riguroase, precum și de un sistem care să evite ca liderul unei structuri organizatorice militare, mai mari sau mai mici, să devină un conducător

local autoritar înconjurat de „yes-man-i”. În alte armate, una din regulile care funcționează pentru evitarea acestui fenomen negativ este schimbarea periodică, rațională, a celor care ocupă funcții de conducere, astfel ca în mod practic fenomenul negativ să nu aibă timpul necesar să apară. În plus, în aceste armate se consideră că mutarea frecventă a cadrelor de conducere reprezintă o cale necesară pentru formarea lor. Desigur că în situația actuală armata noastră nu poate suporta cu ușurință acest lucru datorită eforturilor financiare pe care o asemenea politică o reclamă, dar oricum trebuie să se găsească soluții adecvate pentru a se eradica acest „feudalism” care și-a făcut loc în armată.

Având în vedere aspectele disfuncționale arătate, cultura organizațională a instituției militare românești trebuie corectată și ameliorată pentru a bloca comportamente adaptative de tipul flatării superiorilor, stopării valorilor și a inițiativelor creatoare, obturării canalelor de comunicație etc.

Percepția schimbării instituției militare Trecerea de la un regim totalitar la democrație are ca unul din elementele sale esențiale însușirea de către indivizi și grupurile sociale a valorilor și concepțiilor ce întemeiază modele de gândire și acțiune de esență democratică. Dar schimbările sociale generate în această perioadă, datorită raportării într-o măsură mai mare sau mai mică la valorile politice, economice și sociale ale noului sistem, nu sunt egal acceptate de toți membri societății. Acest lucru, așa cum vom vedea, este perfect valabil și pentru cadrele militare.

În general, există o diferență de percepție a acestor schimbări între diferite segmente ale populației, în raport cu interesele lor individuale sau de grup și cu nivelul lor cultural. Vom constata, de exemplu, o diferență potențială în această privință între segmentele urbane și cele rurale, între intelectuali și sub-educați, între cei care se identifică numai cu interesul propriu și cei care pot sacrifica acest interes în favoarea interesului general, între cei care speră să câștige material prin schimbare și cei cărora le este teamă că vor pierde datorită ei, între cei care văd schimbarea ca posibilitate de a dobândi un statut social ridicat și cei îngrijorați că își pot pierde poziția înainte dobândită. Datorită acestor aspecte legate de percepția diferită a schimbării, apare ceea ce în sociologia americană se numește „cultural lag”, ter-

men utilizat pentru a descrie handicapul cultural al unor indivizi și tensiunea socială generată de schimbările culturale.

Devine lesne de înțeles că soluționarea problemelor cu care se confruntă țările în tranziție se leagă în bună măsură de schimbarea valorilor sociale, de atașarea indivizilor și grupurilor la valorile democrației. Desigur că acest fenomen se reverberează cu aspecte specifice și asupra instituției militare. În acest sens, sociologul militar spaniol Prudencio Garcia (apud C. Sinescu, 1992) arată că față de procesul schimbărilor impuse de tranziția spre democrație, membri instituției militare adoptă trei atitudini diferite: există o grupare militară ce se opune schimbărilor democratice și care ar dori să se mențină situația din timpul regimului politic dictatorial sau totalitar, convinsă fiind că aceasta ar fi benefic pentru țară, dar, adăugăm noi, și pentru ei înșiși; o altă grupare, sensibilă la procesul de schimbare și legată mental de acele sectoare civile angajate în realizarea scopurilor democratice și care acceptă din convingere valorile democrației și este gata să sprijine consolidarea acesteia; o a treia atitudine corespunde grupării celei mai largi, care rămâne în expectativă, fiind gata să se alăture celei care va predomina în final.

Considerăm că *procesele fundamentale ale perioadei de tranziție în instituția militară sunt democratizarea și profesionalizarea armatei*. Amândouă sunt procese pe termen lung, care presupun debarasarea de servituțiile mentale și comportamentale ale sistemului totalitar și evoluția către o armată cu funcții noi în societate și în relațiile internaționale. Noile ei caracteristici trebuie să fie reflectate în schimbările semnificative în raporturile cu societatea, în calitatea diferită a relațiilor interne din armată, în profesionalism și calități morale ridicate, precum și în realizarea echidistanței politice. În acest fel, armata unui stat suveran care este o democrație pluralistă se poate diferenția semnificativ de predecesora ei.

2. Armata în statul democratic constituțional

Forțele armate sunt ele însele o reflectare a sistemelor politice și a societăților de care aparțin. În unele țări occidentale, după cum arată un înalt responsabil NATO,

armata este considerată un element distinct, cu propriul său corp și propriile sale tradiții și deseori se bucură de un statut și popularitate considerabile. În alte țări NATO se face un efort deliberat pentru a înlătura cât mai multe diferențe între soldat și cetățeanul obișnuit și uneori cariera militară nu se bucură în mod necesar de cea mai înaltă considerație. (John K. Dangerfield, 1993)

Deducem că misiunea și integrarea forțelor armate în societate și stat vor varia întotdeauna, chiar și în sistemele democratice. Ambele aspecte depind de istoria națională, de structuri și tradiții, de nivelul de cunoștințe și educație din societate, de realizările economiei, de relațiile dintre țări, precum și de alți factori. Dar indiferent care sunt condițiile generale, compatibilitatea dintre un regim constituțional bazat pe domnia legii și rolul forțelor armate trebuie să se bazeze pe următorii factori esențiali:

- Caracterul statului, tradițiile și aspirațiile sale democratice.
- Gradul de integrare al armatei în democrația parlamentară.
- Imaginea despre sine a armatei și viziunea societății despre armată.
- Rolurile forțelor armate și măsura în care acestea sunt larg acceptate și contribuie la întărirea democrației.
- Caracterul proceselor de luare a deciziilor și relațiile dintre autoritățile militare și civile.
- Caracterul principiilor de comandă și control din armată.

Acești factori, la rândul lor, determină rolul și misiunile militarilor în societățile democratice.

În timp de pace, militarii se instruiesc, contribuie la misiuni de menținerea păcii sau pot să fie angajați în ajutorul populației civile pentru combaterea calamităților naturale sau să intervină când se produc accidente grave. Prin aceasta se creează sentimentul solidarității dintre armată și populație, se cultivă încrederea în forțele armate. În principiu, angajarea forțelor armate în viața internă a unei țări democratice se face în condiții precis stipulate în constituție și legi. Din acest punct de vedere, prevederile constituționale diferă de la țară la țară, dar oricum această problemă rămâne extrem de sensibilă și poate avea consecințe asupra gradului de integrare a forțelor armate în societatea democratică.

În situații de criză, armata reprezintă un consilier, dar și un in-

strument al politicienilor pentru gestionarea crizei, pentru prevenirea escaladării și transformării crizei în război. Dar în eventualitatea că țara ar fi atacată, militarii trebuie să-și apere poporul cu curaj, vitejie și devotament până la sacrificiu.

Într-un stat democratic constituțional armata este componentă a executivului și se află sub controlul parlamentului. În acest sens se precizează în Constituția României (1991, art. 117, al. 1) că

Armata este subordonată exclusiv voinței poporului pentru garantarea suveranității, independenței și unității statului, a integrității teritoriale a țării și a democrației constituționale.

Prin legi organice, parlamentul stabilește structura sistemului național de apărare, organizarea armatei, pregătirea populației pentru apărare, precum și statutul cadrelor militare. Din reglementarea statutului constituțional al armatei noastre rezultă că nici un organ reprezentativ nu poate pretinde armatei decât acțiuni care să reprezinte garanții pentru suveranitatea, independența și unitatea statului, pentru integritatea teritorială a țării ori pentru democrația constituțională. Acest lucru face ca instituția militară să nu depindă de jocul partidelor politice, de culoarea politică a puterii executive, interzicând deci implicarea armatei în viața politică. Putem deci spune că militarul de profesie are cadrul necesar să își desfășoare întreaga activitate în concordanță cu legile țării, cu cerințele societății în ansamblul său, societate pe care trebuie să o servească ca militar și să participe la viața ei ca cetățean cu aceleași drepturi și libertăți ca ale celorlalți membri ai comunității.

3. Socializarea politică - calea integrării profesioniștilor militari în societatea democratică

Esența și dimensiunile profesionalizării militare, atât la nivel micro-structural cât și la nivel macro-structural sunt direcționate de valorile și așteptările societății în care armata se dezvoltă. Datorită acestui lucru, este necesar ca armata să se edifice ca o instituție prin care nucleul valorilor societății pot fi transmise membrilor săi. Acest obiectiv se realizează printr-un proces adecvat al socializării politice în contextul general al socializării profesionale. De fapt,

scopul armatei, profesionalismul ei și toate celelalte dimensiuni semnificative ale instituției militare nu pot fi studiate în mod real în afara contextului valorilor societății. Presupunerea că există un grad înalt al interpenetrației dintre armată și societate, așa cum o găsim în realitate în societățile democratice moderne, se validează prin faptul că armata este sensibilă la valorile și percepțiile societății. Mai precis formulat, scopul armatei trebuie să fie congruent cu valorile ce guvernează societatea și, în același timp, să corespundă preceptelor profesionale militare. În sinteză, societatea democratică acordă legitimitate armatei datorită faptului că aceasta integrează valorile democrației în ideologia și comportamentul ei profesional.

Pentru aceasta, în primul rând corpul ofițerilor trebuie să cunoască locul și rolul armatei într-o societate cu sistem politic democratic, lucru ce impune ca premisă fundamentală atașarea la ideea că instituția militară este o parte a sistemului politic democratic și - datorită acestui lucru - și purtătoare a valorilor ce guvernează un asemenea sistem. Armata trebuie să înțeleagă regulile democrației, iar aceste reguli sunt obligatorii și pentru cei ce guvernează instituția militară. Pentru profesionistul militar, înțelegerea sistemului politic democratic, teoria și valorile acestuia este esențială dacă el vrea să-și îndeplinească rolul într-un mod eficient și acceptabil pentru societatea democratică în care trăiește. Dar problema nu este ușoară, ci chiar dificilă, deoarece în forma ei ideală cere realizarea compatibilității între un sistem format pe ierarhie, ordine, autoritate și unul bazat pe negocieri, compromis, pluralism, descentralizare, „libertate și egalitate”. Dincolo de aceasta, cerințele loialității față de profesie, care în cea militară sunt deosebit de puternice, sunt contracarate de dreptul constituțional la opinie și critică, de libertatea individuală dintr-o societate democratică. Cu alte cuvinte, este vorba de armonizarea cerințelor militare de eficiență și ordine cu drepturile individuale ale militarului.

Soluția la problemele arătate se găsește în *modelul soldatului-cetățean* care formează pattern-ul integrării membrilor forțelor armate în societatea democratică și prin care interrelația dintre pretențiile comunității constituite ca stat și cele ale societății este soluționată. Mai exact, se elimină polaritatea dintre disciplina militară și libertatea individuală. Prin aceasta, depășim modelul tradițional care pre-

supune incompatibilitatea fundamentală a dreptului la libertate cu disciplina și eficiența militară. Inspirându-ne după portretul ideal al soldatului-cetățean schițat de un teoretician militar (Dieter Klaus, 1993, p. 70) prezentăm trăsăturile lui esențiale numai în ceea ce privește termenul de cetățean:

- el participă la viața socială și politică* a țării sale;
- cunoaște și respectă legile țării;
- respectă primatul conducerii politice și se supune controlului parlamentar;
- consideră societatea din care face parte și valorile sale drept demne de a fi apărute;
- se află în slujba poporului său și nu al unui singur grup social sau partid;
- nu are nevoie de un „inamic” pentru a-și îndeplini misiunea, fiind gata să coopereze și să mențină relațiile pașnice cu statele vecine și cu militarii lor; în această privință el poate contribui considerabil la integrarea Europei.

Astfel conceput, modelul soldatului-cetățean are drept termen permanent de referință societatea. El trebuie să fie deopotrivă reprezentantul statului și al societății libere și pluraliste. Modelul pune în evidență faptul că, pe de o parte, militarul trăiește în cadrul societății față de care are niște îndatoriri stipulate prin lege, iar pe de altă parte, că el este angajat în slujba ordinii legale din stat în aceeași măsură în care este angajat în îndeplinirea misiunii sale specifice. În spiritul dimensiunilor esențiale ale modelului, multe state își consideră militarii cetățeni în uniformă sau soldați-cetățeni. Acest model constituie și opțiunea declarată a țării noastre.

Adesea profesioniști militari prezumă că o societate democratică eficientă este una „pacificată” în mod constant și deci lipsită de tensiuni interne. O asemenea concepție o găsim în mod deosebit la cadrele militare din armatele aflate în tranziție, dar nu putem spune că ea nu este prezentă parțial și la personalul militar din armatele occi-

* Trebuie să facem diferențierea între participarea la viața socială și participarea la viața politică. Astfel, în câteva din țările NATO personalul militar este încurajat să participe pe deplin ca cetățeni la viața politică, în timp ce în altele această implicare nu poate depăși actul votării. Țara noastră a ales această din urmă soluție dată fiind și tradiția societății românești.

dentale. Datorită acestui lucru, ofițerii acordă o importanță deosebită susținerii ordinii politice, deoarece aceasta condiționează dezvoltarea organismului militar.

Așa cum am văzut, ierarhia și coeziunea caracterizează organizația militară și de aceea ofițerii gândesc că acestea sunt dezirabile și în viața politică. Dar imperativul ierarhiei în armată nu permite exprimarea intereselor personale, așa cum politica facilitează articularea intereselor individuale și de grup. De asemenea, cum armata constituie o organizație puternic coezivă, corpul ofițerilor are tendința de a aproxima societatea ca un model al consensului. Însă mult mai des un sistem democratic arată tensiuni și dezacorduri. Spre exemplu, dacă examinăm cu atenție teoria democrației vom găsi un conflict constant între indivizi și instituții și între autoritate și libertate. Dacă cumva presupunem că astfel de conflicte trebuie să fie stăpânite prin legi și ordine, atunci în mod sigur interpretăm greșit „dinamica” unui sistem democratic.

Plecând de la aceste considerații, devine evidentă dificultatea pentru militari a transferării caracteristicilor societății democratice pentru înțelegerea propriului sistem. Din acest motiv, dilema dintre exigențele organizaționale și profesionale, pe de o parte și implementarea valorilor democrației în armată, pe de altă parte, se rezolvă prin realizarea unei capacități militare eficiente sub semnul valorilor societății democratice. În plus, înțelegerea sistemelor politice democratice și a valorilor pe care le produc și reproduc ele, reprezintă un aspect asigurător al exercitării controlului civil asupra instituției militare. Cunoașterea mecanismelor și valorilor democrației și, în cadrul acestora, a rolului armatei, oferă o perspectivă rațională profesionistului militar pentru a percepe propriul rol atât în sistemul militar cât și în societate. O asemenea înțelegere presupune supunerea membrilor instituției militare, cu deosebire a viitorilor ofițeri, unui proces sistematic de socializare politică care depășește studiul unui curs de științe sociale sau informațiile dobândite prin canalele mass-mediei. La acest argument se mai adaugă încă unul pe care îl vom aborda în continuare.

În contextul relației dintre armată și societate se manifestă o relație tensionată între autonomia individului și loialitatea lui față de organizația din care face parte. Cu alte cuvinte, există un conflict între

etica individuală și normele instituționale. Așa cum am mai exemplificat și în altă ocazie, individul când intră în armată are convingerea profundă că a ucide este un lucru rău, dar imperativul instituțional militar îl pregătește tocmai pentru aceasta. Conflictul moral este evident. De fapt, prin toată istoria, acest conflict a fost o caracteristică a societății. În armată, ofițerul este de multe ori confruntat cu probleme de conștiință, intrând în conflict cu supunerea față de imperativele instituționale. Accentul profesional pus pe cerințele integrității și supremației obiectivelor instituționale a produs un tip de comportament individual considerat normal, menit să reducă rezistența sau posibila manifestare a dezidenței față de instituția militară. În acest sens, loialitatea și supunerea instantanee sunt condiții sine qua non ale instituțiilor militare.

Dar problemele conștiinței și posibilele acțiuni contrarii cerințelor instituționale au devenit sensibile în armata contemporană. De aceea trebuie să existe o relație strânsă între valorile individuale, normele instituționale și sistemul valorilor sociale. Adică, trebuie să existe o armonie între valorile sistemului democratic și profesionalismul militar - nu în mod necesar o armonie perfectă, dar cel puțin un consens în privința valorilor specifice societății democratice. Când concepțiile și valorile caracteristice profesiei militare trec dincolo de valorile și normele unei asemenea societăți, armata își pierde credibilitatea și legitimitatea.

Dobândirea de către un ofițer a capacităților intelectuale și a abilităților conceptuale necesare pentru înțelegerea și aprecierea corectă a preceptelor profesionale, în contextul relațiilor dintre etica individuală, normativitatea instituțională și valorile societății civile, este o problemă dificilă. Pentru a o soluționa, profesionistul militar trebuie să posede cel puțin elemente de cunoștințe filozofice, sociologice, politologice, de drept și de alte științe sociale, alături de cele din domeniul tacticii și strategiei militare și să fie capabil să aplice instrumente de analiză social-politică la studiul mediului intern și internațional, la acțiunile forței militare și a consecințelor acesteia în plan politic. Pentru că, așa cum am mai subliniat, aproape toate deciziile și acțiunile militare pot avea consecințe directe sau indirecte pentru societate în general și sfera politicii în special. De aceea, profesionistul militar trebuie să fie capabil să gândească nu numai în termeni

militari. Pentru că, la fel ca la cele mai multe profesii, și cea militară presupune o conștiință intelectuală a lumii din afara celei profesionale.

Singura modalitate prin care cineva poate realiza această conștiință intelectuală este de a dobândi o educație universitară care să îi ofere o varietate de idei, care este puțin probabil să poată fi întâlnite într-un mediu concentrat doar asupra profesiei. De aceea, profesionistul militar care are o educație liberală este într-o excelentă, dacă nu în cea mai bună situație de a „gândi”.

Aceasta nu înseamnă că educația universitară ar putea fi dobândită numai prin sisteme educaționale altele decât cele militare. O asemenea educație se realizează astăzi în toate instituțiile de învățământ superior militar din țările democrate, cât și în cele care se găsesc în tranziție, deci inclusiv în învățământul militar românesc. Întemeierea rațională a acestui lucru rezidă în faptul că în sistemul educațional universitar accentul cade pe conceptualizare, ceea ce corespunde necesităților reclamate de profesia militară modernă.

Din punctul nostru de vedere, educația universitară este forma esențială a socializării profesionale militare a viitorilor ofițeri, în care componenta socializării politice trebuie să joace un rol semnificativ. Orizontul intelectual, perspectivele conceptuale și dimensiunile interdisciplinare sunt părți fundamentale ale acestei educații, reprezintă componente deosebit de importante ale formării ofițerului modern. Educația înaltă asigură fondul necesar pentru cunoașterea mediului politic intern și internațional și pregătește profesionistul militar să înțeleagă natura și limitele politicii în general și a celei militare în special.

O asemenea educație asigură cel mai bun mediu pentru a realiza empatia intelectuală între elita civilă și cea militară, generând o zonă întinsă de dialog fertil datorită în primul rând structurilor de gândire asemănătoare. Și nu în ultimul rând, dacă este bine articulată instituțional, atât în formă cât și în conținut, educația universitară întemeiază înțelegerea dimensiunilor profesiei și profesionalismului militar în legătură indestructibilă cu valorile și principiile societății democratice. În acest sens, procesul socializării politice a membrilor instituției militare joacă un rol major, deoarece

din perspectiva societății, socializarea politică este mijlocul prin care

este menținută sau schimbată cultura politică...Se consideră că socializarea politică reprezintă un determinant-cheie al comportamentului politic al oamenilor. (Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, 1993, p.141).

Problema schimbării culturii politice și a socializării politice corespunzătoare unui sistem politic democratic este de mare actualitate pentru societatea românească în toate segmentele ei, inclusiv cel militar, deoarece, așa cum arată Andrei Marga (1995, p. 12-13)

nu e suficient să proclami principii ale societății liberale într-o societate pentru a avea și valori liberale. Mai este nevoie de o cultură, inclusiv politică și mai profund, de oameni motivați pentru o conduită liberală și rațional călăuzitoare.

Capitolul 5

INVESTIGAREA SOCIALIZĂRII POLITICE A STUDENȚILOR MILITARI

Investigația noastră s-a desfășurat direcționată de următorul obiectiv: *identificarea concepțiilor, valorilor, atitudinilor și comportamentelor politice dobândite de studenții militari în procesul socializării profesionale care se desfășoară în învățământul militar.* El a fost fixat plecând de la curriculum universitar militar care stabilește că una dintre finalitățile importante ale socializării profesionale pentru viitorii profesioniști militari este realizarea competenței de *ofițer-cetățean*. În acest sens, procesul socializării profesionale, ca variabilă independentă, include și socializarea politică. Am dorit să investigăm gradul acestei socializări și opțiunile politice ale viitorilor ofițeri.

Populația cercetată au constituit-o studenții Academiiilor Categoriilor de Forțe Armate, din care printr-o eșantionare multistadială am ajuns la un eșantion de 297 de subiecți. Metoda folosită a fost ancheta, iar tehnica întrebuintată ancheta indirectă. Ca instrument al cercetării am utilizat chestionarul sociologic.

Etapale cercetării au fost următoarele:

1. Pregătirea cercetării: 01.07. - 07.10. 1996
2. Culegerea informațiilor: 08. 10. - 09.10.1996
3. Prelucrarea informațiilor, elaborarea lucrării: 10. 10. 1996-14. 01. 1997

1. Precizarea și operaționalizarea conceptelor

Din demersul teoretic făcut și care a condus la alegerea temei de cercetare se deduce că investigația noastră se sprijină pe două concepte fundamentale: cultura politică și socializarea politică. Le vom defini pe rând, după care vom realiza legătura dintre universul nostru teoretic cu realitatea concretă prin operaționalizarea lor.

Cultura politică cuprinde concepțiile, sentimentele și orientările evaluative, precum și ansamblul modelelor de comportament însușite și transmise social ce caracterizează sistemul politic al unei societăți. În manifestările ei, cultura politică influențează profund opiniile individului în cadrul comunității sale, arată semnificația îndatoririlor lui în calitate de cetățean și totodată îi dă posibilitatea să înțeleagă trecutul, prezentul și viitorul națiunii sale. La rândul ei, socializarea politică desemnează procesul prin care concepțiile, valorile și atitudinile politice sunt dobândite de individ, grupul social și societate. Prin socializarea politică indivizii învață trăsăturile sistemului politic și conținutul culturii politice în care ei sunt integrați. Ei dobândesc valori și convingeri, își formează atitudini caracteristice față de politică.

Socializarea politică parcurge mai multe etape, în fiecare din ele agenții socializării sunt diferiți sau au ponderi diferite. Astfel, în anii tinereții, instituția de învățământ în care se realizează socializarea profesională are rolul cel mai important. În acest sens, considerăm că instituțiile militare de învățământ superior care formează viitorii ofițeri, reprezintă un factor determinant al socializării politice a acestora. Aici studenții militari trebuie să-și internalizeze principalele concepții și valori democratice și să își formeze comportamente politice adecvate. Formarea atitudinilor și comportamentelor specifice culturii politice democratice a ofițerilor contribuie la dezvoltarea unei instituții militare stabile, bine integrată în sistemul politic democratic. Problema care se pune este de a discerne ce anume trebuie să însușească studentul militar din normele instituționale și ideologice ale democrației pentru ca să folosească în mod inteligent puterea socială de care va dispune ca ofițer, pentru funcționalitatea și binele sistemului politic în care trăiește.

Extrapolând și adaptând la specificul corpului ofițerilor ceea ce teoreticienii democrației au evidențiat ca fiind general pentru ansamblul social al unei țări democratice, putem spune că cultura politică a unui ofițer contribuie la edificarea și consolidarea democrației din societatea sa printr-un nivel înalt al informației privind viața social-politică, printr-o participare cetățenească activă la treburile civice și printr-un înalt simț al responsabilității, atunci când activitatea sa se suprapune cu cea politică, influențând decizia politică numai în domeniul lui de competență dar, în cele din urmă, dând prioritate acesteia în raport cu decizia militară.

Pornind de la aceste trăsături esențiale, pentru a cunoaște nivelul culturii politice democratice a studentului militar și a evalua atitudinile și comportamentele specifice acestuia pe care le-a dobândit în procesul socializării la care a fost supus, am investigat sistematic următoarele dimensiuni rezultate din operaționalizarea cadrului conceptual al investigației noastre:

1. Ce cunoștințe deține studentul militar despre sistemul politic în care trăiește și, în general, despre un sistem politic democratic. Care sunt căile prin care el dobândește aceste cunoștințe și care este gradul său de interes în acest sens.

2. Cum se percepe studentul militar pe sine ca membru al sistemului politic și cum își exercită drepturile și îndatoririle în sistem. În acest context, care sunt opțiunile sale politice.

3. Care sunt opiniile studentului militar cu privire la structurile politice, economice și militare și politicile aplicate în legătură cu acestea.

4. Ce cunoaște studentul militar în legătură cu rolurile și relațiile variate în care se găsește instituția militară și corpul ofițerilor în sistemul politic, dar și în ansamblul societății.

5. Cum evaluează studentul militar influența mediului academic militar în formarea culturii sale politice.

Răspunsurile studentului militar la întrebările din chestionar care explorează dimensiunile de mai sus, ne-au oferit posibilitatea să conturăm orientarea lui cognitivă, afectivă și evaluativă față de sistemul politic și de subsistemul militar. În acest fel am putut evalua cultura sa politică, gradul în care el se percepe ca actor politic și implicit eficiența procesului de socializare politică la care este supus. Acest lu-

cru ne-a oferit de asemenea posibilitatea de a discerne factorii nemijlociți cât și cei latenți implicați în procesul socializării sale politice.

2. Descrierea populației investigate

Populația investigată provine din Academia Trupelor de Uscat „Nicolae Bălcescu” din Sibiu, una din cele trei academii existente în învățământul militar românesc. Alegerea eșantionului din această academie a constituit de fapt și primul stadiu al stratificării eșantionului. Al doilea stadiu al stratificării l-a reprezentat selectarea anilor de studii. Pentru a putea realiza o analiză comparată a finalității procesului de socializare politică a studenților militari am divizat universul de investigat în două grupe contingent formate din studenții anilor 1 și 4. În cadrul fiecărui an am ales aleator câte două companii de studenți, formă organizatorică specific militară care cuprinde câte trei plutoane cu un grad ridicat de omogenitate. Astfel, la constituirea plutoanelor se urmăresc câteva criterii care realizează această omogenitate, dintre acestea cele mai importante fiind performanța în procesul de învățământ (media la terminarea liceului și cea de la examenul de admitere) și distribuția echilibrată a studenților care provin din liceele militare.

Tabelul 5.1 Distribuția eșantionului pe ani de studii

Anul de studiu	1	4	Total
nr. subiecți	151	146	297
%	50,8	49,2	100

Sub-eșantionul studenților din anul 1 reprezintă 70,8% din totalul studenților din primul an de studiu, iar al studenților din anul 4 reprezintă 66,6% din efectivul studenților din acest an de învățământ. Toate acestea ne-au oferit posibilitatea să utilizăm în cercetare metoda transversală de colectare și analiză a datelor, fructificând principalul ei avantaj și anume faptul că evită schimbarea condițiilor, deoarece toate observațiile se fac în același timp.

Tabelul 5.2 Compoziția eșantionului după vârstă

		18-20	20-22	22-24	Peste 24	Total
Anul	nr. sub- iecți	142	7	1	1	151
1	%	94	4,8	0,6	0,6	100
Anul	nr. sub- iecți	-	124	20	2	146
4	%	-	85	13,7	1,3	100
Total	nr. sub- iecți	142	131	21	3	297
eșantion	%	47,8	44,1	7	1,1	100

Vârsta studenților de anul 1 este cuprinsă între 18 - 20 de ani (94%), iar a celor de anul 4 între 20 - 22 de ani (85%), dar în ambele cazuri există câteva procente în afara acestor clase.

După mediul de rezidență al părinților distribuția studenților este prezentată în tabelul 5.3.

Tabelul 5.3. Compoziția eșantionului după mediul de rezidență

		Urban	Rural	Non- răspuns	Total
Anul	nr. subiecți	104	44	3	151
1	%	68,8	29,1	2,1	100
Anul	nr. subiecți	100	46	-	146
4	%	68,5	31,5	-	100
Total	nr. subiecți	204	90	3	297
eșantion	%	68,7	30,3	1	100

După cum știm, de principiu, statusul profesional al tatălui impune un anumit standard cultural unei familii și, în acest sens, am prevăzut în chestionar o întrebare de identificare. Având în vedere mediul specific investigat, am plasat ocupația militară în mod distinct pentru a surprinde ponderea fiilor de cadre militare și a evidenția posibilele diferențe de concepții, atitudini și comportament ale acestora față de ceilalți subiecți investigați. Tabel 5.4 ne arată distribuția studenților militari după ocupația tatălui. Remarcăm o pondere a fiilor de maiștri și tehnicieni cu 23%, de muncitori cu 21,8% și de cadre militare cu 20,8%.

Tabelul 5.4 Compoziția eșantionului după ocupația tatălui

	Anul 1		Anul 2		Total	
	Nr. subiecți	%	Nr. subiecți	%	Nr. subiecți	%
Agricultor	3	1,9	3	2	6	2
Muncitor	34	22,5	31	21,2	65	21,8
Maistru, tehnician	29	19,2	39	27	68	23
Funcționar	8	5,2	6	4,1	14	5
Militar	37	24,5	25	17,1	62	20,8
Ing., medic, prof. etc.	21	13,9	17	11,6	38	12,7
Patron	3	1,9	3	2	6	2
Alte ocupații	13	9	22	15	35	11,7
Nonrăspunsuri	3	1,9	-	-	3	297
Total	151	100	146	100	297	100

În sfârșit, o ultimă întrebare de identificare a vizat profilul liceului absolvit. Această întrebare a fost adresată numai studenților de anul 1, deoarece diferențele între cei care au absolvit liceul militar și cei care au urmat un liceu civil sunt observabile, în unele aspecte (adaptare la mediul militar, unele concepții despre instituția militară și o serie de comportamente specific militare) numai în primul an de studiu, după care se realizează omogenizarea specifică membrilor organizației militare.

Această distribuție a constituit o zonă de investigație comparată care, am presupus noi, poate evidenția parțial calitatea procesului de învățământ, cel puțin în ceea ce privește disciplinele de științe sociale din cele două profiluri liceale din care provin studenții militari și implicit zestrea socializării lor politice.

Tabelul 5. 5 Distribuția studenților militari din anul 1 după profilul studiilor liceale

	Militar	Civil	Total
nr. subiecți	99	52	151
%	65,6	34,4	100

3. Metoda și tehnica de cercetare utilizată

Chestionarul s-a impus ca instrumentul metodologic cel mai adecvat pentru atingerea obiectivului propus în cadrul anchetei sociologice pe care am întreprins-o. Aplicarea lui s-a realizat prin tehnica anchetei colective indirecte, întrucât reunirea tuturor subiecților investigați, pe grupuri, în săli dinainte stabilite, s-a putut realiza ușor având în vedere condițiile specifice unei instituții militare. Caracterul omogen al grupurilor formale militare, despre care am vorbit, a favorizat aplicarea procedurii bazat pe autocompletarea chestionarului, cât și precizarea unitară a instrucțiunilor de completare, fără riscul de a avea un număr mare de erori. În general, acțiunea de completare a chestionarelor nu a ridicat probleme, timpul de realizare a acestei operațiuni a fost între 30 și 40 de minute.

Întrebările înserate în chestionar au fost formulate și grupate, în principal, în funcție de dimensiunile și indicatorii concepțiilor, atitudinilor și comportamentelor politice precizați în faza de operaționalizarea conceptuală.

Chestionarul a cuprins 40 de întrebări (anexa). Întrebarea introductivă, de contact, a cerut subiecților opinia despre necesitatea dobândirii de către studenții militari a culturii politice. Urmează 4 întrebări factuale care investighează preocuparea acestora de a se informa despre problemele social-politice prin mass-media. Am urmărit aici să stabilim către ce fel de ziare și reviste se îndreaptă interesul studenților pentru dobândirea informațiilor politice curente. Un set de alte 4 întrebări factuale vizează evaluarea gradului de interes al studenților militari pentru studiul lucrărilor social-politice și, în acest sens, calitatea relației lor atât cu biblioteca academiei în care se pregătesc, cât și cu bibliotecile publice. Considerând rezultatele obținute de studenții militari la disciplinele de științe sociale un indicator semnificativ privind cunoștințele social-politice dobândite în procesul socializării la care sunt supuși, am cerut subiecților să precizeze media obținută la aceste discipline în anul trecut de învățământ la tezele, colocviile și examenele pe care le-au susținut. Pentru a evalua riguros nivelul acestor cunoștințe, am introdus în chestionar 6 întrebări deschise care, în fapt, reprezintă un test docimologic care cerea subiecților să răspundă la o serie de probleme esențiale care înteme-

iază cultura politică democratică. Aceste probleme au vizat: modul de dobândire a legitimității de către puterea politică într-un regim democratic; separarea puterilor în stat; trăsăturile definitorii ale sistemului politic democratic; tipul de regim politic din țara noastră până în decembrie 1989; caracteristicile puterii politice în democrație; echidistanța politică a instituției militare și apolitismul cadrelor militare. Am considerat cunoștințele vizate de aceste întrebări ca fiind elemente teoretice fundamentale pentru realizarea competenței de ofițer-cetățean.

Întrebările 17 la 25 au urmărit stabilirea opțiunilor politice și ideologice ale viitorilor ofițeri. Ele au fost urmate de două seturi de întrebări complexe (întrebările 26 și 27) care au reprezentat indicatorii orientării studenților militari către sistemul social-politic democratic, economia de piață, locul și rolul instituției militare într-o societate democratică. Dată fiind actualitatea problemei, am introdus în chestionar o întrebare cu trei grupe de itemi (întrebarea 28) care să evalueze atitudinea studenților militari față de naționalism. Analiza răspunsurilor la întrebările 26 la 28 s-a făcut folosind indicii de opinie majoritare propus de sociologul german R. Hofstätter.

Întrebarea 29 cerea răspunsul la o situație ipotetică prin care am urmărit să surprindem modul de percepere de către studenții militari a manifestării legalității în țara noastră, deci al concretizării unui principiu fundamental al statului de drept. Întrebarea următoare investighează atitudinea studenților militari față de două probleme majore: intrarea țării noastre în structurile NATO și controlul civil al instituției militare.

Întrebarea 31 solicită subiecții să evalueze măsura în care ofițerii armatei române se bucură de putere și prestigiu social. Aici am recurs la precodificarea răspunsurilor după cum urmează:

- pentru răspunsul „într-o foarte mare măsură” - 10 puncte
- pentru răspunsul „într-o mare măsură” - 8 puncte
- pentru răspunsul „într-o oarecare măsură” - 6 puncte
- pentru răspunsul „într-o mică măsură” - 4 puncte
- pentru răspunsul „într-o foarte mică măsură” - 2 puncte

Calculând apoi media aritmetică ponderată, am obținut o valoare medie pentru fiecare indicator în parte, reprezentând, în general, atitudinea subiecților față de problemele puse în discuție.

Întrebările 32 la 35 cer studenților să opineze asupra modului în care instituția de învățământ militar în care ei se formează reprezintă un mediu favorabil de dobândire a culturii politice necesare unui viitor ofițer. În sfârșit, ultimele 5 întrebări sunt factuale, servind la identificarea respondenților și clasificarea lor.

Datele obținute în urma aplicării chestionarului au fost prelucrate pe calculator, iar inerentele erori apărute, mai ales în faza de transpunere a informației de pe chestionare în instrumentele de prelucrare, au fost descoperite oportun și înlăturate. Bineînțeles că înainte de a declanșa operațiunea de prelucrare a datelor am efectuat o verificare atentă a completitudinii și exactității datelor înscrise în chestionarele completate de studenți. Considerăm că numărul chestionarelor care conțin lacune a fost nesemnificativ, dar în schimb la unele întrebări au existat un număr destul de mare de non-răspunsuri. Totuși putem afirma că subiecții au fost cooperanți în realizarea anchetei.

4. Analiza și prelucrarea datelor rezultate din chestionarul sociologic

Operațiunea de analiză, prelucrare a datelor și interpretare a informațiilor obținute în urma aplicării chestionarului a fost realizată din perspectiva obiectivului propus și al dimensiunilor, indicatorilor și indicilor delimitați ca fiind specifici cadrului conceptual al cercetării noastre.

Codificarea am realizat-o prin atribuirea unei litere fiecărei categorii de informații prin care am putut repartiza răspunsurile în mai multe clase. Operația de codificare ne-a permis totalizarea frecvenței de apariție a codurilor sub forma tabelelor. Întreaga operațiune de tabulare și de prelucrare a datelor am realizat-o pe calculator.

La întrebarea 1 s-a cerut subiecților opinia despre nevoia de cultură politică a studentului militar. Tabelul 5.6 arată cum s-au distribuit răspunsurile.

Tabelul 5.6 Distribuția răspunsurilor la întrebarea dacă este bine ca un student militar să aibă cultură politică

		Da	Nu	Nu știu	Total
--	--	----	----	---------	-------

Anul 1	nr. subiecți	134	9	8	151
	%	88,7	6	5,3	100
Anul 4	nr. subiecți	142	0	4	146
	%	97,3	0	2,7	100
Total eșantion	nr. subiecți	276	9	12	297
	%	92,9	3	4,1	100

Într-un fel, opțiunea decisivă a studenților militari în favoarea ideii de cultură politică era de așteptat, dar așa cum vom vedea în final, răspunsul rămâne parțial un deziderat, o intuiție sau poate mai degrabă reacția psihologică la noblețea noțiunii de cultură, chiar dacă este vorba de cea politică.

După întrebarea de contact urmează o serie de 8 întrebări ce încearcă să evalueze interesul studenților pentru dobândirea de cunoștințe curente despre sistemul politic în care trăiesc și, în general, despre sistemul politic democratic folosind mass-media și bibliotecile pe care le au la dispoziție. Întrebarea 2 investighează cât de des studenții militari vizionează sau audiază emisiuni pe teme social-politice. Tabelul 5.7 pune în evidență gradul mult mai mare de interes al studenților din anul 4 față de cei din anul 1 pentru urmărirea unor emisiuni pe teme social-politice.

Tabelul 5.7 Distribuția eșantionului după timpul când au vizionat sau audiat ultima oară o emisiune pe teme social-politice

		În ultimele 7 zile	Cu 8-14 zile în urmă	Cu 15-30 de zile în urmă	Cu mai mult de 30 de zile în urmă	Nu știu	Total
Anul	nr. subiecți	10	23	55	35	28	151
1	%	6,6	15	36,5	23,3	18,6	100
Anul 4	nr. subiecți	98	23	11	2	12	146
	%	67,1	16	7,5	1,4	8,2	100
Total eșantion	nr. subiecți	108	46	66	37	40	297
	%	36,4	16	22,2	12,4	13,5	100

Dacă ne raportăm la faptul că chestionarul a fost aplicat în 8 și 9

octombrie 1996, adică la mai puțin de o lună înainte de alegerile parlamentare și prezidențiale, atunci nivelul scăzut al interesului pentru informare despre treburile social-politice ale țării manifestat de cei mai tineri studenți militari arată că aceștia nu au format asemenea deprinderi. Putem considera că una din cauzele acestei situații rezidă în faptul că în anii de liceu, fie el militar, fie civil, tinerilor nu li se face educație în acest sens.

Întrebările 3 la 5 urmăresc să constate preocuparea studenților de a citi presa și către ce ziare și reviste se îndreaptă interesul acestora. În acest sens, întrebarea 3 a cerut studenților să precizeze cât de des se informează despre evenimentele social-politice prin intermediul presei. Situația se prezintă așa cum arată tabelul 5.8. Din acesta constatăm că jumătate din studenți (49,8%) cititul presei este o activitate întâmplătoare. Observăm un plus de interes pentru această activitate a studenților anului 4 față de cei de anul 1, pe care însă o considerăm nesemnificativă pentru a contribui la clădirea competenței democrate care este

în mod strâns legată de deținerea de informație caldă cu privire la procesele și problemele controversate ale politicii. (G. Almod, S. Verba, 1996, p. 85)

Tabelul 5.8. Distribuția eșantionului după preocuparea de a citi presa

		Zilnică	Săptămânală	Întâmplătoare	Nu mă preocupă	Non-răspunsuri	Total
Anul 1	nr. subiecți	14	38	81	17	1	151
	%	9,3	25,2	53,6	11,3	0,6	100
Anul 4	nr. subiecți	14	57	67	7	1	146
	%	9,6	39	45,9	4,8	0,7	100
Total eșan- tion	nr. subiecți	28	95	148	24	2	297
	%	9,4	32	49,8	8,1	0,7	100

Putem spune că preocuparea zilnică pentru cititul presei se găsește la cote scăzute (9,4%), iar absența completă a acesteia (8,1%) întărește afirmația noastră. Este posibil să constituie o explicație și dificultatea de a procura oportun ziarele datorită specificului vieții mi-

litare.

Întrebarea 4 investighează care sunt ziarele spre care se îndreaptă preferințele studenților militari. Li s-a cerut subiecților să indice titlul a trei ziare pe care le citesc, cu posibilitatea de a adăuga și altele. Când încercăm să tragem câteva concluzii din tabelul care prezintă preferințele studenților în acest sens, trebuie să ținem cont de faptul că o serie de cotidiene și săptămânale, la fel ca și câteva reviste, se primesc în mod gratuit de către aceștia. Dintre cotidiene, **Evenimentul Zilei** se situează în topul preferințelor studenților militari cu 52,6%, iar dintre săptămânale cel mai citit este **Observatorul Militar** cu 22,2%, urmat de **Academia Cașavencu** cu 16,5%. Tot la săptămânale, **România Mare** este citită de 12,5% dintre studenți. Remarcăm că o parte din ziarele primite gratuit de studenții militari nu reprezintă de loc o tentativă pentru aceștia, scorul înregistrat de **Vocea României** (1,7%) și **Curierul Național** (3,7%) arată concludent lipsa de interes a studenților pentru aceste publicații.

Tabelul 5.9 Distribuția preferințelor studenților militari pentru ziare și săptămânale

Ziarul; săptămânalul	Frecvențe	Procente	Ziarul; săptămânalul	Frecvențe	Procente
Evenimentul Zilei	156	52,6	România Mare	37	12,5
România Liberă	39	13,3	Vocea România	5	1,7
Adevărul	38	12,8	Curierul Național	11	3,7
Tineretul Liber	22	7,4	Observatorul Militar	69	22,2
Ziua	26	8,6	Ziare locale	17	5,7
Sport	67	22,6	Altele	71	23,9
Academia Cașavencu	49	16,5			

Pentru a cunoaște revistele spre care se îndreaptă preferințele stu-

denților militari, am pus întrebarea 5 care le cerea să indice 3 sau mai multe titluri. Cu 39,7% revista **Viața Militară** este cea mai citită de către studenți. Urmează revistele de știință și tehnică, prioritate având cele care se ocupă de lumea calculatoarelor. Analizând distribuția acestor preferințe pe ani de învățământ, putem remarca că pe un număr de studenți din anul terminal îi preocupă lectura revistelor științifice cu caracter militar, precum și **Revista de Psihologie** și **Magazinul Istoric**, dar ținând cont că toate acestea sunt gratuite, numărul acestor studenți este destul de mic.

Trebuie să spunem că dintre studenții de anul 1 din care, așa cum am mai spus, o bună parte provin din liceele militare, nici unul nu a indicat că citește revistele cu caracter științific pe care le primesc gratuit. În schimb, de două ori mai mulți studenții de anul 1 decât de anul 4 citesc revistele de muzică modernă (**Bravo, Popcorn**), de divertisment (**Salut, Prețul Succesului** etc.), de cinema și cele destinate automobilismului. De asemenea, investigația acestei probleme a arătat că 55 de studenți din care 36 sunt de anul 1, citesc reviste de senzație ca **Infractorul, Dracula, Sex 2000, Playboy** etc., după cum alți 21 citesc reviste ce tratează fenomenele paranormale. Evident că vârsta cititorilor este o explicație plauzibilă a acestor opțiuni. În sfârșit, se remarcă faptul că 17 studenți de anul 4 sunt preocupați de problemele economice indicând titluri ca **Lumea Afacerilor, Capitalul** etc.

Tabelul 5.10 Distribuția preferințelor studenților militari pentru reviste

Revista	Frecvențe	Procente	Revista	Frecvențe	Procente
Viața Militară	118	39,7	Reviste de divertisment	70	23,6
Spirit Militar Modern	13	4,4	Cinema	66	22,2
Revista Trupelor de Uscat	5	1,7	Auto	58	19,5
Pentru Patrie	11	3,7	Social-politice	18	6,1
Revista de Psihologie	14	4,7	Economice	21	7

Reviste de știință și tehnică	85	28,6	Istorice	6	2
Reviste de muzică	64	21,5	Paranormal	21	7,1
Sport	23	7,7	Altele	55	18,6

Seria de întrebări analizate mai sus au urmărit și, în bună măsură au reușit, să arate pattern-urile „cunoașterii politice de tip de output” caracteristice studenților militari.

Urmărirea problemelor guvernamentale și politice, precum și acordarea de atenție politicii sunt într-adevăr angajamente civice limitate, însă fără ele nu ar exista cultură civică. Ele reprezintă componenta cognitivă a orientării civice. (G. Almond, S. Verba, 1996, p. 80).

Subliniem că această componentă este indispensabilă pentru realizarea competenței de ofițer-cetățean.

Am considerat că un indicator al modului de dobândire a cunoștințelor social-politice de către un student îl constituie relația acestuia cu biblioteca, adică dacă frecventează o bibliotecă publică în afară de cea din incinta Academiei, câte cărți cu tematică social-politică a împrumutat de la bibliotecă. În acest scop, întrebarea 6 le-a cerut subiecților să precizeze dacă au permis de cititor la o bibliotecă publică. Tabelul 5.11 arată distribuția răspunsurilor la această întrebare. Procentul de 38% dintre studenți care frecventează o bibliotecă publică este modest, cu atât mai mult pentru studenții din anul 4 care nici măcar nu depășesc media eșantionului. Având la dispoziție celebra bibliotecă **ASTRA** și biblioteca Universității **Lucian Blaga**, precum și biblioteca americană, britanică și franceză, studenții din anul terminal nu fructifică suficient aceste posibilități de informare. Dintre cei care afirmă că au permis de cititor, 54 de studenți din anul 1 și 53 din anul 4 precizează, așa cum li se cere prin întrebarea următoare, și la care bibliotecă publică. Cu alte cuvinte, procentul celor care frecventează o bibliotecă este încă mai scăzut.

Tabelul 5.11 Distribuția eșantionului după posesia permisului de cititor la o bibliotecă publică

		Da	Nu	Non-răspuns	Total

Anul	nr. sub- iecți	59	92	0	151
1	%	39,1	60,1	0	100
Anul	nr. sub- iecți	54	87	5	146
4	%	37	59,6	3,4	100
Total	nr. sub- iecți	113	179	5	297
eșantion	%	38	60,3	1,7	100

În ceea ce privește numărul de cărți cu tematică social-politică pe care studenții le-au împrumutat de la bibliotecă, situația este cea din tabelul 5. 12. Cifrele evidențiază procentul mare al studenților care nu au împrumutat nici o carte, 70,9% din anul 1 și 44,5% din anul 4, iar pe totalul eșantion 57,8%. Situația este în legătură firească cu acelea de la întrebările anterioare referitoare la relația dintre studentul militar și bibliotecă.

Tabelul 5.12 Distribuția eșantionului după numărul cărților cu tematică social-politică pe care le-au împrumutat de la bibliotecă în anul trecut de învățământ

		1-2 cărți	3-5 cărți	5-10 cărți	Peste 10 cărți	Nici o carte	Non- răs- puns	To- tal
Anul	nr. sub- iecți	25	10	0	8	107	1	151
1	%	16,6	6,6	0	5,3	70,9	0,6	100
Anul	nr. sub- iecți	46	21	7	3	65	4	146
4	%	31,6	14,3	4,8	2,1	44,5	2,7	100
Total	nr. sub- iecți	71	31	7	11	172	5	297
eșanti- on	%	23,9	10,4	2,4	3,6	57,8	1,9	100

Invitați prin întrebarea 9 să menționeze autorul și titlul a 3 cărți cu tematică social-politică pe care le au citit în anul trecut de învățământ, pe total eșantion studenții militari au înregistrat un procent

mic, indiferent dacă a fost vorba de 1, 2, sau 3 cărți. În acest sens, tabelul 5.13 este sugestiv. Deoarece diferențele între cei doi ani de studiu care formează eșantionul nostru sunt ne semnificative, prezentăm doar situația pe ansamblul eșantionului.

Tabelul 5.13 Distribuția eșantionului după numărul cărților cu tematică social-politică pe care le-au citit în anul trecut de învățământ

	Răspuns	1 carte	2 cărți	3 cărți	Nici o carte	Total
Total	Frecvențe	60	32	21	184	297
eșantion	%	20,2	10,8	7,1	61,9	100

Procentul atât de ridicat al studenților militari care nu au citit nici o carte social-politică într-un an de învățământ arată o stare de spirit și, implicit, o atitudine către acest domeniu de cultură cât și de formare civică care trebuie să își găsească o ameliorare grabnică.

Am considerat că un indicator important al gradului de însușire al culturii politice de către studenții militari îl reprezintă mediile obținute la disciplinele de științe sociale.

Tabelul 5.14 Distribuția eșantionului după media obținută la disciplinele de științe sociale

		Sub 7,00	7,00 - 8,00	8,00 - 8,99	9,00 - 10	Non-răspuns	Total
Total	nr. subiecți	11	95	149	22	20	297
eșantion	%	3,7	32	50,2	7,4	6,7	100

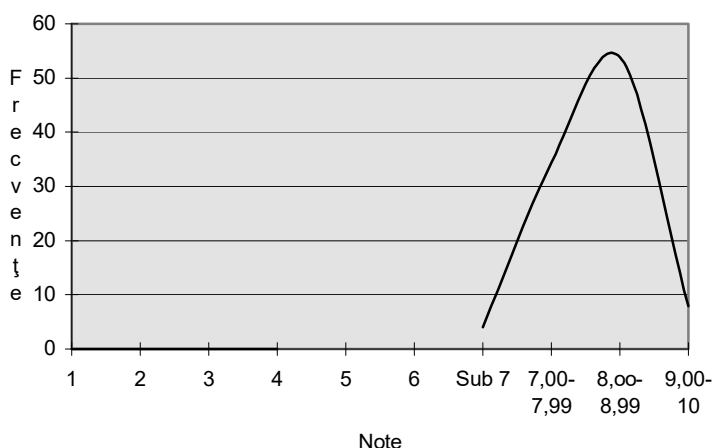
Pentru aceasta întrebarea 10 a cerut subiecților să precizeze media obținută în anul trecut de învățământ la tezele, colocviile și examenele pe care le-au susținut la aceste disciplinele. Situația se prezintă ca în tabelul 5.14.

Făcând graficul frecvenței mediilor așa cum arată figura 1, constatăm că ea nu se înscrie într-o situație teoretică normală ilustrată de curba în formă de clopot a lui Gauss în care de obicei circa 25% din studenți sunt slabi, tot atâta sunt foarte buni, iar 50% sunt stu-

denți mijlocii. (Ioan Jinga, 1983).

Curba din grafic arată că 96% din studenți sunt plasați în categoria buni și foarte buni. Știința notării arată că explicația se găsește în faptul că se practică de către cadrele didactice un sistem de notare indulgentă datorită căruia curba se deplasează spre dreapta (vezi, Muster, D. Hazgan, Aristide Popescu, 1969). În mod firesc un asemenea sistem de notare nu poate avea influențe benefice asupra actului didactic și a motivării studenților pentru însușirea cunoștințelor.

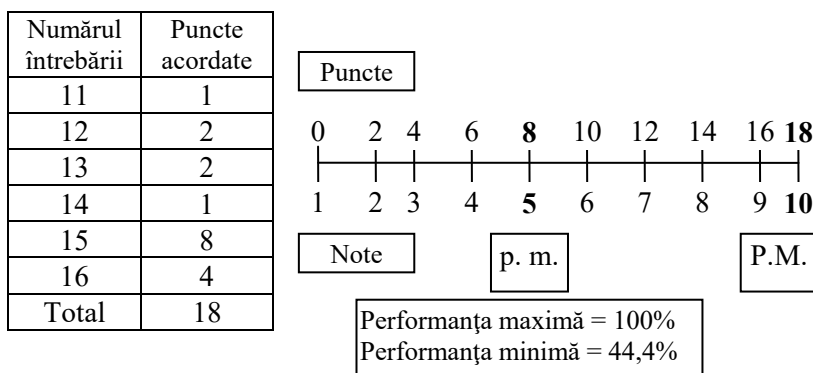
Figura 1. Curba mediilor obținute de studenți militari la disciplinele de științe sociale

Pentru a avea un termen de comparație și a evalua riguros nivelul culturii politice al studenților militari am introdus în chestionar un test de cunoștințe conceput să evalueze câteva elemente teoretice fundamentale pe care trebuie să le cunoască un viitor profesionist militar. Cu alte cuvinte, întrebările 11 la 16 reprezintă un test docimologic elaborat după regulile care îi sunt specifice dar având o sin-

gură particularitate: grila de evaluare a fost întocmită după elementele de răspuns corecte găsite în 10% din chestionare (câte 5% din fiecare an de învățământ investigat). Metoda corespunde evaluării răspunsurilor la întrebările deschise din chestionarul sociologic unde se aplică analiza de conținut pentru clarificarea răspunsurilor, dar bineînțeles că a trebuit să ne raportăm și la elaborarea teoretică corespunzătoare întrebării puse. Se deduce că evaluarea răspunsurilor s-a realizat numai după elementele corecte găsite în cele 10% din chestionare și nu după imperativul unui răspuns teoretic complet.

Grila de evaluare a fost construită în raport de conținutul întrebărilor și de importanța acestora pentru atitudinea și comportamentul politic al unui ofițer. Deși grila stabilită a fost generoasă, în sensul că la nivelul învățământului superior docimologia stabilește o performanță minimă (nota 5) de 60 la 70 de procente din performanța maximă (nota 10) față de cele 44,4% pentru nota 5 cu care am lucrat, rezultatele obținute de studenții militari au fost surprinzător de slabe.

Majoritatea subiecților au obținut punctele acordate la întrebarea 11 (modul de obținere a legitimității puterii politice într-un regim democratic) și la întrebarea 14 (care a fost regimul politic din țara noastră până în decembrie 1989). Parțial s-au dat răspunsuri corecte la întrebarea 12 despre separația puterilor în stat și 13 despre trăsăturile care definesc un sistem politic democratic, cu mențiunea că la aceasta din urmă doar câțiva studenți au indicat mai mult de două trăsături caracteristice acestui sistem. Foarte puțini studenți au răspuns la întrebarea 15 care cerea să explice, pe baza interpretării unui

text accesibil, caracteristicile puterii politice în democrație. De asemenea, foarte mulți studenți, inclusiv din anul 4, nu au dat răspunsurile corecte la cele două probleme ale întrebării 16, echidistanța politică a instituției militare și apolitismul cadrelor militare. Aceste ultime două întrebări au avut și punctajul cel mai mare, întrebarea 15 cu 8 puncte (câte două pentru fiecare din cele patru probleme), pentru relativa ei dificultate a fost considerată întrebare de ierarhizare, iar întrebarea 16 având prevăzute 4 puncte (câte două pentru fiecare problemă în parte) datorită importanței pe care o reprezintă pentru formarea concepției și comportamentului democratic al unui cadru militar.

Media generală a testului docimologic este de 3,51, iar pe ani de studiu situația se prezintă astfel: anul 1 media 3,28 și anul 4 media 3,74. La astfel de medii diferența dintre cei doi ani de învățământ nu mai este relevantă. În aceiași termeni considerăm și diferențele între mediile obținute la test de studenții anului 1 proveniți din liceele militare, 3,54 și de cei din liceele civile, 2,81. Dacă facem un calcul aproximativ pe care ni-l permite tabelul 5.14 cu distribuția eșantionului după mediile obținute la disciplinele de științe sociale, ajungem la o medie pe eșantion de peste 8,00. Comparând mediile generale de la testul docimologic cu media rezultată din calculul nostru, constatăm că ne găsim în fața unei discrepanțe totale. Menționăm că aceste medii concordă doar cu cele obținute la primul examenul de admitere în academiile militare care s-a desfășurat la Liceul Militar „Ștefan cel Mare” din Câmpulung-Moldovenesc în vara anului 1995. Atunci media generală obținută de candidații care proveneau în exclusivitate din liceele militare a fost la psihologie undeva între 4,00 și 5,00, iar la sociologie în jur de 3,50.

Următoarea serie de întrebări a investigat pattern-uri ale partizanatului politic caracteristice studenților militari. Am plecat de la constatarea teoreticienilor politici că exprimarea acestui partizanat se află în armonie cu o democrație funcțională. Acest lucru implică faptul de a te declara de partea cuiva, presupune să ai convingeri și sentimente cu privire la cursul cel mai potrivit al politicii, cu alte cuvinte implică sentimentul politic exprimabil deschis, nu indiferența, dar nici ostilitatea față de alte opțiuni. Prin urmare, partizanatul deschis și moderat este esențial pentru o democrație stabilă și exprimarea lui arată posi-

bilitatea individului de a participa neîngrădit la deciziile electorale. În acest sens, întrebările 17 la 23 au vizat discernerea intențiilor de vot ale studenților militari pentru alegerile din 3 noiembrie 1996.

Am început acest lucru cu sondarea trăirilor pe care le încearcă aceștia în perspectiva exercitării dreptului de vot, deci latura afectivă ce caracterizează percepția acestui fenomenului politic. Distribuția răspunsurilor la întrebarea 17 este prezentată în tabelul următor.

Tabelul 5.15 Distribuția eșantionului după sentimentele pe care le încearcă cu privire la exercitarea dreptului de vot

		Satisfac- ție la vot	Vot din datorie	Nimic particu- lar	Nu știu	Non- răs- puns	Total
Anul 1	nr. sub- iecți	51	43	49	6	2	151
	%	33,8	28,5	32,4	4	1,3	100
Anul 4	nr. sub- iecți	44	56	38	6	2	146
	%	30,1	38,4	26	4,1	1,4	100
Total eșan- tion	nr. sub- iecți	95	99	87	12	4	297
	%	32	33,3	29,4	4	1,3	100

Din tabel observăm că sentimentele sunt distribuite relativ echilibrat, diferențele dintre cele trei alternative semnificative propuse (satisfacție, vot din datorie și nu simt nimic particular) fiind de câteva procente. Interesant este faptul că studenții anului 1 par a fi mai glaciali față de evenimentul pe care urmau să îl trăiască în premieră.

La întrebarea 18 care viza intenția de a exercita dreptul de vot la alegerile generale viitoare, răspunsurile s-au distribuit conform tabelului 5.16.

Tabelul 5.16 Distribuția eșantionului după intenția de a-și exercita dreptul de vot

	Da	Nu	Nu știu	Total
nr. subiecți	236	20	41	297
%	79,5	6,7	13,8	100

Analizând tabelul putem afirma că avem de-a face cu o distribuție relativ normală a intenției de comportament în legătură cu datoria civică de exercitare a dreptului la vot, dar cu un procent destul de ridicat pentru cei care nu știau acest lucru în momentul aplicării chestionarului.

Într-o prelungire firească, întrebarea 19 a cerut subiecților să precizeze către cine se îndreaptă opțiunea lor politică: o personalitate, un partid politic, o doctrină politică sau o combinație între acestea. Tabelul 5.17 ne arată modul de distribuție în acest sens a opțiunilor studenților militari.

Tabelul 5.17 Distribuția opțiunilor politice ale subiecților

	Per- sona- litate	Par- tid	Doc- tri- nă	Perso- na- litate și partid	Partid și doc- trină	Persona- litate, partid, doctrină	Nu știu	Non- răs- puns	To- tal
nr. sub- iecți-lor	81	68	70	23	4	5	42	4	197
%	27,3	22,9	23,6	7,7	1,3	1,7	14, 2	1,3	100

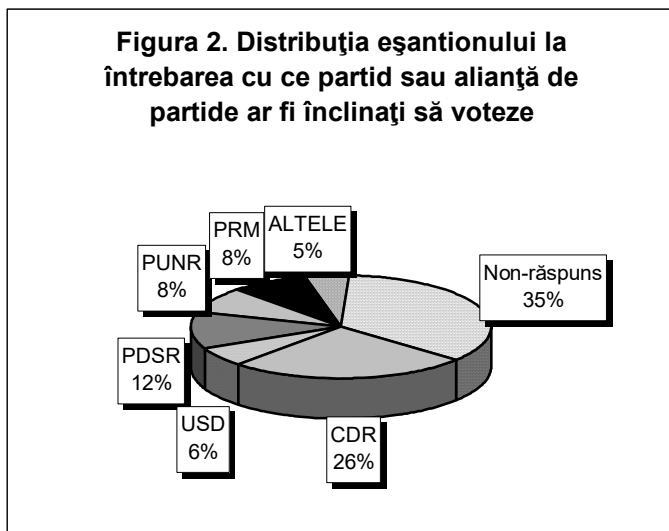
Remarcăm existența unei distribuții oarecum echilibrate între criteriile opțiunilor politice ale studenților militari, cu un accent în plus pe cele legate de o personalitate și un partid politic. Remarcabilă este și orientarea destul de mare a opțiunilor după o doctrină politică.

La întrebarea 20, care cerea subiecților să spună dacă s-au decis pentru un anume partid sau alianță de partide pentru viitoarele alegeri generale, 207 studenți răspund afirmativ, 87 negativ iar 3 nu dau nici un răspuns. În continuare pentru cei care au răspuns afirmativ li s-a cerut să indice cu ce partid sau alianță de partide ar fi înclinați să voteze. Răspunsul subiecților îl prezentăm în figura 2. Prin inspectarea diagramei care ilustrează intențiile de vot pentru alegerile parlamentare, observăm mai întâi procentul mare al non-răspunsurilor, 35% din subiecții investigați. Partidul de guvernământ este creditat cu numai 12% față de 26% pe care îl obține CDR. De asemenea, se confirmă ipoteza tentației membrilor organizației militare pentru oferta naționalistă, prin aceea că împreună PRM și

PUNR obțin 16% din opțiuni. Procentul este dublul față de ce vor

obține aceste partide la alegerile legislative din 3 noiembrie 1996.

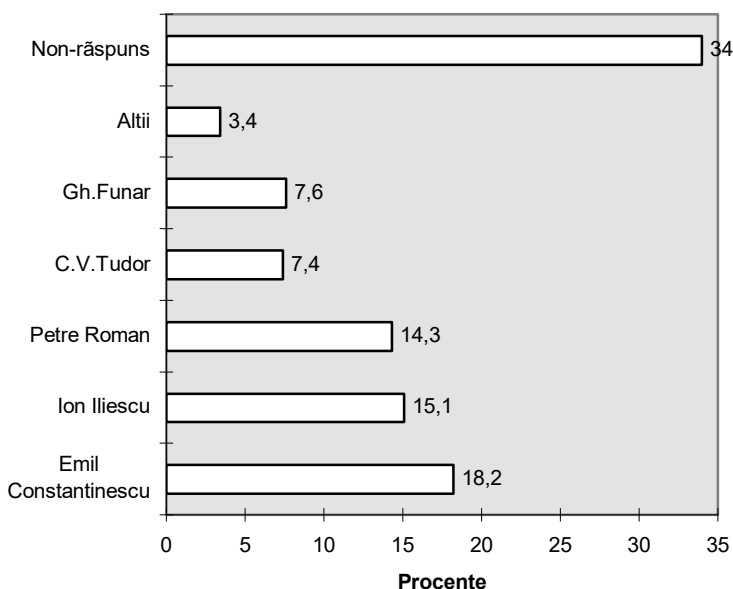
Întrebarea 22 solicită subiecții să precizeze dacă și-au format o

opțiuni cu privire la persoana viitorului președinte al României. Răspunsurile studenților se distribuie astfel: 218 da, 70 nu iar 9 se înscriu în categoria non-răspunsurilor. Pentru cei care au răspuns da, întrebarea următoare le cere să precizeze pe cine ar vota ca președinte în ipoteza că duminica viitoare ar fi alegeri prezidențiale.

Graficul din figura 3 arată că opțiunile subiecților urmează trendul manifestat pentru intențiile de vot la alegerile parlamentare. Emil Constantinescu - liderul CDR - pe primul loc și Ion Iliescu - susținut de PDSR - pe locul doi, deci reprezentanții celor două formațiuni politice clasate în această ordine și la preferințele exprimate pentru alegerile parlamentare. Ideea înclinației naționaliste este susținută de cele 15 procente obținute împreună de Gheorghe Funar și C.V. Tudor. Cu 34% se menține procentul mare al non-răspunsurilor.

Figura 3. Distribuția esantionului la întrebarea pe cine ar vota ca presedinte al României

Întrebarea 24 a fost formulată pentru a investiga opinia subiecților privind ideologia care ar trebui să servească sistemul politic din România.

Tabelul 5.18 Distribuția eșantionului după opinia privind ideologia care ar trebui să servească sistemul politic din România

	De stân- ga	De cen- tru- stânga	De centru	De cen- tru- dreapta	De dreapta	Non- răspuns	To- tal
nr. subiec- ților	10	41	98	87	22	39	297
%	3,4	13,8	33	29,3	7,4	13,1	100

Opțiunile semnificative se îndreaptă spre ideologia ce reprezintă

centrul eșichierului politic cu 33 de procente și spre cea de centru-dreapta cu 29,3 procente. Mai mult sau mai puțin intuitiv, opțiunile studenților militari aproximează suficient de strâns doctrinele politice ale partidelor care vor câștiga alegerile din luna noiembrie.

Următoarea întrebare din chestionar cere părerea subiecților cu privire la direcția spre care se îndreaptă astăzi România. Tabelul 5.19 arată distribuția răspunsurilor la această întrebare. Se observă ponderea răspunsurilor deținute de orientarea spre centru-stânga cu 23,6%, urmată de opțiunea spre centru cu 20,9%. Și în acest caz, față de realitatea vieții sociale din țara noastră în momentul respectiv, când la conducerea statului era președintele Ion Iliescu și PDSR, procentele menționate arată că o bună parte din studenții militari au discernut bine direcția spre care se îndreaptă România sub acea conducere politică.

Tabelul 5.19. Distribuția eșantionului după opinia cu privire la direcția spre care se îndreaptă astăzi România

	Spre dreapta	Spre centru-dreapta	Spre centru	Spre centru-stânga	Spre stânga	Non-răspuns	Total
nr. subiecți-lor	27	57	62	70	30	51	297
%	9,1	19,2	20,9	23,6	10,1	17,1	100

Chestionarul continuă cu o serie de întrebări de opinie, grupate în trei seturi pe următoarele probleme distincte: orientarea pro-democrație, atitudinea față de economia de piață și raporturile instituției militare cu puterea politică. Formularea lor și necesitățile de interpretare au facilitat folosirea indicelui opiniei majoritare propus de sociologul german R. Hofstätter.

$$\hat{I} = \frac{[(p+) - (p-)] * (100 - p0)}{100} \text{ unde:}$$

(p+) = procentul răspunsurilor pozitive la o întrebare de opinie

(p-) = procentul răspunsurilor negative la aceeași întrebare

(p0) = procentul celor „fără opinie” la respectiva întrebare

Indicele opiniei majoritare este o măsurare a atitudinii dominante

care are valoarea minimă -100 (atitudine negativă maximă) și valoarea maximă 100 (atitudine maximă pozitivă).

Prima din seria celor patru întrebări ce vizează orientarea prodemocrație a studenților militari, cere subiecților să își exprime nivelul acordului cu existența mai multor partide politice, răspunsul oferind indicele orientării democratice pluripartidiste. Tabelul 5.20 arată distribuția studenților militari după nivelul acestui acord și prezintă valoarea indicelui opiniei majoritare.

Tabelul 5.20. Distribuția eșantionului după nivelul acordului cu orientarea pluripartidistă

		Acord puter- nic	Acord	Nede- cis	Deza- cord	Deza- cord puter- nic	To- tal	Indicele opinie majorita- re
Anul	nr. sub- ecți	32	51	14	29	25	151	
1	%	21,2	33,8	9,3	19,2	16,5	100	17,5
Anul	nr. sub- ecți	44	58	9	23	12	146	
4	%	30,1	39,9	6,2	15,6	8,2	100	38,7
		Acord puter- nic	Acord	Nede- cis	Deza- cord	Deza- cord puter- nic	To- tal	Indicele opinie majorita- re
Total	nr. sub- ecți	76	109	23	52	37	297	
eșan- tion	%	25,6	36,7	7,7	17,5	12,5	100	29,8

Tabelul pune în evidență o diferență semnificativă între opinia studenților din anul 4 față de cei de anul 1, iar indicii opiniei majoritare corespunzător arată cu prisosință acest lucru. Oricum valoarea acestui indice, de 29,8% pe eșantion, este relativ scăzută față de atitudinea firească față de un principiu esențial al democrației.

Următoarea întrebare din acest set cere subiecților să se pronunțe asupra nivelului acordului lor cu existența în fruntea țării a unui singur om hotărât sau a mai multor oameni cu idei diferite. Întrebarea sondează atașamentul față de ideea conducerii de tip autoritar și paternalist sau de antiautoritarism și de orientarea democratică spre

participarea mai multor oameni la procesul decizional.

La această întrebare, valoarea indicelui de -19,3% arată o atitudine negativă a subiecților investigați față de o conducere de tip democratic. Acum putem înțelege mai bine scorul relativ modest înregistrat la întrebarea vizând orientarea democratică pluripartidistă. El se constituie ca un argument consistent pentru o posibilă concluzie referitoare la precaritățile existente în cultura politică a studenților militari.

Tabelul 5.21 Distribuția eșantionului după răspunsul la întrebarea privind orientarea antiautoritaristă

		Acord puternic	Acord	Ne- decis	Deza- cord	Deza- cord puternic	Non- răspuns	To- tal	Indice- le opinie majori- tare
Anul	nr. subi- ecți	43	35	22	29	21	1	151	
1	%	28,5	23,2	14,6	19,2	13,9	0,6	100	-15,8
Anul	nr. subi- ecți	48	37	14	22	25	0	146	
4	%	32,9	25,3	9,6	15,1	17,1	0	100	-23,5
Total	nr. subi- ecți	91	72	36	51	46	1	297	
eșan- tion	%	30,6	24,3	12,1	17,2	15,5	0,3	100	-19,3

Încercând o explicație în spiritul imaginației sociologice, de fapt, subiecții au exprimat o idee revolută, vehiculată în societatea românească referitor la necesitatea unei conduceri autoritare, dar care, în ultimul timp, a pierdut mult teren. Credem că mai putem adăuga la această încercare explicativă și faptul că, în general, membrii organizației militare manifestă un respect accentuat pentru ordine și ierarhie, atitudine care se extrapolează și în percepția sferelor civile. Aceasta, deoarece din punct de vedere psihologic este dificil pentru oameni să-și compartimenteze atitudinile, adică să aibă un set pentru un context social și altul pentru unul diferit. De aceea, considerăm că și studenții militari au tendința de a generaliza atitudinile din cel mai

relevant context pentru ei, în speță cel militar, cu tot ce are el esențial, în alte sfere, în cazul nostru ordinea social-politică. Dar rămâne esențial faptul că o bună parte din cultura politică democratică pe care o au studenții militari în acest moment nu s-a format prin educație sistematică, ci prin reflectarea, uneori fără discernământ, a opiniilor care domină la un moment dat în unele segmente sociale, sau prin preluarea necritică a acestora din ziarele care promovează astfel de idei. Cu alte cuvinte, cultura politică a studenților militari are un conținut destul de mare format la nivelul conștiinței comune.

Următoarele două întrebări, a căror răspunsuri constituie indici ai orientării pro-democrație, cere subiecților să se exprime asupra oportunității criticii parlamentului și guvernului, mai exact, investighează atitudinea față de libertatea de opinie. Nu vom mai prezenta distribuția acordului studenților după anii de studiu la cele două întrebări, ci numai valoarea indicelui opiniei majoritare, care exprimă sintetic atitudinea subiecților. În același fel vom proceda și la următoarele întrebări.

Tabelul 5.22 Indicele opiniei majoritare asupra oportunității criticii parlamentului și guvernului

Întrebarea	Indicele opiniei majoritare		
	Anul 1	Anul 4	Eșantion
Dacă după ce a fost ales parlamentul nu mai trebuie criticat	46,2	56,6	51
Dacă după ce a fost instalat în funcție guvernul nu mai trebuie criticat	56,8	59,1	57,9

Pe eșantion valoarea atitudinii pozitive este ridicată, peste 50%. Cred că o bună parte din manifestarea acestei atitudinii pozitive a studenților militari la aceste două întrebări se poate pune pe seama impactului presei care a reușit să sfarme tabuurile care ne-au condiționat mental și comportamental atâta timp.

Cel de al doilea set de întrebări de la numărul 26 măsoară prin cele patru întrebări ale sale atitudinea subiecților față de economia de piață.

Examinând valorile indicelui opiniei majoritare din tabelul 5.23, observăm faptul că el trece bine de 50 de procente la trei întrebări, iar

la cea de a patra este extrem de apropiat de această cifră. Însă trebuie să evidențiem diferențele de până la 20% în favoarea anului 4, lucru ce pune în relief plusul de cultură politică și economică dobândit de studenții acestui an de învățământ. Totuși mai trebuie să remarcăm și faptul că cel mai mic nivel, indiferent de anul de studii, l-a înregistrat măsura atitudinii față de cei care își deschid firme particulare. Putem avansa ideea că influența negativă a percepției studenților militari al acestui aspect important pentru făurirea economiei de piață se datorează mediatizării numeroaselor cazuri de ilegalitate și corupție manifestate în acest domeniu.

Tabelul 5.23 Indicii opiniei majoritare al atitudinii față de economia de piață

Întrebarea	Indicele opiniei majoritare		
	Anul 1	Anul 4	Eșantion
Economia de piață este bună pentru dezvoltarea viitoare a României	49,4	72,9	60,6
Privatizarea este bună pentru dezvoltarea țării	67,1	84,3	74,9
Investițiile străine în România favorizează dezvoltarea economiei românești	54,7	63,4	58,9
Cei care își deschid firme particulare contribuie la dezvoltarea economică a țării	38,9	59,6	48,9

Cel de-al treilea set de întrebări de la numărul 26, măsoară atitudinea studenților militari față de rolul pe care trebuie să îl joace instituția militară în competiția pentru putere dintre partidele politice. Considerăm că cele trei întrebări puse sunt esențiale pentru un comportament democratic al unui ofițer și dacă scorurile la primele două pot fi considerate acceptabile, la o analiză mai atentă realizăm că încă mulți din viitorii profesioniști militari consideră că pentru a-și atinge interesele proprii armata trebuie să se angajeze în lupta politică sau să fie atașată partidului aflat la putere.

Cât despre valoarea indicelui care exprimă o posibilă atitudine a viitorilor ofițeri în caz de criză politică, el devine relevant pentru nivelul scăzut al cunoștințelor politice pe care le dețin mare parte din studenții militari, cel puțin în sensul întrebărilor puse. Atitudinea ne-

gativă de 31,6% arată în mod cert lipsa de informații dobândite prin sistemul de învățământ la care sunt supuși aceștia.

Tabelul 5.24 Indicii opiniei majoritare al atitudinii față de relația dintre instituția militară și puterea politică

Întrebarea	Indicele opiniei majoritare		
	Anul 1	Anul 4	Eșantion
Instituția militară pentru a-și atinge interesele proprii (resurse economice și financiare) trebuie să se angajeze în lupta politică între partidele politice	54	51,7	52,9
Instituția militară pentru a-și atinge interesele proprii trebuie să fie atașată partidului aflat la putere	38,2	47,6	42,9
În situații de criză armata trebuie să intervină în viața politică a țării	-28	-35	-31,6

Întrebarea 27 este complexă, ea prezintă două seturi de câte trei întrebări ce vizează exprimarea preferinței față de intervenția statului în societate (statul minimal) și, în legătură cu aceasta, un set de alte trei întrebări formulate ca indicatori ai valorizării libertății sociale. La prima întrebare din primul set, măsura preferinței pentru un stat minimal este construită cu indicatorul ce exprimă opțiunea pentru „o organizare socială în care individul este răspunzător pentru el însuși, în mai mare măsură decât statul” versus „o organizare socială unde în egală măsură, atât statul cât și individul sunt răspunzători” sau „o organizare socială în care statul să fie răspunzător pentru fiecare individ”. Având în vedere că nu au fost diferențe semnificative între preferințele studenților din cei doi ani de studiu, vom prezenta numai situația pe ansamblul eșantionului.

Tabelul 5.25.1 cu distribuția studenților după opțiunile la primul set de întrebări ce vizează atitudinea față de statul minimal, evidențiază că indicatorul preferinței pentru societatea în care individul este răspunzător de el însuși în mai mare măsură decât statul (42,7%), este depășit de opțiunea pentru o răspundere egală între individ și stat (47,5%), iar preferința față de statul răspunzător pentru fiecare individ primește un procentaj nesemnificativ. Indicele opiniei majoritare reprezintă -10%, ceea ce arată o atitudine negativă față de statul minimal.

Tabelul 5.25.1 Distribuția eșantionului după preferința asupra organizării sociale

	Organizare socială în care individul este răspunzător pentru el însuși în mai mare măsură decât statul	Organizare socială unde în egală măsură, atât statul cât și individul, sunt răspunzători	Organizare socială în care statul să fie răspunzător pentru fiecare individ	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	127	141	20	9	297	
%	42,7	47,5	6,7	3,1	100	-10

Dar așa cum arată tabelul următor, aceste procente și implicit indicele opiniei majoritare se accentuează în defavoarea opțiunii pentru un stat minimal. Astfel, în următorul set de trei întrebări, preferința pentru un stat minimal exprimată de indicatorul „guvern centrat pe asigurarea posibilităților de acțiune pentru indivizi” primește doar 9,1% din opțiuni și este depășit clar de indicatorul pentru un guvern care, pe lângă asigurarea acestor posibilități, are în vedere și „satisfacerea nevoilor de bază ale indivizilor” care întrunește 63,7%. Indicatorul reprezentat de un guvern centrat numai pe satisfacerea nevoilor de bază ale cetățenilor, cu alte cuvinte un stat de tip comunitar, ajunge la un indice de 24,1.

Tabelul 5.25.2 Distribuția eșantionului după preferința asupra acțiunii statului (statul minimal)

	Guvern centrat pe asigurarea posibilităților de acțiune pentru indivizi	Guvern centrat atât pe asigurarea posibilităților de acțiune pentru indivizi cât și pentru satisfacerea nevoilor de bază	Guvern centrat pe satisfacerea nevoilor de bază ale cetățenilor	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	27	189	72	9	297	
%	9,1	63,7	24,1	3,1	100	- 68,4

Indicele opiniei majoritare de -68,4% arată, în acest caz, o valoare mult mai ridicată a atitudinii negative a studenților militari pentru un stat minimal, preferința acestora îndreptându-se prioritar spre un stat care să se ocupe și de satisfacerea nevoilor de bază ale indivizilor. În marginea celor două din urmă seturi de întrebări am putea spune că liberalismul caracteristic societății democratice, cu posibilitățile ce le oferă manifestări inițiativei creatoare a individului, dar și cu responsabilitatea ce decurge din acțiunile acestuia, nu întrunește adeziunea prea multor studenților militari, dar este clar că în acest moment atitudinea este similară cu cea a societății românești în ansamblul ei.

În sfârșit, al treilea set de întrebări măsoară valorizarea libertății sociale construită din indicatorul „o societate cu oameni liberi, în care fiecare să se dezvolte fără a-i stânjeni pe ceilalți”, versus „o societate în care diferențele între clase să nu fie atât de puternice” sau „o societate a egalității”. Tabelul 5.25.3 ilustrează aprecierea libertății de către studenții militari. În marginea acestui tabel putem face două remarci: prima că opțiunile subiecților sunt în consonanță cu cele vizând problema statului minimal și a doua, că o cincime din respondenți preferă încă o societate de tip comunitar.

Tabelul 5.25.3 Distribuția eșantionului după atitudinea față de libertatea socială

	Societate cu oameni liberi în care fiecare să se dezvolte fără a-i stânjeni pe ceilalți	Societate cu oameni liberi, în care fiecare să se dezvolte fără a-i stânjeni pe ceilalți, dar în care diferențele între clase să nu fie așa de puternice	Societate a egalității în care nimeni să nu fie nevoiaș, iar diferențele între clase să nu fie așa de puternice	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	94	137	57	9	297	
%	31,7	46,1	19,1	3,1	100	- 29,1

Așa cum am mai spus în altă parte, deoarece problema naționalismului este și probabil va rămâne încă mult timp o problemă actuală în țara noastră, am introdus întrebarea 28 pentru a vedea atitudinea studenților militari față de aceasta. Și această întrebare, la fel ca cele de mai înainte, este formată din trei seturi de itemi.

Tabelul 5.26.1 Distribuția eșantionului după atitudinea față de naționalism

	Pentru naționalism dar nu pentru șovinism	Pentru abandonarea naționalismului	Pentru naționalism neșovăit și intransigent	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	202	31	44	20	297	
%	68	10,4	14,8	6,8	100	39,9

Tabelul 5.26.2 Distribuția eșantionului după atitudinea față de naționalism

	Naționalismul este singura cale de dezvoltare a unui popor	Un popor se poate dezvolta și fără naționalism	Naționalismul cultivat în cadrele adevărului dezvoltă valorile unui popor	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	30	45	195	27	297	
%	10,1	15,1	65,7	9,1	100	36,8

Indicatorii atitudinii pozitive se impun suficient de clar la aceste întrebări; la prima, preferința pentru naționalism dar nu pentru șovinism și la a doua, preferința pentru un naționalism cultivat în cadrele adevărului care conduce la dezvoltarea valorilor unui popor. Dar, cum vom vedea imediat, la cel de al treilea set de întrebări referitoare la problema naționalismului, răspunsul studenților militari contrazice complet cele de mai înainte, cu toate că, după părerea noastră, alegerea atitudinii pozitive era poate mai evidentă decât în primele două cazuri.

Tabelul 5.26.3 Distribuția eșantionului după atitudinea față de naționalism

	Ordinea socială este asigurată numai de naționalism	Naționalismul este cauza războaielor și conflictelor sociale și ca atare trebuie depășit	Non-răspuns	Total	Indicele opiniei majoritare
nr. subiecți	126	77	94	297	
%	42,4	25,9	31,7	100	- 11,4

Aici două aspecte au condus la indicele negativ al opiniei majoritare: primul, cele 42,4% din preferințe pentru afirmația că ordinea socială poate fi asigurată numai de naționalism și care reprezintă atitudinea negativă și, al doilea, procentul ridicat de non-răspunsuri, 31,7. Oricum, situația se prezintă ca un paradox față de răspunsurile la primele două seturi de întrebări despre problema naționalismului.

Întrebarea 29 a urmărit să vadă cum percep studenții militari funcționarea legalității în societatea noastră. Li s-a cerut subiecților să se pronunțe dacă, într-o situație ipotetică ministrul de interne al țării aflat la volanul mașinii personale și oprit de un polițist pentru depășire de viteză, va fi sancționat de acesta. Dintre studenți 78,5% consideră că „sigur, nu” va fi sancționat și 13,1% „probabil, nu”. Celelalte trei posibilități de răspuns au întrunit doar 9,4%. Evident, opinia studenților reflectă suficient de exact situația existentă în acel moment în societatea românească în legătură cu supremația legii.

Întrebarea 30 cere subiecților să-și exprime acordul sau dezacordul cu două deziderate importante pentru această perioadă de tranzi-

ție pe care o străbate România. Prima vizează intrarea țării noastre în structurile NATO, problemă de mare interes, extrem de mediatizată iar pentru partidele politice monedă pentru a obține capital electoral. Cea de a doua se referă la controlul civil al instituției militare, dimensiune esențială a unui sistem politic democratic. La prima, distribuția studenților militari se prezintă ca în tabelul 5.27.

Tabelul 5.27 Distribuția eșantionului după nivelul acordului cu intrarea țării noastre în structurile NATO

		Acord puternic	Acord	Ne-decis	Dezacord	Dezacord puternic	Total	Indicele opiniei majoritare
Anul	nr. subiecți	100	40	4	6	1	151	
1	%	66,2	26,5	2,6	4	0,7	100	85,7
Anul	nr. subiecți	85	39	11	6	5	146	
4	%	58,2	26,7	7,5	4,1	3,4	100	71,6
Total	nr. subiecți	185	79	15	12	6	297	
eșantion	%	62,3	26,6	5,1	4	2	100	78,7

Cifrele din tabel arată o atitudine exprimată tranșant de către studenții militari pentru intrarea țării noastre în structurile NATO. Singurul lucru care merită semnalat îl reprezintă un raport ierarhic invers față de cum ar fi fost de așteptat în mod normal, adică studenții de anul 1 îi devansează cu 14,1 procente pe cei din anul 4. La întrebarea următoare această diferență chiar crește cu câteva procente, când în mod normal ar fi trebuit să fie invers și într-un caz și în celălalt. Așteptările noastre erau justificate de informațiile pe care, în legătură cu întrebarea pusă, studenții de anul 4 le-au obținut la unele discipline de științe sociale sau militare pe care le-au parcurs.

Tabelul 5.28 Distribuția eșantionului după nivelul acordului cu controlul civil al instituției militare

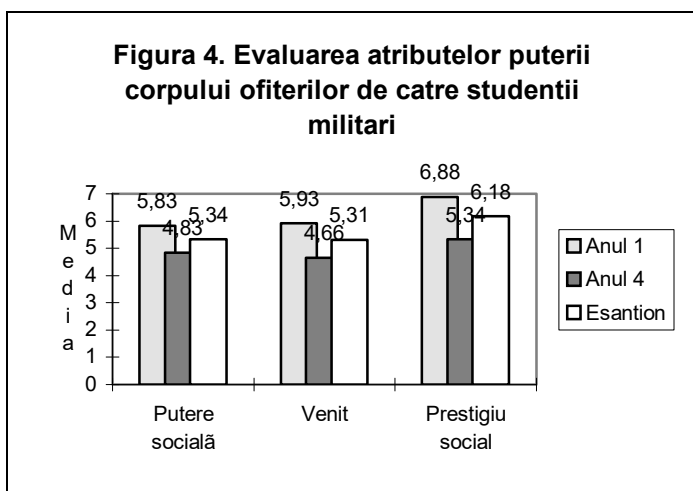
		Acord	Acord	Ne-	De-	Deza-	Non-	Total	Indice-
--	--	-------	-------	-----	-----	-------	------	-------	---------

		puter- nic		decis	za- cord	cord puter- nic	răs- puns		le opinie ma- jori- tare
Anul	nr. subiec- ților	12	26	34	33	45	1	151	
1	%	7,9	17,3	22,5	21,8	29,8	0,7	100	- 20,3
Anul	nr. subiec- ților	8	23	20	30	65	0	146	
4	%	5,5	15,7	13,8	20,5	44,5	0	100	- 37,7
Total	nr. subiec- ților	20	49	54	63	110	1	297	
eșan- tion	%	6,7	16,6	18,2	21,2	37	0,3	100	- 28,4

Procentele din tabelul de mai sus înscrise în clasele de acord cu controlul civil al instituției militare și indicele opiniei majoritare care arată sintetic atitudinea studenților militari în acest sens, întăresc convingerea noastră că socializarea politică a studenților militari este precară. Raportându-ne numai la studenții de anul 4 și încercând să răspundem la interogația generată de atitudinea negativă extrem de tranșant exprimată împotriva unui principiu fundamental ce întemeiază relația dintre instituția militară și societatea civilă, nu putem găsi o explicație cauzală decât în faptul că nimeni și la nici o disciplină pe care au făcut-o acești studenții militari, nu le-a vorbit despre controlul civil al instituției militare și, în general, despre rolul și locul armatei în sistemul politic democratic. Dialogând cu studenții în marginea acestei probleme, am constatat că răspunsurile lor își găseau originea în orgoliul șifonat al militarului de carieră când „civili” își bagă nasul în treburile lui. În afara deținerii unor informații adecvate, o asemenea reacție devine de înțeles.

Următoarea întrebare invita studenții militari să evalueze pe o scală ordinală măsura în care ofițerii armatei române dețin atributele de putere caracteristice de fapt oricărui segment social distinct. Folosind precodificarea răspunsurilor așa cum am stabilit-o, am obținut media fiecărui atribut de putere pe ani de studiu și eșantion așa cum

se prezintă în figura 4. Transformate în calitative, mediile sunt satisfăcătoare pe eșantion. Studenții anului 4 cu mediile de 4,83 și 4,66 apreciază puterea socială și venitul corpului ofițerilor ca fiind nesatisfăcătoare. Acest lucru trebuie să dea de gândit și, în acest sens, trebuie să se depășească clișeele verbale când se discută despre locul și rolul perceput în sistemul social de membrii grupului militar, pentru că nivelul ridicat de încredere de care se bucură instituția militară în societatea românească, evidențiat de toate sondajele de opinie din ultimii ani (D. Sandu, 1996, p. 271), nu este același lucru cu evaluările proprii ale membrilor organizației militare legate de clasicele

atribute de putere.

Întrebarea 32 solicita numai studenții de anul 4 să aprecieze posibilitatea de a participa în mod deschis, fără rețineri, la discuțiile și dezbaterile care au loc în orele de curs și seminar, pe terenurile de instrucție sau cu ocazia întâlnirilor cu diverși comandanți și șefi. (Studenții de anul 1 nu ar fi dat răspunsuri relevante deoarece experiența lor în acest sens practic nici nu exista.)

Tabelul 5.29 Distribuția studenților militari de anul 4 după evaluarea modului deschis de participare la dialog în diferite situații

		Cate- goric,	Proba- bil, da	Nu știu	Probabil, nu	Categoric, nu	Total	Indicele opinieii
--	--	-----------------	-------------------	------------	-----------------	------------------	-------	----------------------

		da						majori- tare
Anul	nr. sub- iecți	39	63	7	21	16	146	
4	%	26,7	43,1	4,8	14,4	11	100	41,4

Rostul formulării acestei întrebări rezidă în teoria socializării politice care afirmă că pattern-urile autorității nonpolitice la care este expus un individ, au mai târziu un efect important asupra atitudinilor sale față de autoritatea politică. Dintre aceste autorități familia și școala, prin crearea posibilității de a participa la decizii și dialog, reprezintă din acest punct de vedere factori de socializare politică latentă, care, în timp, facilitează transferul de atitudini din tărâmul nonpolitic în cel politic. Indicele opiniei majoritare este favorabil aprecierii că în ATU există un cadru adecvat, deschis dialogului. Totuși 25,4% dintre studenții militari din ultimul an de studiu îi contestă existența fie categoric, fie probabil. În prelungirea întemeierii teoretice a întrebării de mai înainte, am cerut subiecților să spună cât de des discută probleme politice cu alți oameni.

Tabelul 5.30 Distribuția eșantionului după frecvența discuțiilor pe probleme politice cu alți oameni

		Aproape zilnic	O dată pe săptămână	Din când în când	Nicio dată	Total
Anul	nr. sub- iecți	3	15	109	24	151
1	%	2	9,9	72,9	15,9	100
Anul	nr. sub- iecți	11	6	120	9	146
4	%	7,5	4,1	82,2	6,2	100
Total	nr. sub- iecți	14	21	229	33	297
eșantion	%	4,7	7,1	77,1	11,1	100

Din tabelul 5.30 se observă că clasa celor care discută probleme politice cu alți oameni din când în când se impune clar ca fiind pattern-ul de comunicare politică caracteristic studenților militari.

Întrebarea 34 solicită subiecții să aprecieze măsura în care rigoarea instituției militare influențează interesul, percepția și judecățile lor asupra fenomenului politic. Aceeași întrebare a fost adresată și

studenților de anul 1 deoarece, așa cum am văzut, majoritatea provin din licee militare și au experiență în acest sens.

Tabelul 5.31 Distribuția eșantionului după aprecierea influenței rigurilor instituției militare asupra percepției fenomenului politic

		Ca- tego- ric, da	Cu rezer- ve, da	Nu știu	Cu rezer- ve, nu	Catego- ric, nu	Non răs- puns	To- tal	Indi- cele opi- niei ma- jorita re
Anul	nr. subi- ecți	16	38	49	17	29	2	151	
1	%	10,6	25,2	33,5	11,3	19,1	1,3	100	3,5
Anul	nr. subi- ecți	23	46	28	20	27	2	146	
4	%	15,7	31,5	19,2	13,7	18,5	1,4	100	11,9
Total	nr. subi- ecți	39	84	77	37	56	4	297	
eșan- tion	%	13,1	28,3	25,9	12,5	18,9	1,3	100	7,3

Am considerat ca atitudine pozitivă afirmația după care, într-o formă sau alta, instituția militară influențează percepția fenomenului politic de către membri ei. Acest lucru este recunoscut categoric sau cu rezerve de 41,4% dintre studenții militari, valoarea indicelui opiniei majoritare fiind edificator în acest sens. Presupunem că datorită nivelului modest al socializării politice al studenților militari, o parte dintre ei nu pot elabora o judecată pertinentă pentru înțelegerea impactului pe care îl are mediul organizațional militar asupra interesului și opțiunilor lor politice. Lipsindu-le fundamentul teoretic adecvat, afirmațiile subiecților pot fi simple intuiții.

Ultima întrebare de opinie cere numai studenților militari din anul 4 să aprecieze măsura în care procesul de învățământ din ATU îi pregătește în perspectiva creșterii influenței politice a corpului ofițerilor în condițiile contemporane.

Tabelul 5.32 Distribuția studenților militari de anul 4 după modul în care consideră că ATU îi pregătește pentru roluri politice

		Cate- go- ric, da	Proba- bil, da	Nu știu	Proba- bil, nu	Catego- ric, nu	Non- răspuns	To- tal	In- dice le opi- niei ma- jori- - tare
Anul	nr. subiec- ților	9	53	20	38	23	3	14 6	
4	%	6,2	36,3	13,7	26	15,7	2,1	10 0	0,8

Procentul cumulat, de 42,5%, al răspunsurilor afirmative la această întrebare, se găsește în echilibru cu cel al răspunsurilor negative de 41,7%, iar indecșiile adună 15,8%. Toate procentele la un loc produc un indice al opiniei majoritare de numai 0,8%. Devine foarte clar că acest rezultat, care evidențiază realitatea procesului de învățământ care se desfășoară în ATU pentru socializarea politică a studenților militari, întemeiază concluzia că nivelul acestuia nu este cel care ar trebui să asigure cultura politică adecvată viitorilor profesioniști militari, membri ai unui grup social important din structura socială a societății noastre.

CONCLUZII

Datorită amploarei profesionalizării militare contemporane, a suprapunerii crescătoare dintre strategie și politică, constatăm transformarea corpului ofițerilor în unul din cele mai importante grupuri de presiune politică. În țările aflate în tranziție spre democrație, așa cum este și România, se află în plină desfășurare definirea unor relații noi între puterea politică și instituția militară, precum și dintre aceasta din urmă și societatea civilă. Acest proces se desfășoară împreună cu cel de profesionalizare și democratizare a armatei, proces care presupune transformări esențiale atât în structura și formele de organizare specific militare cât și/sau în concepția, mentalitatea și comportamentul membrilor instituției militare.

Acestui evantai de probleme importante al vieții sociale contemporane legate de fenomenul militar a căutat să le dea un răspuns cât mai strâns traviul pe care l-am întreprins. Demersul nostru este o încercare de abordare globală a acestei problematice. La rândul ei, investigația empirică făcută asupra gradului de socializare politică a studenților militari a evidențiat importanța acestui proces complex și subtil pentru formarea viitorilor profesioniști militari ai unei societăți aflate în tranziție spre democrație.

Traviul teoretic a decantat câteva idei de bază pe care am construit ideatica lucrării noastre. Ele reprezintă reperele și articulațiile majore ale întregului demers teoretic și al investigației empirice pe care am realizat-o și care, în mod firesc, se convertesc în principalele concluzii ale lucrării.

➤ Forțele armate din toate țările sunt simbolul suveranității statului și primele apărătoare împotriva unui posibil atac extern sau cele care, în ultimă instanță, sunt chemate să asigure ordinea internă. Având un prestigiu înalt datorită acestei responsabilități, dispunând și de resursele materiale necesare pentru a o îndeplini, armata exercită un grad semnificativ al influenței politice. În acest sens, ofițerul

modern, indiferent de natura culturii politice în care trăiește, este orientat spre maximizarea influenței sale în viața politică.

➤ Profesionalizarea militară, variabilă sociologică independentă, i-a transformat pe ofițeri în experți instruiți tehnic și organizațional în management-ul violenței, constituiți într-un corp ce se sprijină pe o educația comună și pe o cultură profesională specifică. În virtutea acestui lucru, a potențialului coercitiv al profesiei militare, a resurselor uriașe investite în armată, corpul ofițerilor a devenit un important grup de presiune în viața politică.

➤ În condițiile războiului modern, linia de demarcație dintre politică și strategie devine tot mai difuză, astfel că chiar deciziile militare locale pot avea uneori serioase reverberații de ordin politic. Datorită acestui lucru, ofițerii moderni sunt instruiți să rezolve probleme politico-strategice. Putem spune că amploarea profesionalizării militare aduce aproape o fuziune a rolurilor militarilor cu rolurile politice.

➤ Datorită marilor schimbări de ordin tehnologic și organizațional, profesia militară a devenit astăzi mult mai complexă, făcând ca instituția armatei luată ca un întreg să arate o notabilă similitudine cu societatea civilă. Practica și instruirea militară contemporană dă elitei militare experiență și competență managerială în conducerea a ceva care, cu excepția câtorva funcții, devine o replică a societății civile. Datorită acestui lucru, expansiunea rolului politic al ofițerilor pare să fie un fenomen major important în cele mai multe țări.

➤ Societatea contemporană oferă suficiente argumente ca să putem vorbi de puterea socială a profesiei militare, implicit a ofițerilor ca elită profesionistă. Ea se manifestă în două tipuri de procese: primul - creșterea influenței normative a armatei, adică a abilității acesteia de a disemina în marele public valorile relevante pentru profesia militară; al doilea - accentuarea influenței politice a armatei, a capacității acesteia de a depăși rezistențele referitoare la obiectivele care au consecințe pentru instituția militară.

➤ Armata este o structură organizațională formală modernă în care are loc fuziunea dintre profesionalismul militar și birocrație. Datorită acestei fuziuni, tipul de comandant „eroic“ este înlocuit cu cel managerial, lucru care influențează motivațiile, percepțiile și cunoștințele ofițerilor și cauzează, printre altele, tendința de a influența

viața politică sau de a interveni uneori direct în politică.

➤ Ca produs al mecanismelor socializării intraprofesionale, al rolului jucat de organizația militară formală, identificăm un mod specific de gândire al membrilor organizației militare care pune bazele unui Weltanschauung specific al acestora care, printre altele, se distinge prin patriotism, alarmism și conservatorism politic.

➤ Problema centrală legată de armată în orice sistem social-politic este controlul civil al acesteia. În societatea democratică, controlul civil este esențial pentru a asigura faptul că armata va răspunde la voința poporului și va fi gestionată corespunzător pentru a realiza obiectivele globale ale țării.

➤ În perioada de tranziție spre societatea democratică problema fundamentală a instituției militare este profesionalizarea și democratizarea acesteia. Cele două componente aflate în strânsă legătură sunt procese pe termen lung, care necesită prefaceri structurale, de concepție, atitudine și comportament de esență democratică.

➤ Reglementarea statutului constituțional al armatei în societatea democratică realizează echidistanța politică a acesteia și apolitismul cadrelor militare în limitele legii.

➤ Un factor decisiv pentru integrarea profesioniștilor militari în societatea democratică îl reprezintă procesul socializării politice a cadrelor militare în spiritul valorilor și normelor sistemului politic democratic. Rezultatul acestui proces este modelul soldatului-cetățean.

Plecând de la această ultimă concluzie, am investigat gradul socializării politice a studenților din instituțiile de învățământ superior din armată. Cercetarea întreprinsă a permis conturarea orientărilor cognitive, afective și evaluative ale studenților militari față de sistemul politic și de relația acestuia cu subsistemul militar și, drept urmare, a creat posibilitatea evaluării culturii lor politice, a gradului în care ei se percep ca actori politici. În acest fel investigația a reușit să surprindă pattern-urile opțiunilor politice ale acestora și să evalueze eficiența procesului de socializare politică la care sunt supuși studenții militari, discernând contribuția factorilor nemijlociți cât și ai celor latenți implicați în acest proces.

Concepțiile, atitudinile și comportamentele studenților militari, pe care investigația noastră a reușit să le surprindă, exprimă o experiență

particulară de socializare politică. Aspectele mai importante pe care cercetarea le-a pus în evidență sunt:

- Modalitatea în care studenții militari dobândesc informațiile care concură la formarea pattern-urilor cognitive, adică „cunoașterea de output” a problemelor politice și guvernamentale, se realizează mai mult prin vizionarea și audierea emisiunilor de radio și televiziune pe teme social-politice decât prin cititul presei, care pentru 49,8% dintre studenți este o activitate întâmplătoare.

- Relația cu bibliotecile publice a studenților militari se găsește la cote modeste, doar 38% dintre ei au permis de cititor, iar 57,8% din studenții cuprinși în eșantion nu au împrumutat nici o carte cu tematică social-politică de la bibliotecă. De asemenea, interesul pentru studiul literaturii social-politice este scăzut, 61,9% din subiecții investigați nu au citit nici o lucrare de acest gen.

- Rezultatele slabe la testul de cunoștințe care și-a propus să evalueze câteva elemente esențiale ale culturii politice pe care trebuie să le dețină un viitor ofițer, se găsesc în discrepanță cu performanțele foarte bune și bune obținute de studenții militari la disciplinele de științe sociale. Curba mediilor la aceste discipline arată că 96% din studenți sunt plasați în categoria buni și foarte buni, ceea ce pune în evidență că avem de-a face cu un sistem de notare indulgent care nu poate avea influențe benefice asupra actului didactic cât și a motivării studenților pentru însușirea cunoștințelor de științe sociale.

- În general, opțiunile politice ale studenților militari nu diferă prea mult de cele ale electoratului românesc în ansamblul său, cu observația că acordarea a 16% din intențiile de vot partidelor care supralicitează oferta naționalistă confirmă ipoteza că militari sunt tentați, mai mult de cât alte grupuri sociale, de o asemenea ofertă politică.

- Seturile de întrebări care au investigat orientarea favorabilă democrației a studenților militari, atitudinea acestora față de economia de piață cât și atitudinea lor față de rolul pe care trebuie să îl joace instituția militară în sfera politicii au relevat câteva neajunsuri ale culturii politice a studenților militari. Ele își găsesc explicația în faptul că o bună parte din cultura politică democratică a viitorilor profesioniști militari nu este formată prin educație sistematică ci, prin reflectarea, uneori fără discernământ, a opiniilor care domină la un

moment dat unele segmente sociale sau prin preluarea necritică din presă a unor idei. Acest lucru este cel mai bine ilustrat de scorurile negative ale indicelui opiniei majoritare la o serie de întrebări importante cum ar fi cele care au vizat atitudinea față de o conducere de tip democratic, față de intervenția armatei în viața politică în caz de criză, față de controlul civil al instituției militare sau la una din întrebările care definea atitudinea față de naționalism.

- Evaluarea de către studenții militari a atributelor de putere pe care le dețin ofițerii armatei române a înregistrat medii cuprinse între 5,31 și 6,18, ceea ce ar trebui să fie un motiv de reflexie și acțiune pentru liderii care se află la vârful instituției militare.

- Cercetarea a evidențiat că în A.T.U. există un cadru adecvat, deschis dialogului, însă indicele opiniei majoritare la întrebarea dacă academia îi pregătește suficient pe viitorii ofițeri pentru roluri politice este de numai 0,8%.

Toate aceste aspecte reieșite din cercetarea noastră ne conduc la concluzia finală că procesul socializării politice a studenților militari trebuie ameliorat. Pentru o armată aflată în tranziție spre democrație acest lucru reprezintă un proces esențial care trebuie realizat.

Anexă

CHESTIONAR

Conform modelului ofițerului stabilit prin concepția reformei învățământului militar, una din competențele esențiale care trebuie realizate este aceea a *ofițerului-cetățean*. Pentru a evalua și ameliora procesul de formare a acestei competențe în A.T.U., vă rugăm să răspundeți la întrebările din acest chestionar. Menționăm că ancheta urmărește scopuri strict științifice și în acest sens vă asigurăm de confidențialitatea răspunsurilor.

În speranța că ne veți oferi sprijinul, vă mulțumim pentru colaborare și vă reținem atenția cu două indicații de ordin tehnic:

1. la întrebările cu variante de răspuns indicate, alegeți răspunsul încercuind litera indicativă sau literele corespunzătoare în cazul când există posibilitatea mai multor opțiuni la întrebarea dată, de exemplu nr. 19;

2. la celelalte întrebări, exprimați răspunsul dumneavoastră cât mai concis posibil.

1. Credeți că este bine ca un student militar să aibă cultură politică?

- a. Da
- b. Nu
- c. Nu știu

2. Vă rugăm să ne spuneți când ați vizionat sau audiat ultima oară o emisiune pe teme social-politice:

- a. În ultimele 7 zile
- b. Cu 8-14 zile în urmă
- c. Cu 15-30 zile în urmă
- d. Cu mai mult de 30 de zile în urmă
- e. Nu știu

3. Cititul presei pentru a vă informa despre evenimentele social-politice

este pentru dvs. o preocupare:

- a. Zilnică
- b. Săptămânală
- c. Întâmplătoare
- d. Nu mă preocupă

4. Vă rugăm să menționați titlul ziarelor pe care le citiți:

- a. _____
- b. _____
- c. _____

5. Vă rugăm să menționați titlul revistelor pe care le citiți:

- a. _____
- b. _____
- c. _____

...

6. Aveți permis de cititor pe numele dvs. la o bibliotecă publică?

- a. Da
- b. Nu

7. Dacă da, vă rugăm să menționați la care anume:

8. Vă rugăm să ne spuneți câte cărți cu tematică social-politică ați împrumutat în anul trecut de învățământ de la biblioteca A. T. U. (liceului pentru studenții anului I) sau de la o bibliotecă publică:

- a. 1 - 2 cărți
- b. 3 - 5 cărți
- c. 5 - 10 cărți
- d. Peste 10 cărți
- e. Nici o carte

9. Vă rugăm să menționați autorul și titlul a 3 cărți cu tematică social-politică pe care le-ați citit în anul trecut de învățământ:

- a. _____
- b. _____
- c. _____

10. Vă rugăm să marcați căsuța care corespunde mediei obținute de dvs. în anul trecut de învățământ la tezele, colocviile și examenele pe

care le-ați susținut la disciplinele de științe sociale

Sub 7,00	7,00 -7,99	8,00 - 8,99	9,00 - 10
a	b	c	d

11. Vă rugăm să ne spuneți ce știți despre modul de dobândire a legitimității de către puterea politică într-un regim democratic:

12. Ce știți despre separația puterilor în stat?

13. Vă rugăm să enumerați câteva din trăsăturile care definesc un sistem politic democratic:

- a.

- b.

- c.

- d.

14. Precizați ce fel de regim politic a fost în țara noastră până în decembrie 1989

15. Vă rugăm să explicați caracteristicile puterii politice în democrație precizate în textul următor:

„Diferența dintre democrație și opusul ei se întinde în realitatea că într-o democrație puterea este difuzată, limitată, controlată și exercitată prin rotație“ (Giovani Sartori)

a. Difuzată

b. Limitată

c. Controlată

d. Exercitată prin rotație

16. Ce ne puteți spune despre:

a. Echidistanța politică a instituției militare

b. Apolitismul cadrelor militare

17. Care sunt sentimentele pe care le încercați dvs. cu privire la exercitarea dreptului de vot?

- a. Simt satisfacție când merg să votez
- b. Am sentimentul că votez mai mult din datorie
- c. Nu simt nimic particular când merg să votez
- d. Nu știu

18. Intenționați să vă exercitați dreptul de vot la alegerile generale (pentru parlament) viitoare ?

- a. Da
- b. Nu
- c. Nu știu

19. Opțiunea dumneavoastră se îndreaptă către:

- a. O personalitate politică
- b. Un partid politic
- c. O doctrină politică
- d. Nu știu

20. V-ați decis pentru un partid anume sau o alianță de partide pentru viitoarele alegeri generale?

- a. Da
- b. Nu

21. Dacă da, presupunând că duminica viitoare ar fi alegeri generale (pentru parlament), cu ce partid sau alianță de partide ați vota sau ați fi înclinați să votați?

22. V-ați format o opțiune cu privire la persoana viitorului președinte al României?

a. Da

b. Nu

23. Dacă da, presupunând că duminica viitoare ar fi alegeri pentru președinte pe cine ați vota să fie ales ca președinte al țării?

24. Care ar fi după părerea dvs. ideologia care ar trebui să servească sistemul politic din România?

a. De stânga

b. De centru-stânga

c. De centru

d. De centru-dreapta

e. De dreapta

25. În ce direcție credeți că se îndreaptă astăzi România?

a. Spre dreapta

b. Spre centru-dreapta

c. Spre centru

d. Spre centru-stânga

e. Spre stânga

26. Vă rugăm să vă exprimați nivelul acordului dvs. în legătură cu trei seturi de probleme (politice, economice și militare). Pentru aceasta încercuiți litera corespunzătoare părerii dvs. ca răspuns la problema indicată la capătul rândului.

	Acord puternic	Acord	Nedecis	Dezacord	Dezacord puternic

Să existe mai multe partide politice.	a	b	c	d	e
Să fie în fruntea țării un singur om hotărât decât mai mulți cu idei diferite.					
Dacă după ce a fost ales parlamentul nu mai trebuie criticat.	a	b	c	d	e
Dacă după ce a fost instalat în funcție guvernul nu mai trebuie criticat.					
Economia de piață este bună pentru dezvoltarea viitoare a României	a	b	c	d	e
Privatizarea este bună pentru dezvoltarea țării.					
Investițiile străine în România favorizează dezvoltarea economiei românești.	a	b	c	d	e
	Acord puternic	Acord	Nedecis	Dezacord	Dezacord puternic
Cei care își deschid firme particulare contribuie la dezvoltarea economică a țării.	a	b	c	d	e

Instituția militară pentru a-și atinge interesele proprii (resurse economice și financiare) trebuie să se angajeze în lupta politică între partidele politice.	a	b	c	d	e
Instituția militară pentru a-și atinge interesele proprii trebuie să fie atașată de partidul aflat la putere	a	b	c	d	e
În situații de criză armata trebuie să intervină în viața politică a țării.	a	b	c	d	e

27. Vă prezentăm trei seturi de preferințe legate de ordinea socială și guvernare. Din fiecare set vă rugăm să alegeți preferința care credeți că răspunde mai bine concepțiilor și aspirațiilor dvs. Pentru aceasta încercuiți litera corespunzătoare.

Preferăți:

a1. O organizare socială în care individul este răspunzător pentru el însuși în mai mare măsură decât statul pentru el, sau

a2. O organizare socială unde în egală măsură, atât statul cât și individul, sunt răspunzători, sau

a3. O organizare socială în care statul să fie răspunzător pentru fiecare individ

b1. Un guvern centrat pe asigurarea posibilităților de acțiune pentru indivizi, sau

b2. Un guvern centrat atât pe asigurarea posibilităților de acțiune pentru indivizi cât și pentru satisfacerea nevoilor de bază ale acestora, sau

b3. Un guvern centrat pe satisfacerea nevoilor de bază ale cetățenilor

c1. O societate cu oameni liberi, în care fiecare să se dezvolte fără

a-i stânjeni pe ceilalți, sau

c2. O societate cu oameni liberi, în care fiecare să se dezvolte fără a-i stânjeni pe ceilalți, dar în care diferențele între clase să nu fie atât de puternice, sau

c3. O societate a egalității în care nimeni să nu fie nevoiaș, iar diferențele între clase să nu fie atât de puternice

28. Citiți cu atenție următoarele seturi de afirmații și alegeți din fiecare pe aceea care corespunde concepțiilor dumneavoastră. Pentru aceasta încercuiți litera corespunzătoare.

a1. Sunt pentru naționalism dar nu pentru șovinism

a2. Sunt pentru abandonarea naționalismului

a3. Sunt pentru naționalism neșovăit și intransigent

b1. Naționalismul este singura cale de dezvoltare a unui popor

b2. Un popor se poate dezvolta și fără naționalism

b3. Naționalismul cultivat în cadrele adevărului dezvoltă valorile unui popor

c1. Ordinea socială este asigurată numai de naționalism

c2. Naționalismul este cauza războaielor și a conflictelor sociale și ca atare trebuie depășit

29. În ipotetica situație că ministrul de interne al țării aflat la volanul mașinii personale a fost oprit de un polițist pentru depășire de viteză, credeți că el va fi sancționat de polițist?

a. Sigur, da

b. Probabil, da

c. Nu știu

d. Probabil, nu

e. Sigur, nu

30. Vă rugăm să vă exprimați nivelul acordului dumneavoastră în legătură cu cele două probleme menționate mai jos. Încercuiți în fiecare rând litera corespunzătoare părerii dumneavoastră ca răspuns la problema precizată la capătul rândului.

	Acord puternic	Acord	Nedecis	Dezacord	Dezacord puternic
Intrarea țării noastre în structurile NATO	a	b	c	d	e
Controlul civil al instituției militare	a	b	c	d	e

31. Segment social distinct, corpul ofițerilor din orice țară se bucură, în principiu, de putere și prestigiu social. Vă rugăm să evaluați pe scala de mai jos în ce măsură ofițerii armatei române dețin aceste atribute. Încercuiți în fiecare rând litera corespunzătoare părerii dumneavoastră ca răspuns la dimensiunea precizată la capătul rândului.

	Într-o foarte mare măsură	Într-o mare măsură	Într-o oarecare măsură	Într-o mică măsură	Într-o foarte mică măsură
--	---------------------------	--------------------	------------------------	--------------------	---------------------------

Putere socială	a	b	c	d	e
----------------	---	---	---	---	---

Venit	a	b	c	d	e
-------	---	---	---	---	---

Prestigiu social	a	b	c	d	e
------------------	---	---	---	---	---

32. Apreciați că puteți participa în mod deschis, fără rețineri la discuțiile și dezbaterile care au loc în orele de curs și seminar, pe terenurile de instrucție sau cu ocazia întâlnirilor dvs. cu diverși comandanți și șefi? (*Numai pentru studenții anului 4*)

- Categoric, da
- Probabil, da
- Nu știu
- Probabil, nu
- Categoric, nu

33. Vă rugăm să ne spuneți dacă discutați probleme politice cu alți oameni?

- Aproape zilnic
- O dată pe săptămână
- Din când în când
- Niciodată

34. În ce măsură considerați că rigoarea instituției militare influențează interesul, percepția și judecățile dumneavoastră asupra fenomenului politic?

- Categoric, da
- Cu rezerve, da
- Nu știu
- Cu rezerve, nu
- Categoric, nu

35. Deoarece amploarea profesionalizării militare contemporane determină creșterea influenței politice a corpului ofițerilor, considerați

că procesul de învățământ din ATU vă pregătește în acest sens?
(*Numai pentru studenții din anului 4*)

- a. Categorie, da
- b. Cu rezerve, da
- c. Nu știu
- d. Cu rezerve, nu
- e. Categorie, nu

Atunci când se analizează rezultatele anchetei **nu** interesează numele persoanelor chestionate, dar am vrea să putem clasifica răspunsurile după unele criterii: anul de studii, vârsta, mediul de rezidență, profilul liceului absolvit, ocupația tatălui. Vă rugăm, deci, să ne indicați aceste date.

36. Anul de studii:

- a. 1
- b. 4

37. Vârsta:

- a. 18 - 20
- b. 20 - 22
- c. 22 - 24
- d. Peste 24 de ani

38. Mediul de rezidență al familiei (părinților)

- a. Urban
- b. Rural

39. Ocupația tatălui (dacă a decedat, este pensionar sau șomer, notați ultima ocupație avută):

- a. Agricultor
- b. Muncitor
- c. Maistru, tehnician
- d. Funcționar
- e. Cadru militar
- f. Inginer, medic, profesor etc.
- g. Patron
- h. Alte ocupații

40. Liceul absolvit (*Numai pentru studenții anului I*)

- a. Militar
- b. Civil

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Abercrombie N., Hill S. and Turner, Bryan, S: Dictionary of Sociology, London, Penguin Books, 1994
2. Abrahamsson, Bengt: Military Professionalisation and Political Power, Beverly Hills, London, Sage, 1972
3. Agabrian, Mircea: Întemeierea etică a profesiei militare, în: revista Spirit Militar Modern, nr. 4-5 din 1993, a
4. Agabrian, Mircea: Conceptul de cultură - instrument intelectual explicativ al instituției militare, în: Revista Trupelor de Uscat, nr. 4 din 1993
5. Agabrian, Mircea: Profesionalizarea armatei și puterea politică, în: revista Spirit Militar Modern, nr.3 din 1995
6. Agabrian, Mircea: Educația universitară - o cale spre integrarea militarilor în societate, în: revista Spirit Militar Modern, nr. 3 din 1996
7. Almond, Gabriel, A. Verba, Sidney: Cultura civică, București, Editura Du Style, 1996
8. Aluș Ion, Drăgan Ion: Introducere în: Sociologia franceză contemporană. Antologie, București, Editura Politică, 1971
9. Aluș Ion, Rotariu Traian: Studiu introductiv, în: Raymond Boudon, Texte sociologice alese, București, Humanitas, 1980
10. Andreski, Stanislav: Military Organization and Society, London, Routledge & Kegan Paul, 1968
11. Antonesei, Liviu: Cultura politică și terapia socială în România post-comunistă, în: Revista de cercetări sociale, nr.1 din 1994
12. Atanasiu, Alexe: Noile curente politice-sociale și armata, în: Elemente de sociologie și psihologie militară românească. Culegere de texte, București, Editura Militară, 1988
13. Bacon, Waller, M: Civil Military Relations in România: Value Transformations in the Military, Los Angeles, London, The Eastern Press, 1978
14. Balla, Balint: „Progresul spre socialism”, comunismul sovietic: recunoașteri târzii datorate lui Weber, in: Studii weberiene, (coordonatori: T. Rotariu, A. Roth și R. Poldena), Cluj-Napoca, Clusium, 1995
15. Barber, Bernard: Toward a Definition of the Profession, în: The Political Influence of the Military. A Comparative Reader, New Haven

- and London, Yale University Press, 1980
16. Barber, Benjamin R.: Drepturile și democrația, în: revista Sinteza nr. 91 din 1992
17. Barzun, Jacques: Teorema democrației, în: revista Sinteza, nr. 84 din 1990
18. Blau, Peter and Scott, Richard W: The Military as Commonwealth Organization, in: The Political Influence of the Military. A Comparative Reader, New Haven and London, Yale University Press, 1980
19. Blau, Peter and Scott, Richard W: Professional and Bureaucratic Orientation, in: The Political Influence of the Military. A Comparative Reader, New Haven and London, Yale University Press, 1980
20. Baynes, I.C.M.: The Soldier in Modern Society, London, Eyre, Methuen, 1972
21. Blalock, Hubert M: Toward a Theory of Minority - Groups Relations, New York, Wiley, 1967
22. Bouthoul, G.: Războiul, București, Editura Militară, 1977
23. Boyd, Maurice and Worcester, Donald: American Civilization. An Introduction to the Social Science, Boston, Allyn and Bacon, Inc. 1973
24. Brownstone, David, Franck, Irene: Timelines of War. A Chronology of Warfare from 100,000 B.C. to the Present, Boston, New York, Toronto, London, Little, Brown and Company, 1984
25. Brzezinski, Zbigniew: Marele eșec: Nașterea și moartea comunismului în secolul douăzeci, Cluj-Napoca, Dacia, 1993
26. Brodie, Bernard: War and Politics, New York, Macmillan Publishing Co., 1973
27. Caforio, Giuseppe: The State of Studies of the Military Profession, in: Forum International, Volume 2, Munchen, 1991
28. Chatelet, Francois, Pisier, Evelyne: Concepțiile politice ale secolului XX, București, Humanitas, 1994
29. Chelcea, Septimiu: Chestionarul în investigația sociologică, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975
30. Chelcea, Septimiu: Personalitate și societate în tranziție, București, Societatea Știință & Tehnică S A, 1994
31. Chelcea, Septimiu: Cunoașterea vieții sociale, București, Institutul Național de Informații, 1995
32. Chircev, Anatole: Psihologia atitudinilor sociale cu privire specială la români, Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu, 1941
33. Chombart de Lauwe, Paul Henry: Cultura și puterea, București, Editura politică, 1987

34. Cioflină, Dumitru: Alocuțiunea rostită la seminarul internațional Formarea și perfecționarea ofițerilor într-o societate democratică, în: săptămânalul Armata României nr. 42 (201) din 20 octombrie 1993
35. Clausewitz, Karl, von: Despre război, București, Editura Militară, 1982
36. Cogan, Morris L.: Toward a Defenition of Profesion, Harvard Educational Review, vol. 23 Winter, 1953
37. Constantinescu, Virgil: Ontologic și metodologic în concepția deterministă a lui Dumitru Drăghicescu. Studiu introductiv, în: Dumitru Drăghicescu: Ontologia umană, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987
38. Cox, Caroline: Trinitatea seculară a sociologiei. Max Weber, primus inter pares, în: Studii weberiene, (coordonatori: T. Rotariu, A. Roth și R. Poldena), Cluj-Napoca, Clusium, 1995
39. Crăiuțu, Aurelian: Cultura politică și societatea postcomunistă: condiții ale democrației, în revista Pollis nr.3 din 1994
40. Cvrcek, Jaromir: Profesional Army and Professionalisation, în: Forum International, vol. 12, Munchen, 1991
41. Dahrendorf, Ralf: Coflictul social modern, București, Editura Humanitas, Editura Universității „AL. I. Cuza”, Central European University Press, 1996
42. Dangerfield, John, k.: Alocuțiune rostită la seminarul internațional Formarea și perfecționarea ofițerilor într-o societate democratică, în: săptămânalul Armata României nr. 42 (201) din 20 octombrie 1993
43. Dogan, Mattei, Pelassy, Dominique: Cum să comparăm națiunile: Sociologie politică comparativă, București, Alternative, 1993
44. Door, Jacques van: The Officer Corp : a Fusion of Profession and Organization, Archive European de Sociologie, 1965
45. Downes, Cathy J.: To Be or Not to Be a Profession: The Military Case, Defence Analysis, vol. 1, No. 3, London, 1985
46. Drăguț, Aurel, Secăreș, Vasile: Socializarea militară și integrarea în grupul militar, în: Sociologia militară. Studii, vol. 1, București, Editura Militară, 1975
47. Durkheim, Emile: Regulile metodei sociologice, București, Editura Științifică, 1974
48. Duverger, Maurice: Modelul democratic, în: Ghid de idei politice, București, Editura Pan-Terra, 1991
49. Farley, John, E.: Sociology, Englewood Cliffs, New Jersey, Pretince Hall, 1990
50. Feld, Maury, D: The Structure of Violence. Armed Forces as Social Systems, Beverly Hills, London, Sage, 1977

51. Finer, S.E.: *The Man on Horseback. The Role of the Military in Politics*, London, Dumnaw, Pall Mall Press, 1962
52. Galbraith, John, Keneth: *How to control the Military*, New York, Signet Books, 1969
53. Gamble, K.J., Irwin, Zachary, T. Redenius, Charles, M., Weber, James, W: *Introduction to Political Science*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Chiffs, New Jersey, 1987
54. Gastil, Raymond, D.: *Ce fel de democrație?*, în: revista *Sinteza* nr. 87 din 1991
55. Gibbon, Edward: *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman*, București, Editura Minerva, 1976
56. Godwin, Paul H.B.: *The Chinese People's Liberation Army Under Attack: Party-Military Relations after Tianmen*, in: *Armed Forces in the USSR and the PRC. Papers presented at the XII-th World Congress of Sociology. International Sociological Association. Madrid, Spain, July 1990. Sessions of Research Committee 01: Armed forces and conflict resolution*.
57. Greenwood, Ernest: *Atributes of a Profession*, *Social Work*, vol. 2, No. July, 1957
58. Gusti, D: *Sociologia războiului*, în: *Opere*, vol IV, *Sistemul de sociologie, etică și politică*, București, Editura Academiei, 1970
59. Huntington, Samuel, P: *The Soldier and the State*, Cambridge Mass: Harvard University Press, Belknap Press, 1957
60. Huntington, Samuel, P: *Viața politică americană*, București, Editura Humanitas, 1994
61. Iluț, Petru: *Structurile axiologice. Din perspectivă psihosocială*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995
62. Jacoba, T. O.: *Managementul in the Armed Forces. An Anatomy of the Military Profesion*, în: *Social-Science-Quarterly: U. S. Military Academy*, West Point, vol. 78, 1991
63. Janowitz, Morris: *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, New York, London, Free Press Collier, Macmillan, 1972
64. Jinga, Ioan: *Inspecția școlară*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983
65. Jurgен, Kuhlman: *The Military Officer- Profession or Job? Some considerations and empirical findings*, în: *Forum International*, vol. 12, Munchen, 1991
66. Labuc, Stasiu: *Cultural and Societal Factors in Military Organization*, in: *Handbook of Military Psychology*, Edited by R.Gal and A.D. Mangeesdorff, Wiley and Sons Ltd., 1991

67. Lang, Kurt: *Military Institutions and the Sociology of War. A Review of the Literature with Annotated Bibliography*, Beverly Hills, London, Sage Publications, 1972
68. Linton, Ralph: *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968
69. Lippert, Ekkerhard: *Was ist, was kann und was soll Militar soziologie*, Munchen SOWI-Arbeitspapier, 1992
70. Lippert, Ekkerhard: „The Professional Soldier”. A Resessment of a Classic, Munchen, SOWI-Arbeitspapier, 1994
71. Klauss, Dieter: Integrarea socială a ofițerilor într-o societate democratică, în: revista *Spirit Militar Modern*, nr. 4-5 din 1993
72. Kornblum, William: *Sociology in Changing World*, New York, Chicago, San Francisco, Holt, Rinehard and Winston, 1988
73. Manning, Frederick, J.: *Morale, Cohesion and Esprit de Corps*, în: *Handbook of Military Psychology*, Edited by R. Gal and A. D. Mangesdorff, Wiley and Sons Ltd., 1991
74. Mannheim, Karl: *Ideology and Utopia*, New York, Harcourt, Brace and World, 1936
75. Marga, Andrei: *Maw Weber astăzi*, în: *Studii weberiene*, Cluj-Napoca, Clusium, 1995
76. Mărginean, I.: *Măsurarea în sociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
77. Merton, Robert, K.: *Social Teory and Social Structure*, Glencoe Illinois, 1957
78. Miftode, V.: *Introducere în metodologia investigației sociologice*, Iași, Editura Junimea, 1982
79. Miha, Achim: *Introducere în sociologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992
80. Millerson, G. L.: *The Qualifying Association*, London, Routledge & Kegan, Paul, 1964
81. Mills, Wright, C.: *The Power Elite*, New York, Simon & Schuster, 1975
82. Mills, Wright, C.: *Imaginația sociologică*, București, Editura Politică, 1975
83. Mosca, Gaetano: *Standing Armies from the Ruling Class*, in: *The Political Influence of the Military. A Comparative Reader*, New Haven and London, Yale University Press, 1980
84. Moser, C. A.: *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, București, Editura Științifică, 1967
85. Muster, D., Hazgan, Aristide, Popescu, P.: *Metodologia examinării și notării elevilor*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969

86. Neculau, Adrian: O perspectivă psihologică asupra schimbării, în: Psihologie socială. Aspecte contemporane, Iași, Editura Polirom, 1996
87. Nordlinger, Eric, A: The Soldiers in Politics. Military Coups and Gouvernements, Prentice-Hall, 1977
88. Novak, Andrei: Sondarea opiniei publice, București, Editura Studențească, 1996
89. Pascu, Mircea, Ioan: Armele și politica, București, Editura Politică, 1989
90. Parsons, Talcott: Profession, în: The Political Influence of the Military, A Comparative Reader, New Haven and London, Yale University Press, 1980
91. Perlmutter, Amos: The Military and Politics in Modern Times. On Professionals, Pretorians and Revolutionary Soldiers, New Haven, London, Yale University Press, 1977
92. Perlmutter, Amos & Bennet, Valerie Plave: Introduction in The Political Influence of the Military. A Comparative Reader, New Haven and London, Yale University Press, 1980
93. Plano, Jack, C., Riggs, Robert, E., Robin, Helenan, S: Dicționar de analiză politică, București, Editura Ecce Homo, 1993
94. Platon: Republica, în: Opere V, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986
95. Radu, Raisa: Cultura politică, București, Editura Tempus, 1994
96. Revel, Jean-Francois: Revirimentul democrației, București, Humanitas, 1995
97. Robertson, David: Dictionary of Politics, London, The Penguin Books, 1993
98. Rossenberg, Morris: Ocupations and Values, Glencoe, Illinois, 1957
99. Rotariu, Traian, Roth Andrei, Poldena, Rudolf (coordonatori): Studii weberiene, Clusium, 1995
100. Rotariu, Traian: Metode și tehnici de cercetare sociologică, Universitatea, „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 1996
101. Rotariu, Traian, Iluț, Petru (coordonatori): Sociologie, Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1996
102. Roth, Andrei: Individ și societate, București, Editura Politică, 1986
103. Roth, Andrei: Regimurile totalitare și partidul-stat (I) în: revista Alternative‘ 90, nr. 4 din 1990
104. Roth, Andrei: Un naționalism bun și unul rău? Delimitări terminologice și conceptuale, în: revista Polis nr. 2 din 1994
105. Sandu, Dumitru: Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România, București, Editura Staff, 1996

106. Sarkesian, Sam C.: *Beyond the Battlefield. The New Military Professionalism*, New York, Pergamon Press, 1981
107. Schlesinger, Arthur, M.: *Democrația și conducerea*, în: revista *Sinteza* nr. 75 din 1988
108. Secăreș, Vasile: *Armata ca grup social*, în: *Studii socio-politice asupra fenomenului militar-contemporan*, vol. IV, București, Editura Militară, 1975
109. Secăreș Vasile: *Schimbarea și modernizarea în domeniul militar*, în: *Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan*, vol. VIII, București, Editura Militară, 1980
110. Sinescu, Călin: *Tranzițiile militare în Europa de Est*, în: săptămânalul *Armata României* nr.23 (130) din 10-12 iunie 1992
111. Soare, Corneliu: *Recitindu-l pe Clausewitz*, București, Editura Militară, 1993
112. Stepan, Alfred: *Rethinking Military Politics. Brasilia and the Southern Cone*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1988
113. Stahl, Henri: *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol. 1, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1974
114. Szczepanski, Ian: *Noțiuni elementare de sociologie*, București, Editura Științifică, 1972
115. Tismăneanu, Vladimir: *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iași, Polirom, 1997
116. Thoveron, Gabriel: *Comunicarea politică azi*, București, Editura Antet, 1996
117. Toffler, Alvin: *Puterea în mișcare*, București, Editura Antet, 1995
118. Toffler, Alvin și Heidi: *Război și anti-război*, București, Editura Antet, 1995
119. Trăsnea, Ovidiu: *Probleme de sociologie politică*, București, Editura Politică, 1975
120. Verdery, Katherine: *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkely, Los Angeles, Oxford, University of California Press, 1991
121. Vlăsceanu, Lazăr: *Metodologia cercetării sociologice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
122. Vlăsceanu Lazăr: *Ieșirea din Utopie: premise pentru o opțiune*, în: *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 1 din 1994
123. Vlăsceanu, Mihaela: *Instituții și organizații*, în: *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Iași, Editura Polirom, 1996
124. Weber, Max: *Politica, o vocație și o profesie*, București, Editura Anima, 1992

125. Weber, Max: Etica protestantă și spiritul capitalismului, București, Editura Humanitas, 1993
126. Wedenbaum, Murray: Small Wars, Big Defense. Paying for Military After the Cold War, New York, Oxford, Oxford University Press, 1992
127. Wiatr, I: Sociologia armatei, în: Orientări și tendințe în sociologia militară contemporană, București, Editura Militară, 1974
128. X X X: Civil - Military Relations. Regional Perspectives, Beverly Hills, London, Sage, 1981
129. X X X: Dicționar de psihologie socială, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981
130. X X X: Dicționar de sociologie, București, Editura Babel, 1993
131. X X X: F. M. 22-100, Military Leadership, Headquarters Departments of the Army, Washington D. C., traducere în revista Spirit Militar Modern nr. 2, 4-5 și 6 din 1993 sub titlul: Leadership-ul în trupele de uscat ale SUA
132. X X X: Political-Military Systems: Comparative perspective, Beverly Hills, London, Sage, 1974
133. X X X: Political Participation under Military Regimes, Beverly Hills, London, Sage, 1974
134. X X X: Program executiv pentru Operațiuni Disciplinate și Justiție Militară, România, 28 august - 1 septembrie 1995, Detașamentul Școlii de Justiție Navală, Newport, 1995